

І. В. Калько

**ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ
ШКОЛЯРІВ У СИСТЕМІ РОБОТИ
СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ**

Харків
Друкарня Мадрид
2017

УДК 373.3/.5.015.31
ББК 74.200.5
К17

*Рекомендовано до друку вченою радою
Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 4 від 27.09.2017)*

Рецензенти:

О. Г. Лосієвська — доцент кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк), кандидат психологічних наук, доцент;

О. М. Павлюк — завідувач кафедри олімпійського та професійного спорту ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Стара-Робітьськ), кандидат педагогічних наук, доцент.

К17 **Калько І. В.** Формування гендерної культури школярів у системі роботи сучасного закладу освіти. Харків : Друкарня Мадрид, 2017. 136 с.

ISBN 978-617-7470-79-2

У навчально-методичному посібнику розкриті сутність та особливості гендерної культури, педагогічні умови щодо її формування в школярів.

Запропонована навчальна програма спецкурсу, у якій зроблена спроба концентровано, лаконічно та зрозуміло надати основний матеріал щодо гендерної політики, загальнолюдських прав, прав чоловіків і жінок, їх співвідношення, систему прав людини на національному та міжнародному рівнях, ознайомити з нормативно-правовими документами щодо гендерної проблематики. Представлені тематичні заходи, вправи й запитання для роздумів щодо гендерної проблематики.

Рекомендований педагогічним працівникам, батькам та всім, хто зацікавлений у розвитку гендерної компетентності особистості.

УДК 373.3/.5.015.31
ББК 74.200.5

ISBN 978-617-7470-79-2

© Луганський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти, 2017
© Друкарня Мадрид, 2017

ЗМІСТ

Вступ 4

**РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ 6**

1.1. Сутність та особливості гендерної культури.
Рівні і критерії сформованості 6

1.2. Педагогічні умови формування в школярів
гендерної культури 13

Список джерел 23

**РОЗДІЛ ІІ. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФОРМУВАННЯ В ШКОЛЯРІВ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ..... 26**

2.1. Навчальна програма спецкурсу «Гендерно-культурні аспекти
нормативно-правової обізнаності школярів»
(для учнів 10–11 класів)..... 26

2.2. Тематичні заходи, вправи на розвиток у школярів
гендерної культури та контрольні питання з теми 41

Висновки 106

Словник гендерних термінів і понять 107

Додатки..... 115

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку суспільства актуальність наукового аналізу гендерних проблем підтверджує діяльність дослідницьких і навчальних інститутів, спеціалізованих агенцій та громадських об'єднань, упровадження численних міжнародних наукових програм і проведення конференцій, що відіграють значну роль у створенні освітньої та дослідницької гендерної інфраструктури в державі й у всьому світі.

Упровадження гендерного підходу в різноманітні галузі суспільного життя сприяє формуванню гендерної культури, що становить сукупність соціальних цінностей у сферах буття та відповідних їм потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлених суспільним устроєм та пов'язаними з ним інституціями. Гендерна культура, незалежно від статі, на основі взаємопідтримки й взаємоповаги забезпечує умови вільного вибору соціальних статусів і ролей, рівності прав, розвитку особистості та ін.

Науковий аналіз теоретичних і практичних напрацювань із зазначеної проблеми дозволив виявити суперечності між: потенційними можливостями системи навчально-виховного процесу школи щодо формування в молоді сучасних гендерних уявлень і реальною реалізацією їх на практиці; соціальною зумовленістю формування самостійної, ініціативної, відповідальної особистості, здатної до виконання різноманітного спектра гендерних ролей, і браком відповідних форм та методів, спрямованих на посилення мотивації молоді щодо підвищення рівня їхньої власної гендерної культури; вимогами до організації позакласної діяльності в контексті гендерної освіти й виховання, зорієнтованими на руйнування усталених і формування сучасних гендерних стереотипів, та недостатнім науково-педагогічним забезпеченням спеціально організованого процесу.

Виявлення вищезначених суперечностей, недостатня теоретична розробленість порушеної проблеми, потреба в підвищенні рівня сформованості гендерної культури молодого покоління стали підставою для підготовки навчального посібника «Формування гендерної культури школярів у системі роботи сучасного закладу освіти».

Теоретико-методологічною основою для написання навчально-методичного посібника стали наукові напрацювання, пов'язані з: теоретичними уявленнями про сутність концепції «гендер» у контексті різноманітних гендерних теорій (С. Бем, Дж. Боумен, Д. Зиммерман, Дж. Скотт та ін.); провідними положеннями про реалізацію ідеї гендерної рівності в усіх сферах життєдіяльності суспільства (С. Гришак, Л. Кобелянська, Т. Мельник, О. Руднева та ін.); концепцією особистісно орієнтованої системи освіти (Є. Бондаревська, В. Гайденок, Т. Талько); питаннями змісту, середовища, форм, методів і технологій у контексті гуманізації освіти (І. Богданова, О. Суслова, С. Харченко та ін.); актуальністю впровадження гендерного підходу в навчально-виховний процес (І. Мунтян, Н. Приходькіна, Л. Штильова та ін.); проблемами становлення гендерної освіти та виховання (С. Вихор, Т. Дороніна, В. Кравець та ін.); виявленням прихованого навчального плану в закладах освіти (О. Кікінежді, О. Ярська-Смирнова та ін.); формуванням гендерної ідентичності (Т. Говорун, П. Горностай та ін.); вивченням природи гендерних стереотипів і гендерних ролей як механізмів, задіяних у відтворенні асиметрії сучасного світу (В. Агеев, Ю. Альошина, Л. Харченко та ін.); сутністю та особливостями поняття «гендерна культура», проблемами її формування (І. Ісаєв, В. Созаєв, П. Терзі та ін.); методикою викладання дисциплін соціально-гуманітарного циклу (Р. Войнола, Н. Сидорчук та ін.) та гендерними аспектами організації позанавчальної діяльності молоді (С. Гришак, Н. Шабалева та ін.).

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ

1.1. Сутність та особливості гендерної культури. Рівні і критерії сформованості

*«По-перше, треба, щоб кожна дівчина виховувалась самобутньою і яскраво вираженою особистістю, щоб усім без винятку дівчаткам нестерпною була навіть думка лишатися непомітною, пасивною, слабовільною.
Бути матір'ю, бути вихователем дітей — горда й почесна місія, але коли тільки цим обмежитися діяльність жінки — вона буде залежною істотою».*

В. О. Сухомлинський

Галузь освіти має забезпечити розуміння ментальних характеристик, формування культури спілкування, набуття етнопсихологічної компетентності й гендерної ідентичності у тих, хто навчається. Підкреслимо, що проблема гендерної освіти та виховання сучасної молоді надзвичайно важлива й актуальна у зв'язку з вибором демократичного шляху розвитку українського суспільства та побудови гендерно паритетного соціуму [5; 10].

У наукових колах дослідники (Т. Говорун, О. Кікінежді, Л. Кобелянська, В. Кравець та ін.) достатньо жваво обговорюють альтернативи подальшого розвитку освіти загалом і доцільність упровадження гендерної освіти в структуру загальної системи освіти зокрема [11; 15; 16; 18].

Важливим етапом формування гендерної культури особистості є юнацький вік, коли формується світогляд, уявлення про особисте призначення й сенс життя. І саме освіта — це інститут формуван-

ня гендерної культури в умовах, коли заняття з дисциплін соціально-гуманітарного циклу не повинні здійснюватися без урахування гендерного підходу (додаток А).

Нам імпонують засади особистісно орієнтованої освіти, що розглядає людину культури як глобальну мету сучасної освіти й виховання. Реалізація вищезазначеного потребує осмислення та врахування історично набутої практики суспільного життя осіб протилежної статі, їхніх взаємовідносин, досягнень і рівня соціальної культури та її складника — гендерної культури.

Розглядаючи поняття «гендерна культура», маємо зазначити, що перша особливість цього феномена полягає в поєднанні двох понять — «гендер» і «культура», серед яких гендер уважаємо ключовим (таблиця 1).

Таблиця 1

Джерела/автори	Визначення поняття «гендер»
Словник гендерних термінів	Сукупність соціальних і культурних норм, які суспільство змушує виконувати особистість залежно від її біологічної статі.
Великий тлумачний словник сучасної української мови	Два значення: а) відмінність між чоловіками та жінками за анатомічними ознаками; б) соціальний розподіл, який базується на статевих відмінностях, але не обов'язково збігається з ними.
Симона де Бовуар	Своєрідний підсумок соціалізації людини в суспільстві відповідно до її статевої належності.
Л. Попова	Фундаментальний, укорінений у культурі вимір соціальних відносин, у якому є елементи усталеності та мінливості.
М. Мельник Л. Кобелянська	Змодельована суспільством і підтримана соціальними інститутами система цінностей, норм, характеристик чоловічої та жіночої поведінки.
Л. Малес	Організована модель соціальних відносин між жінками та чоловіками, яка характеризує їх відносини не тільки в сім'я, але й в інших соціальних інститутах.

Відзначимо, що гендер конструюється через певну систему соціалізації, розподілення праці й утвердження в суспільстві культурних норм, ролей і стереотипів. Гендерні системи різних поколінь і культур можуть бути різні, а культура завжди спирається на досягнення попередніх поколінь.

Культура (від латинського «cultura» — обробіток, виховання, освіта, розвиток, шанування) — це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, що відбивають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини, утілюються в результатах продуктивної діяльності.

Досліджуваний феномен є сферою духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості, а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, заклади вищої освіти, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо). Під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності [12].

Надзвичайно містким і досить складним соціальним явищем, що має відношення буквально до всіх аспектів людського життя, називає поняття «культура» науковець П. Терзі. З метою глибшого проникнення в її внутрішню сутність доцільно розглядати культуру як цілісну систему, що має певну структуру, яка включає такі **компоненти**:

- **когнітивний** (спрямований на формування: статевої самосвідомості особистості на підставі уявлень про себе як представника певної статі; змісту гендерних ролей і сучасних гендерних стереотипів; особливостей жіночої та чоловічої особистості);
- **емоційно-ціннісний** (зумовлює усвідомлення особистістю переваг та вад певної статі шляхом поваги до своєї статі, визнання пріоритету загальнолюдських цінностей і рівних можливостей для осіб різної статі, орієнтації на партнерські взаємини й егалітарний шлюб);
- **поведінковий** (зумовлює реалізацію засвоєних моделей виконання гендерних ролей у власному житті шляхом тренінгу відповідних дій у нетипових для статі видах діяльності, трену-

вання в проявах поваги до іншої статі та адекватному міжстатевому спілкуванні).

Культура виконує певні функції (таблиця 2).

Таблиця 2

Функції культури

людинотворча (гуманістична)	— пов'язана з формуванням самої людини, її духовності;
інформаційна	— спрямована на трансляцію (передачу) соціального досвіду від старших поколінь молодшим, що забезпечує історичну спадкоємність поколінь у розвитку культури;
пізнавальна (гносеологічна)	— забезпечує накопичення досвіду й знань, що зумовлює можливість їхнього пізнання та освоєння на цій основі світу культури;
регулятивна (нормативна)	— підтримується мораллю й правом, що задає установки, норми та правила поведінки;
семіотична (знакова)	— забезпечує за допомогою засвоєння специфічних; — мов культури (музики, живопису та ін.) можливість не тільки оволодіння знаковою системою тієї або тієї культури, але і її розуміння, а також вільно жити в ній;
ціннісна (аксіологічна)	— спрямована на формування в людини цілком певних ціннісних потреб і орієнтацій.

Розподіл культури ґрунтується на різноманітті людської діяльності. Залежно від цього культуру поділяють на:

- **матеріальну** (культура праці й матеріального виробництва, побуту, місця проживання та ін.) культуру;
- **духовну** (інтелектуальна, моральна, художня, правова, педагогічна, релігійна та ін.) культуру.

Якщо за основу розподілу культури береться *носії культури*, то правомірно вона поділяється так:

- **світова** (синтез кращих досягнень усіх національних культур різних народів, що населяли й населяють Землю);
- **національна** (синтез культур різних соціальних шарів і груп певного суспільства).

Однак особливістю цієї системи є те, що їй не властива чітка внутрішня організація, оскільки вона дифузна через те, що межі культурних явищ досить широкі й невизначені [26].

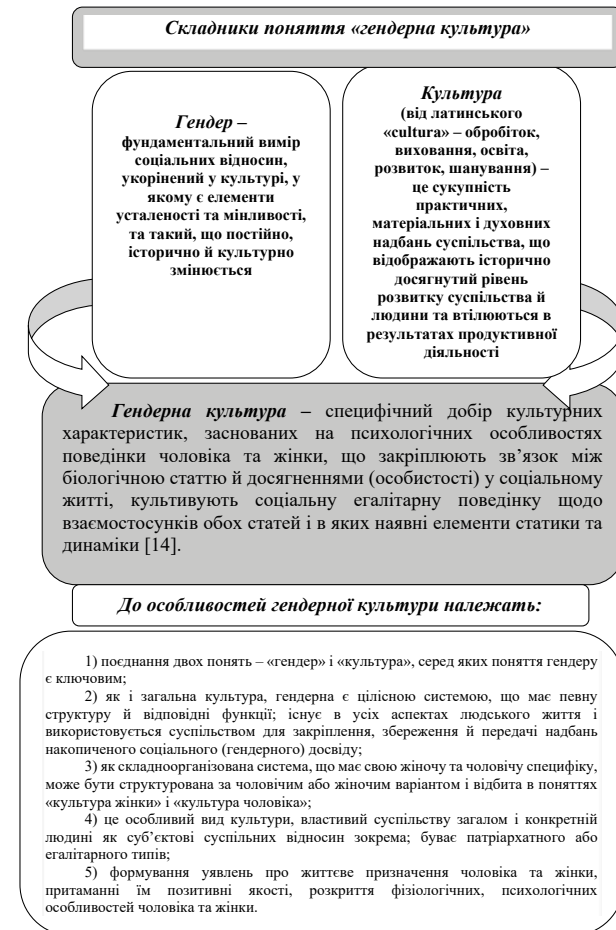
Гендерна культура є складовою загальної культури, тому вона також є цілісною системою, що має певну структуру й відповідні функції; наявна в усіх аспектах людського життя й використовується суспільством для закріплення, збереження й передачі надбань накопиченого соціального (гендерного) досвіду (рисунк 1).

Рисунок 1

З урахуванням означених підходів ключове поняття «гендерна культура» будемо розглядати як специфічний добір культурних характеристик, заснованих на психологічних особливостях поведінки чоловіка та жінки, що закріплюють зв'язок між біологічною статтю й досягненнями (особистості) у соціальному житті, культивують соціальну егалітарну поведінку щодо взаємостосунків обох статей і в яких наявні елементи статички та динаміки (рисунк 2).

Рисунок 2

Формуванню в молоді відповідного рівня гендерної культури сприяє впровадження гендерно чутливого підходу в освітній простір. **Головна мета гендерно чутливого підходу** — визнання гендерної рівності між жіночою та чоловічою статтю в суспільстві з урахуванням відмінностей, що є між ними. Сенс гендерно чутливого підходу полягає в розгляді статей не ізольовано один від одного, а в системі взаємовідносин, що склалися в суспільстві, динамічно розвиваються й змінюються, з урахуванням культурних традицій, соціальних норм, національних, релігійних, соціально-економічних і політичних особливостей [23, с. 162–163]. Окрім гендерно чутливого підходу, у практиці суспільних відносин дуже часто стикаємось із **гендерно нейтральним підходом**, який ґрунтується на визнанні рівностей статей при тому, що гендерні відмінності визнаються незначними й не допускають ціннісних визначень та **гендерно стереотипізованим** підходом, що визнає відмінності, але заперечує рівність між статями. Жінки й чоловіки, за цим підходом, повинні культивувати статеві відмінності, причому в цій системі стосунків жінка завжди потребуватиме захисту й підтримки з боку чоловіка [25, с. 22–27].

Отже, саме впровадження гендерно чутливого підходу в освіту передбачає розширення життєвого простору для розвитку індивідуальних здібностей і здатностей кожного незалежно від статі, вивільнення мислення вчителів та учнів від усталених гендерних стереотипів. Це створює фундамент для гендерно збалансованого суспільства. Гендерно гнучка й чутлива особистість може вирішувати проблеми нерівності, унаслідок чого патріархальні моделі культури послаблюються й поступаються місцем культурі дійсної рівності чоловіків і жінок [13, с. 68–70].

Критерії сформованості гендерної культури особистості:

1. **інформаційно-знанцевий** — сукупність теоретичних (наукових, суспільних, нормативних) знань та уявлень з гендерної проблематики, на основі яких формуються особистісно-змістовні якості та суспільна й інтимна поведінка особистості;

2. **особистісно-ціннісний**, пов'язаний зі змістовним наповненням особистого ціннісного й емоційного ставлення до гендерної тематики;
3. **практико-поведінковий** відображає специфіку поведінки особистості під час міжособистісного спілкування (публічного та приватного) у гендерному контексті.

За сукупністю критеріїв, на нашу думку, можна визначити рівень сформованості гендерної культури особистості. Ми виділяємо **три рівні сформованості** гендерної культури:

- **творчий** (високий) — характеризується високим ступенем вияву (не менше 70 %) виділених показників;
- **осмислено особистісний** (середній) — визначається під час вияву більше половини показників;
- **репродуктивний** (низький) — властива низька міра їх вияву.

Змістовна характеристика критеріїв сформованості гендерної культури та їхніх показників представлені в додатках (*додаток Б*).

1.2. Педагогічні умови формування в школярів гендерної культури

Підвищити ефективність формування та вдосконалити рівень сформованості гендерної культури особистості можливо за рахунок розроблення адекватних педагогічних умов.

Педагогічна умова — спеціально організована сукупність педагогічних обставин (сукупністю заходів), які будуть сприяти підвищенню ефективності у вирішенні питання.

Головна ідея полягає в тому, що в основу освітнього процесу школи мають бути покладені принципи гендерної освіти та виховання як галузі накопичення гендерних знань, що сприятимуть їхній обізнаності в гендерних проблемах.

Перша педагогічна умова — наповнення змісту навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу гендерною тематикою, спрямованою на формування в особистості сучасних егалітарних уявлень про взаємостосунки статей, в основу якої покладено вимір інтелектуальної, ціннісної та поведінкової сфер життєдіяльності представників обох статей.

На зміст освіти впливають:

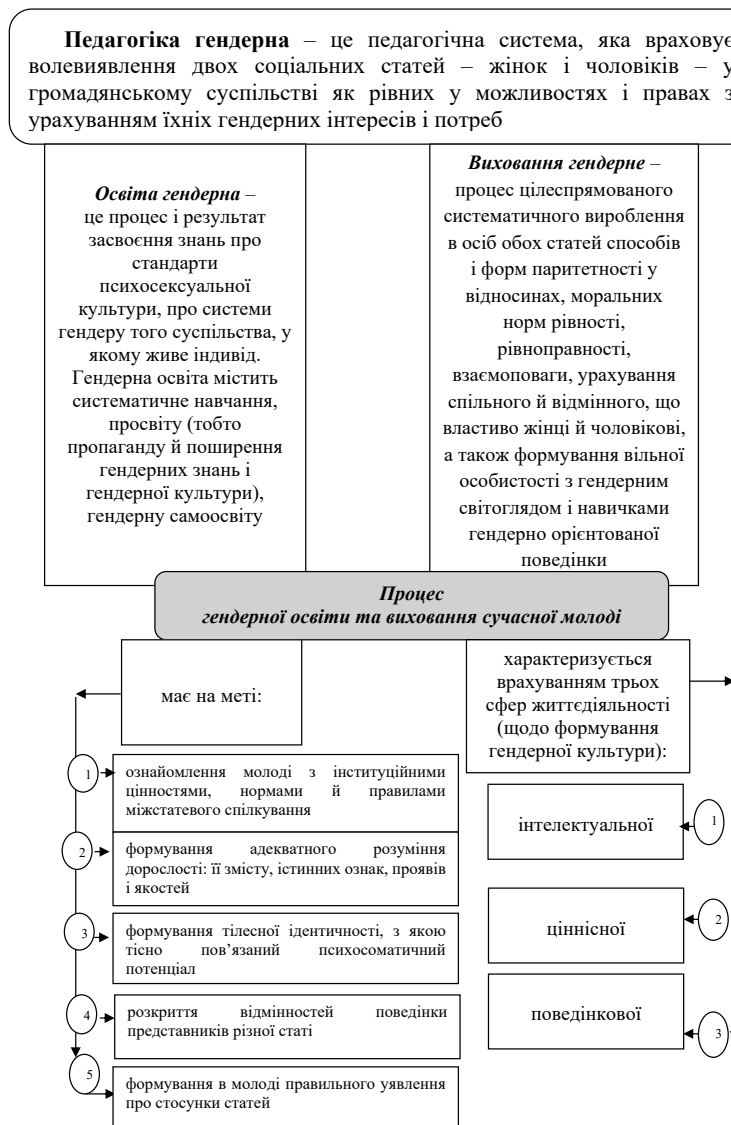
- **об'єктивні чинники** (потреби суспільства в розвитку робочої сили; розвиток науки й техніки, що супроводжується появою нових ідей, теорій, докорінними змінами в техніці та технології);
- **суб'єктивні чинники** (політика керівних сил суспільства, методологічні позиції вчених).

Педагогічною вимогою до змісту освіти є його спрямування на досягнення **основної мети** — формування гармонійно розвиненої, суспільно активної, компетентнісної особистості (рисунк 3).

Упровадження в освітній простір процесу формування гендерної культури передбачає визначення її завдань, а саме:

- ознайомити молодь з інституційними цінностями, нормами й правилами міжстатевого спілкування;
- формувати адекватне розуміння дорослості (її змісту, істинних ознак, виявів і якостей);
- розкривати особливості жіночої та чоловічої психології, а також відмінностей поведінки представників різної статі;
- формувати тілесну ідентичність, з якою тісно пов'язаний психосоматичний потенціал;
- виховувати уявлення про стосунки статей, засновані на системі загальнолюдських і національних моральних цінностей [18, с. 174].

Для формування гендерної культури важливим є цілеспрямований вплив на інтелектуальну, ціннісну, поведінкову сфери життєдіяльності. Вплив на **інтелектуальну** сферу особистості має забезпечити вирішення таких завдань: знайомство з основними поняттями гендеру, інтеграція загальних знань з гендерними знаннями та утворення навичок аналізу ситуацій, тобто гендерного судження. Формування цінностей, їх інтеріоризація, утворення ієрархії цінностей, усвідомлення та навички керування мотивами — це завдання, що здійснюються в площині **ціннісної** сфери особистості. **Поведінкова** сфера бере участь у самотворенні особистості, визначенні її життєвого шляху, але цей вплив не прямий, а опосередкований діяльністю особистості, яка розвивається в її вчинках, виявляючись у станах, які переживає особистість [24, с. 15].

Гендерну тематику доречніше висвітлювати в дисциплінах соціально-гуманітарного циклу (*«Історія України»*, *«Правознавство»*, *«Українська мова»*, *«Основи економіки»*, *«Основи християнської етики»* та *«Етика»*), які входять до навчальних планів закладів освіти. Саме їх варто оптимально наповнити питаннями гендерної спрямованості.

Питання вивчення історії гендерних відносин та життєвого досвіду жінок і чоловіків у курсі дисципліни *«Історія України»* розкриті Т. Мельник та Л. Кобелянською. Гендерний підхід до оцінки історичного процесу розширює ракурс розуміння ієрархії влади, функціонування власності й пов'язаних з ними історичними атрибутами [23, с. 52–53] (додаток В).

Напрямок правової думки, що висвітлює правові знання міжнародних і національних документів з гендерної рівності та механізмів захисту прав людини; урахування гендерних відмінностей у правовій системі держави, особливості формування статусу жінок і чоловіків, представників різних сексуальних орієнтацій та осіб з різною статевою ідентичністю можна вивчити в курсі дисципліни *«Правознавство»* [1; 2; 21–22; 18; 20; 23].

Гендерні відмінності в мові й мовленні, зумовлені соціальними й історичними чинниками, слід опанувати в курсі дисципліни *«Українська мова»* [24, с. 137].

Економічні знання диференціації статевих ролей на ринку праці, особливостей соціального захисту й безробіття доцільно висвітлювати в темах дисципліни *«Основи економіки»* [3; 19].

Питання місця й ролі жінки та чоловіка в суспільстві, їхні взаємовідносини відображені в різних ідеологічних системах, поза якими не стоїть і релігія. Тому в курсі *«Основи християнської етики»* слід досліджувати зазначені проблеми, а норми й представлення образів жінки й чоловіка та їхньої поведінки без дискримінації за ознаками статі, особливості гендерної рівності своєї нації та інших народів з урахуванням особливостей культури гендерних відносин можливо вивчати в межах такої дисципліни, як

«Етика» [18; 23; 19, с. 17–23].

Друга педагогічна умова — використання інтерактивних технологій, заснованих на вдосконаленні особистісно орієнтованого

підходу до підвищення мотивації особистості для формування її власної гендерної культури.

Особистісно орієнтоване навчання в освітньому закладі має бути основним стратегічним напрямом діяльності, що забезпечуватиме умови для вільного творчого розвитку особистості кожного учня незалежно від статі. Створення системи інноваційної освіти є важливою умовою реалізації творчого потенціалу особистості у формуванні гендерної культури.

Діяльність в освітніх закладах слід спрямовувати на створення умов для саморозвитку особистості й одночасно орієнтувати їх на активну творчість, а для цього потрібен спеціально організований мотивований процес

У сучасній освіті широко використовують інтерактивні педагогічні технології, що сприяють становленню особистості, уключенню в діяльність, стимулюванню розвитку здібностей, підвищенню мотивації сучасної молоді до навчально-виховного процесу, у якому особливе місце посідає процес формування її власної культури, зокрема гендерної.

Інтерактивне навчання з використанням **інтерактивних технологій** побудоване на взаємодії учня з навчальним оточенням, середовищем і ґрунтується на психології людських взаємин та взаємодій, сутність якого полягає в організації спільного процесу пізнання, коли знання здобуваються в діяльності через діалог учнів між собою і вчителем.

Навчання з використанням інтерактивних технологій має здійснюватись за умови постійної активної взаємодії всіх його учасників. За такого виду діяльності учень вступає в діалог з учителем, бере активну участь у пізнавальному процесі, виконуючи при цьому творчі, пошукові, проблемні завдання в парі, групі [8, с. 42–43].

Основні принципи навчання з використанням інтерактивних технологій:

- принцип діалогічної взаємодії;
- принцип кооперації й співробітництва;
- принцип активно-рольової (ігрової) організації навчання;

- принцип тренінгової організації навчання.

Отже, сучасний освітній процес у навчальному закладі вимагає нових інтерактивних технологій викладання. Саме вчителі повинні впроваджувати комплекс інтерактивних технологій у визначеному напрямі. Тому, плануючи роботу, **учителі повинні дотримуватись відповідних принципів:**

- наповнювати зміст навчання створенням життєвих ситуацій;
- виявляти розуміння, переживання, підтримку почуттів і станів у взаємодії з учнями;
- виявляти безумовне позитивне ставлення до учня;
- орієнтувати заняття на максимальне активне включення всіх учасників;
- прагнути того, щоб учні дізналися про знання й досвід вчителя, про те, що їм дозволено звертатись до цих знань, але вчитель не повинен нав'язувати їх [17].

Третя педагогічна умова — організація вчителями позаурочної роботи з учнями, зорієнтованої на руйнування усталених гендерних стереотипів та формування егалітарних уявлень в міжособистісних стосунках. (Див. додатки)

Гендерні стереотипи — спрощені, стійкі, емоційно забарвлені образи поведінки й рис характеру чоловіків і/чи жінок без урахування соціальних змін, суспільного розвитку і життєвих процесів, що відбуваються (рисуюнок 4).

Гендерні стереотипи мають позитивний і негативний зміст:

- **позитивний зміст** — як звичний канон поведінки, думки, сприйняття сучасності вони допомагають орієнтуватися в реальних обставинах без докладання зусиль для пошуку рішень, роздумів;
- **негативний зміст** — спричиняють психологічний тиск на розвиток особистості чоловіка й жінки, не дають чіткого уявлення про нові реальні процеси, їх об'єктивну оцінку, стримують зміни [23, с. 216].
- Гендерні стереотипи виконують певні функції (таблиця 3).

Рисуюнок 4

Гендерні стереотипи мають таку властивість, як розвиватись у соціальному середовищі та впливати на нього, а саме — на мотивацію, систему цінностей, самоутвердження й самовиявлення особистості. Вони діють як механізм, за допомогою якого закріплюються й транслюються в кожному наступному поколінні гендерні ролі [9, с. 51].

Гендерні ролі — набір очікуваних зразків (норм) поведінки для чоловіків і жінок; виконання певних соціальних розпоряджень, тобто відповідна статі поведінка, мова, манера, одяг, жести та ін.

Одним із завдань гендерної освіти та виховання є проблема формування **гендерної ідентичності** — осмисленого усвідомлен-

ня особою своєї належності до жіночої або чоловічої статі на основі усвідомлення певних особистісних якостей, індивідуально-типологічних особливостей, рис характеру, способів поведінки, що визнаються своїми, достовірними.

Таблиця 3

Функції стереотипів

регулятивна	– <i>упроваджується гендерна нерівність яка зосереджує увагу на діяльності чоловіків та ігноруванні життєвого досвіду жінок, їхньої ролі в суспільстві, пропаганді їхніх слабкостей, залежності та акцентуванні на силі, рішучості, агресивності чоловіків</i>
пояснювальна	– <i>формулюються настанови щодо поведінки статей, через що й у теперішній час продовжує домінувати «патріархатна» ідеологія</i>
ретрансляційна	– <i>деякі види стереотипів нав'язуються або нейтралізуються соціальними інститутами, інформаційними джерелами, мистецтвом тощо</i>
виправдувальна	– <i>виправдовується некоректна, неадекватна поведінка чоловіків і жінок за певних обставин</i>

Важливим аспектом гендерної освіти та виховання у школі є постійні перетворення у формах, методах, засобах, підходах, організації освітнього процесу. Зміна видів організаційної роботи необхідна, бо процесом гендерної освіти та виховання передбачено надати учням не лише певний обсяг знань, але й зруйнувати установлені стереотипи їхньої поведінки [12; 22, с. 476–503]. Формування егалітарних міжособистісних відносин впливає не тільки на світогляд, але й на поведінку особистості.

Достатній рівень практичних навичок неможливо отримати за обмежений час, який відведений навчальними планами для класної роботи, тому активізувати вирішення питань руйнування усталених гендерних стереотипів та формування егалітарних уявлень в міжособистісних стосунках слід також у процесі позаурочної роботи з учнями.

Організаційні форми позаурочної роботи:

а) учнівські гуртки;

б) соціально-гуманітарна робота з учнями (бесіди, лекції, конференції, шкільні свята, зустрічі з відомими людьми, тематичні вечори та ін.);

в) індивідуальна робота з учнями під керівництвом учителя.

Доречно впроваджувати в освітній процес вправи психологічної спрямованості, що допоможуть сформувати й розвивати необхідні особистісні якості [23]. Зазначені вправи орієнтовані на використання методів групової та індивідуальної роботи з учнями й спрямовані на (додашки Г — Е):

- розвиток здатності адекватного пізнання себе та інших;
- корекцію та розвиток міжособистісних стосунків;
- формування вмінь і навичок у сфері спілкування;
- корекцію, формування й розвиток настанов, необхідних для успішної комунікації;
- оволодіння конкретними психологічними знаннями в галузі самопізнання та розуміння оточення [6].

Напрями позаурочної роботи учнів з розширенням та реалізацією потенціалу в гендерному спрямуванні:

- доповнення зон самореалізації (наприклад, заохочення дівчат до занять спортом, а юнаків — до самообслуговування);
- організація досвіду рівноправної співпраці юнаків і дівчат у спільній діяльності;
- зняття традиційних культурних заборон на емоційне самовираження юнаків, заохочення їх до вираження почуттів;
- проведення з дівчатами занять з досвіду самозаохочення й підвищення самооцінки (наприклад, технологія щоденника з фіксуванням успіхів);
- створення умов для тренування міжстатевої чутливості (через театралізацію, обмін ролями) тощо [19, с. 426–427] (додашок Є).

Якщо позаурочна робота загалом певною мірою передбачає індивідуальний особистісно орієнтований підхід до учнів, то зазначена організаційна форма зокрема дає більшу свободу вибору й самореалізації, допомагає бути достатньо гнучкими та вміти використовувати варіанти можливої поведінки.

Однією зі специфічних позаурочних форм, зорієнтованих на формування сучасних гендерних стереотипів, є *позаурочна са-мостійна робота, спрямована на формування здатності учня до самоорганізації, самоконтролю й самооцінки власних досягнень в освітньому процесі*.

Отже, позаурочна робота учня направлена на індивідуалізацію навчання, дає змогу реалізовувати особистісно орієнтоване навчання, розширює обсяг знань, умінь і навичок, сприяє формуванню сучасних егалітарних гендерних уявлень [29, с. 159–167].

Засвоєння гендерної культури є складним процесом взаємодії соціального оточення, сім'ї, які по-своєму впливають на індивіда залежно від його віку, освіти, етнотрадицій та звичаєвості. Родина і суспільство завдяки соціалізації перетворюють індивіда як біологічну істоту на істоту суспільну. Тому важливою умовою формування гендерної культури молоді є певна настанова сім'ї на цілеспрямоване гендерне виховання своєї дитини, усвідомлення високої відповідальності за підготовку юнака або дівчини. Зазначений процес можливий за рахунок використання батьками сучасного педагогічного досвіду, підтримки співпраці з навчальним закладом, викладачами, прослуховування спеціальних лекцій, читання літератури [30, с. 5–12].

Чинники, які впливають на формування особистості:

- сім'я, у якій народилась і виховується дитина;
- середовище спілкування;
- освітній заклад;
- суспільне виховання в позашкільних установах;
- різні інформаційні джерела;
- специфічні особливості культури, побуту, природи населеного пункту й регіону, де живе та розвивається дитина.

Активною й систематичною участю в заходах гендерної спрямованості маємо зруйнувати усталені гендерні стереотипи та статеву дискримінацію; активізувати особистісні ресурси учнів для вибору стратегії самовдосконалення та самореалізації у гендерних відносинах на засадах рівності (додаток Ж — 3).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Айвазова С. Г. Гендерное равенство в контексте прав человек. Москва : Эслан, 2001. 76 с.
2. Аніщенко О. В. Професійна освіта і самореалізація жінок в Україні : історія та сучасність : монографія. Ніжин : ТОВ Наука Сервіс. 2003. 251 с.
3. Близнюк В. В. Гендерна характеристика ринку праці України // Економіка і прогнозування. 2003. № 2. С. 114–126.
4. Бовуар Сімона де. Друга стаття : у 2 т. / пер. з фр. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко. Київ : Основи. 1994. Т. 1. 390 с.
5. Богуш А. М. Принципи модернізації вищої освіти у ХХІ столітті // Освіта. 1999. № 4. С. 13–19.
6. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники : учеб. пособие. Москва : Ось-89. 1999. 176 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : Перун. 2005. 1728 с.
8. Войнола Р. Х. Методика викладання дисциплін соціально-педагогічного циклу : навч. посіб. Київ : Центр навч. л-ри. 2012. 140 с.
9. Гендерний розвиток у суспільстві : (конспекти лекцій). 2-ге вид. Київ : ПП «Фоліант». 2005. 351 с.
10. Глузман А. В. Университетское педагогическое образование : опыт системного исследования. Київ : Просвіта. 1997. 312 с.
11. Говорун Т. В. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ. 2002. 375 с.
12. Гришак С. Н. Реализация гендерного подхода в образовании как фактор обеспечения равенства между субъектами образовательной деятельности // Гуманизация обучения и воспитания в системе образования: теория и практика : материалы междунар. науч.-практ. конф. Пенза ; Ереван ; Колин, 2012. С. 37–40.
13. Дороніна Т. О. Гендерна чутливість і гендерна культура // Директор шк. 2001. № 1. С. 68–70.
14. Калько І. В. Формування гендерної культури студентської молоді впроцесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін :

- дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ. 2014. 306 с. (14)
15. Кікінежді О. М. Інноваційні підходи до формування гендерної культури у студентської молоді // Психолого-педагогічні засади професійного становлення особистості практичного психолога і соціального педагога в умовах вищої школи : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. Т., 2003. С. 128–135.
 16. Кобелянська Л. Розвиток гендерної освіти в Україні в контексті сучасних соціально-політичних перетворень // Гендер : реалії та перспективи в українському суспільстві : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ. 2003. С. 139–142.
 17. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / за ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С. 2004. 112 с.
 18. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. Тернопіль : Джура, 2003. 416 с.
 19. Кравець В. П. Історія гендерної педагогіки : навч. посіб. Тернопіль: Джура. 2005. 440 с.
 20. Лаврінчук І. Трудове законодавство України. Київ: Логос, 2001. 70 с.
 21. Левченко К. Б. Гендерна рівність : філософсько-правовий аналіз. Харків : Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 48 с.
 22. Луценко О. А. Гендерна освіта і педагогіка // Основи теорії гендеру : навч. посіб. Київ. 2004. С. 476–503.
 23. Мельник Т. М. 50/50 : сучасне гендерне мислення : словник. Київ : К.І.С. 2005. 280 с.
 24. Мунтян І. С. Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. О., 2004. 21 с.
 25. Радина Н. К. Об использовании гендерного анализа в психологических исследованиях // Вопр. психологии. 1999. № 2. С. 22–27.
 26. Словарь гендерных терминов / под ред. А. А. Денисовой. Москва : Информация XXI век. 2002. 256 с.
 27. Социально-психологический тренинг : учеб.-метод. пособие / под ред. А. М. Гуревич. Москва : Речь, 2004. С. 19.
 28. Терзі П. П. Формування гендерної культури студентів вищих технічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса. 2007. 236 с.
 29. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 351 с.
 30. Цокур О. С. Основи гендерного виховання // Гендерний розвиток у суспільстві : (конспекти лекцій). Київ, 2005. С. 183–223.

РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ В ШКОЛЯРІВ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ

**Навчальна програма спецкурсу «Гендерно-культурні аспекти
нормативно-правової обізнаності учнівської молоді»
(для учнів 10–11 класів)**

Пояснювальна записка

Держава визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю; визнає універсальність, взаємопов'язаність прав та основних свобод людини, надаючи особливого значення правам людини для політичного, економічного, соціального, історичного й культурного розвитку України; прагне поширення в українському суспільстві гуманістичного, заснованого на загальнолюдських цінностях та ідеалах світогляду й адекватної правової свідомості.

Основні принципи та напрями державної політики в галузі прав людини стосуються всієї системи гендерних прав і регламентовані низкою нормативно-правових документів.

Більшість людей, у тому числі й молодь, не знають своїх загальнолюдських прав та розглядають систему прав людини як певну галузь, що їх не стосується. Дискримінаційні практики мають місце й у міжособистісних відносинах. Тут поведінка чоловіків і жінок може досить жорстко регламентуватися традиційними гендерними ролями, що призводить до напруження у відносинах і, можливо, до конфліктів.

Обізнаність із нормативно-правовими документами допоможе молоді оволодіти низкою гендерних прав і відстоювати їх.

Державна політика із забезпечення рівних прав, можливостей жінок і чоловіків в Україні регламентована нормативно-правовими документами й спрямована на утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків в ухваленні суспільно важливих рішень; рівних можливостей жінок і чоловіків щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків; підтримку сім'ї, формування відповідального материнства й батьківства; виховання та про-

паганду серед населення України гендерної рівності, гендерної культури, поширення просвітницької діяльності в цій сфері; захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі.

Мета вивчення спецкурсу — надати молоді систему знань про гендерну політику, загальнолюдські права, права чоловіків і жінок, їх співвідношення, систему прав людини на національному та міжнародному рівнях, ознайомити з нормативно-правовими документами щодо гендерної проблематики.

Навчальна програма спецкурсу «Гендерно-культурні аспекти нормативно-правової обізнаності учнівської молоді» складається з навчально-тематичного плану (розподіл годин), програмного змісту (перелік орієнтованих тем та висвітлених питань), тематики занять (основні поняття, перелік питань, питання для самоконтролю, теми для самостійної творчої роботи, що може бути виконані у формі презентацій, аналізу документів, написання творів-роздумів (есе) тощо). Призначена для учнів 10–11 класів освітніх закладів у варіативній частині освітніх програм. Загальний обсяг годин у програмі — 35, з них 16 — класних занять (уроків), 18 — самостійної роботи.

На два тижні — 1 год.

Повторення та узагальнення в кінці курсу — 1 год.

Навчально-тематичний план спецкурсу

№ з/п	Назва теми	Розподіл годин		
		Уроки	Сам. робота	Усього
1.	Історія становлення та розвитку гендерного права	2	2	4
2.	Міжнародні гендерні права людини	4	4	8
3.	Нормативно-правове забезпечення гендерної рівності жінок і чоловіків в Україні	4	4	8
4.	Права жінок і чоловіків та форми їхньої дискримінації	3	4	7
5.	Освітньо-правове забезпечення питань гендеру	3	4	7
Повторення та узагальнення				1
Усього:		16	18	35

ПРОГРАМНИЙ ЗМІСТ СПЕЦКУРСУ

Тема 1. Історія становлення та розвитку гендерного права

Мета й завдання спецкурсу. Поняття «гендер», «гендерна культура», «гендерне право». Історичні, політичні, соціальні та економічні передумови вивчення гендерного права. Гендерне право і держава.

Права рівності: історична зумовленість. Поняття прав людини. Динаміка розвитку прав людини: види, покоління прав.

Тема 2. Міжнародні гендерні права людини

Поняття міжнародного права та міжнародного гендерного права. Основні міжнародні акти про права людини. Юридична сила міжнародних актів про права людини. Шляхи реалізації норм про права людини.

Конвенція і Рекомендації ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960 р.). Перша Всесвітня конференція ООН зі становища жінок (Мехіко, 1975 р.). Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок (1979 р.). Друга Всесвітня конференція в рамках десятиліття жінки Організації Об'єднаних Націй: рівність, розвиток і мир (Копенгаген, 1980 р.). Третя Всесвітня конференція з проблем жінок (Найробі, Кенія, 1985 р.). Віденська декларація та Програма дій Всесвітньої конференції з питань прав людини (1993 р.). Декларація і Програма дій, ухвалених під час Всесвітньої зустрічі на вищому рівні в інтересах соціального розвитку (1995 р.). Четверта Всесвітня конференція зі становища жінок (Пекін, 1995 р.). Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1996 р.). Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1996 р.). Всесвітній саміт ООН з нагоди нового третього тисячоліття, Пакт Розвитку Тисячоліття (вересень 2000 р.).

Механізми забезпечення гендерних прав людини. Процедури подання скарг. Процедури моніторингу та звітності. Механізми здійснення прав людини на національному рівні. Механізми здійснення прав людини на міжнародному рівні. Види процедур, їх доступність та вимоги прийнятності.

Система прав людини. Комітет ООН з прав людини. Спеціальні доповідачі та робочі групи. Комітет ООН з питань дискримінації щодо жінок. Процедура 1503 (Резолюція ЕКОСОР «Процедура розгляду заяв, що стосуються порушень прав людини та основних свобод»). Міжнародна організація праці (МОП). Комісія з питань становища жінок. Юридична сила актів.

Тема 3. Нормативно-правове забезпечення гендерної рівності жінок і чоловіків в Україні

Конституція Української Народної республіки (1918 р.), Конституція УРСР (1937 р.), Конституція України (1996 р.).

Закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.).

Накази Президента України «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні» (2001 р.), «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.).

Постанови Верховної Ради України «Про засади державної політики України в галузі прав людини» (1995 р.), «Про рекомендації учасників парламентських слухань щодо реалізації в Україні Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (1995 р.), «Про рекомендації учасників парламентських слухань «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи» (2004 р.).

Постанова Кабінету Міністрів України «Про Програму Українська родина» (2001 р.).

Програма «Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна» (2000 р.).

Гендерний склад Верховної Ради України. Гендерне представництво за партійними списками.

Національні традиції в ставленні до жінки, регіональні особливості. Дія національних систем захисту прав людини. Конституційні положення про становище жінок. Стратегія використання міжнародного права на національному рівні. Переваги й недоліки національних систем захисту прав людини.

Тема 4. Права жінок і чоловіків та форми їх дискримінації

Комплекс репродуктивних прав жінок. Права жінок в економічній, соціальній та культурній сферах. Право на освіту. Право на свободу вибору життєвого шляху. Материнство і кар'єра. Право на працю. Право на рівну з чоловіками винагороду за працю рівної цінності. Правова охорона материнства.

Політичні права жінок. Паритетна демократія: поняття та загальна характеристика. Жінки в парламентах та інших представницьких органах влади. Жінки в органах виконавчої влади. Участь жінок в ухваленні рішень у галузі економіки. Жінки й засоби масової інформації.

Дискримінація жінок. Заходи з ліквідації дискримінації жінок у галузі зайнятості, охорони здоров'я; у всіх питаннях, що стосуються шлюбу й сімейних відносин. Законодавчі заходи з припинення всіх способів торгівлі жінками.

Національні традиції в ставленні до жінки, регіональні особливості. Дія національних систем захисту прав людини. Конституційні положення про становище жінок. Стратегія використання міжнародного права на національному рівні. Переваги й недоліки національних систем захисту прав людини.

Комплекс прав чоловіків. Права чоловіків в економічній, соціальній та культурній сферах. Право на освіту. Політичні права чоловіків. Чоловіки в парламентах та інших представницьких органах влади. Чоловіки в органах виконавчої влади. Чоловіки в ухваленні рішень у галузі економіки.

Гендерний підхід у військовому законодавстві. Рівень відбиття гендерних проблем у нормативно-правових актах України з питань військової сфери, проходження військової служби. Конституційні права щодо військової служби чоловіків. Правові гарантії соціального забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Форми дискримінації чоловіків (комплектація армії тільки чоловіками; можливість жінок одноосібно ухвалювати рішення про народження дитини, попри неухильний обов'язок чоловіка утримувати її незалежно від його згоди на народження; вищий пенсійний вік за коротшої середньої тривалості життя; визнання за рівних умов при розлученні прав матері на виховання дитини).

Тема 5. Освітньо-правове забезпечення питань гендеру

Права жінок і чоловіків у галузі освіти. Право на освіту. Право на свободу вибору життєвого шляху.

Конвенція і Рекомендації ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти. Закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.). Наказ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.).

Освітні заклади в забезпеченні рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у здобутті освіти й професійній підготовці. Вступ до навчальних закладів, оцінка знань, надання грантів. Підготовка та видання підручників, навчальних посібників, вільних від усталених стереотипних уявлень про роль жінки й чоловіка. Прихований навчальний план. Формування гендерної культури, рівного розподілу професійних і сімейних обов'язків. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків центральними органами законодавчої та виконавчої влади з питань освіти і науки.

Особливості впливу керівника (чоловіка/жінки) освітнього закладу на організацію освітнього процесу. Жінки й чоловіки в ухваленні рішень у галузі освіти.

Форми дискримінації молоді. Заходи щодо ліквідації дискримінації молоді.

ТЕМАТИКА ЗАНЯТЬ

Заняття № 1

Історія становлення та розвитку гендерного права

Основні поняття: гендер, гендерна культура, гендерне право, передумови, держава.

План

1. Сутність основних понять.
2. Передумови виникнення гендерного права.
3. Історія становлення та розвитку гендерного права.

4. Розвиток гендерного права в Україні.

Засоби активізації Матеріали методичного забезпечення		
Питання	Завдання	Засоби наочності
Що Вам відомо про Загальну Декларацію Прав Людини (ЗДПЛ)?	Проаналізуйте в історичному розвитку динаміку змін щодо прав людини	Загальна декларація прав людини, емблема прав людини

Питання для самоконтролю

1. Як Ви розумієте поняття «гендер»?
2. У чому полягає сутність поняття «гендерна культура»?
3. Як Ви розумієте поняття «гендерне право»?
4. Назвіть історичні, політичні, соціальні та економічні передумови виникнення гендерного права?
5. Поясніть історичну зумовленість прав рівності.

Теми для самостійної творчої роботи

1. Гендерна правова культура.
2. Особливості розвитку гендерного права в Україні.
3. Історичні, політичні, соціальні та економічні передумови виникнення гендерного права в ... (на прикладі однієї країни).

Заняття № 2

Міжнародні гендерні права людини

Основні поняття: міжнародне право, міжнародне гендерне право, міжнародні акти, міжнародний пакт, конвенція, декларація, система прав.

План

1. Сутність основних понять.
2. Основні міжнародні нормативно-правові документи щодо гендерних прав людини.
3. Механізми забезпечення гендерних прав.
4. Міжнародна система прав людини.

Засоби активізації Матеріали методичного забезпечення		
Питання	Завдання	Засоби наочності
Наведіть приклади гендерної дискримінації (чоловіка/жінки) та запропонуйте шляхи вирішення проблеми	Напишіть на аркуші паперу перелік міжнародних нормативно-правових документів щодо гендерних прав людини, які Вам відомі	Відеоролик з питань гендерної дискримінації.

Питання для самоконтролю

1. Сформулюйте визначення поняття «міжнародне право».
2. Як Ви розумієте поняття «міжнародне гендерне право»?
3. Які Ви знаєте міжнародні акти, конвенції, декларації про права людини?
4. Охарактеризуйте механізм забезпечення гендерних прав людини.
5. Яким є механізм розгляду заяв щодо процедури 1503 (Резолюція ЕКОСОП «Процедура розгляду заяв, що стосуються порушень прав людини та основних свобод»).

Теми для самостійної творчої роботи

1. Порівняльний аналіз механізму забезпечення прав людини на національному та міжнародному рівнях.
2. Особливості діяльності Комітету ООН з питань дискримінації щодо жінок.
3. Сучасний стан процедури реалізації Конвенції та Рекомендації ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти.

Заняття № 3

Нормативно-правове забезпечення гендерної рівності жінок і чоловіків в Україні

Основні поняття: Конституція України, Закони України, Накази, Постанови Верховної Ради України, законодавча влада, виконавча влада, рівні права, гендерна рівність, державна політика.

План

1. Порівняльний аналіз Конституції Української Народної республіки (1918 р.), Конституції УРСР (1937 р.), Конституції України (1996 р.) щодо надання рівних прав та можливостей чоловікам і жінкам.
2. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.).
3. Накази Президента України стосовно гендерних проблем.
4. Постанови Верховної Ради України, що безпосередньо стосуються питань гендерної рівності в Україні.

Засоби активізації Матеріали методичного забезпечення		
Питання	Завдання	Засоби наочності
Наведіть приклади щодо національних традицій у ставленні до жінок (регіональні особливості)	Окресліть Конституційні положення про становище жінок. У чому переваги й недоліки національних систем захисту прав людини? Охарактеризуйте Верховну Раду України щодо гендерного складу (з 1990 р. по теперішній час)	Таблиця «Розподіл народних депутатів Верховної Ради України всіх скликань за статтю»

Питання для самоконтролю

1. Назвіть нормативно-правові документи із забезпечення гендерної рівності чоловіків і жінок в Україні.
2. Як Конституція України (1996 р.) забезпечує рівні права та можливості жінок і чоловіків?
3. Назвіть переваги й недоліки національних систем захисту прав людини.
4. Які нормативно-правові документи мають безпосереднє відношення до забезпечення гендерної рівності в Україні?
5. Охарактеризуйте Верховну Раду України щодо гендерного складу.

Теми для самостійної творчої роботи

1. Гендерний вимір у політичних рішеннях держави.
2. Особливості національної системи захисту прав людини.
3. Нормативно-правові документи щодо забезпечення гендерної рівності чоловіків і жінок в Україні.
4. Проаналізуйте статті Конституції Української Народної республіки (1918 р.), Конституції УРСР (1937 р.), Конституції України (1996 р.) щодо рівності прав чоловіків та жінок.

Заняття № 4

Права жінок і чоловіків та форми їх дискримінації

Основні поняття: комплекс прав, парламент, представницькі органи, виконавча влада, дискримінація, форми та методи дискримінації, ліквідація дискримінації, законодавчі заходи, військово-законодавство, військова служба, соціальне забезпечення.

План

1. Правовий статус жінок у державному законодавстві.
2. Форми та методи ліквідації всіх форм дискримінації жінок.
3. Правовий статус чоловіків у державному законодавстві.
4. Форми та методи ліквідації всіх форм дискримінації чоловіків.

Засоби активізації учнів Матеріали методичного забезпечення		
Питання	Завдання	Засоби наочності
Що таке ГІЛР? Як Ви розумієте поняття «подвійна зайнятість», «ефект скляної стелі», «вертикальна сегрегація», «горизонтальна сегрегація»? Наведіть приклади	Визначте фактичні актуальні гендерні проблеми щодо жінок та чоловіків (представити у формі таблиці)	Відеоролик з питань гендерної дискримінації

Питання для самоконтролю

1. Наведіть приклади гендерних прав жінок у економічній, соціальній та культурній галузях.

2. Яке Ваше ставлення до представлення жінок у парламентах та інших представницьких органах влади?
3. Які Ви знаєте форми дискримінації жінок?
4. Назвіть комплекс прав (чоловіка/жінки) у державному законодавстві.
5. У чому полягають особливості гендерного підходу до військової служби?
6. Наведіть приклади гендерної дискримінації (чоловіка/жінки).

Теми для самостійної творчої роботи

1. Заходи з ліквідації всіх дискримінацій (чоловіка/жінки), які проводяться на державному рівні.
2. Нормативно-правові документи щодо гендерного права (чоловіка/жінки) в Україні.

Заняття № 5

Освітньо-правове забезпечення питань гендеру

Основні поняття: права, освітня сфера, навчальний заклад, керівник, освітні документи, навчальний план, професійна підготовка, знання, гранти, стереотипні уявлення, гендерні ролі, гендерна рівність, гендерна культура.

План

1. Нормативно-правові документи із забезпечення гендерної рівності в галузі освіти.
2. Роль навчальних закладів у забезпеченні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у здобутті освіти та професійній підготовці.
3. Форми дискримінації сучасної молоді та заходи з її ліквідації.

Засоби активізації		
Матеріали методичного забезпечення		
Питання	Завдання	Засоби наочності
Як Ви розумієте, що таке «прихований навчальний план»? Чи стикались Ви з таким явищем в освітньому закладі, у якому навчаєтесь?	Проведіть гендерну експертизу Ваших підручників. З результатами ознайомте аудиторію	Підручники, навчально-методичні посібники для гендерної експертизи

Питання для самоконтролю

1. Які Вам відомі нормативно-правові документи із забезпечення прав жінок і чоловіків у галузі освіти?
2. Роль освітніх закладів у забезпеченні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у здобутті освіти та професійній підготовці.
3. Як забезпечуються рівні права та можливості юнаків і дівчат в освітніх закладах?
4. Особливості формування гендерної культури в освітніх закладах.

Теми для самостійної творчої роботи

1. Вплив гендерних стереотипів на розвиток особистості.
2. Гендерна дискримінація (чоловіка/жінки) у навчально-методичних виданнях.

Контрольні запитання зі спецкурсу «Гендерно-культурні аспекти нормативно-правової обізнаності учнівської молоді»

1. Як Ви розумієте поняття «гендер»?
2. У чому полягає сутність поняття «гендерна культура»?
3. Як Ви розумієте поняття «гендерне право»?
4. Назвіть історичні, політичні, соціальні та економічні передумови виникнення гендерного права?
5. Поясніть історичну зумовленість прав рівності.
6. Як Ви розумієте визначення поняття «права жінки як людини»?
7. Розкрийте динаміку розвитку прав людини, а саме: види, покоління прав.
8. Які Ви знаєте міжнародні акти, конвенції, декларації про права людини?
9. Як забезпечені Конституцією України рівні права та можливості жінок і чоловіків?
10. Назвіть переваги й недоліки національних систем захисту прав людини.
11. Які нормативно-правові документи мають безпосереднє відношення до забезпечення гендерної рівності в Україні?

12. Охарактеризуйте Верховну Раду України щодо гендерного складу.
13. Яке Ваше ставлення до представлення жінок у парламентах та інших представницьких органах влади?
14. Наведіть приклади гендерних прав жінок у економічній, соціальній та культурній галузях.
15. Які Ви знаєте форми дискримінації жінок?
16. Назвіть заходи з ліквідації дискримінації жінок у сфері зайнятості, охорони здоров'я; у всіх питаннях, що стосуються шлюбу й сімейних відносин.
17. У чому полягають особливості гендерного підходу до військової служби?
18. Наведіть приклади форм дискримінації чоловіків.
19. Які Ви знаєте нормативно-правові документи із забезпечення прав жінок і чоловіків у галузі освіти?
20. Роль навчальних закладів у забезпеченні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у здобутті освіти й професійній підготовці.
21. Права гендерної рівності при вступі до освітніх закладів, оцінці знань, наданні грантів.
22. Гендерна дискримінація жінки і чоловіка в навчально-методичних виданнях.
23. Особливості формування гендерної культури в освітніх закладах.
24. Як забезпечуються рівні права та можливості юнаків і дівчат в освітніх закладах?

Список джерел

1. Гендерна експертиза українського законодавства (концептуальні засади) / відп. Т. М. Мельник. Київ : Логос. 2001. 120 с.
2. Декларація про викорінення насильства щодо жінок // Наші людські права : посіб. з жіночих людських прав. Київ. 1996. С. 21–22.
3. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини // Голос України. 2001. 10 січ.

4. Загальна Декларація прав людини: закони и законодав. Акти / С. Головатий. Київ : «Право». 1995. 12 с.
5. Закон України «Про вищу освіту» : Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37–38, н..2004. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 10.10.2017).
6. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. 2017 (дата звернення: 10.10.2017).
7. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо / Український Центр прав людини. Київ : «Право». 1995. 20 с.
8. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення: 10.10.2017).
9. Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР): док. N0002300-18, від 29.04.1918. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>. (дата звернення: 10.10.2017).
10. Конституція УРСР 1937 р. URL: <http://hi.stua.com/knigi/istoriya-derzhavi-i-prava-ukraini-zaruba/konstituciya-ursr-1937-r>. (дата звернення: 12.10.2017).
11. Концепція «Нова українська школа». URL: mon.gov.ua/activity/education/zagalna.../konceptsiya.htm. (дата звернення: 10.10.2017).
12. Лавриненко Н. Женщина: самореализация в н. и обществе (гендерный аспект). Киев : ВИПОЛ, 1999. 172 с.
13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Указ Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-08 від 19.10.73. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043. (дата звернення: 12.10.2017).
14. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права : Указ Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-08 від 19.10.73. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 12.10.2017).
15. Права людини : міжнародні договори України, декларації, документи. Київ : Юрінком, 1992. 173 с.

16. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 12.10.2017).
17. Про засади державної політики України в галузі прав людини : Постанова Верховної Ради України вид 17.06.1999. № 757-XIV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/757-14> (дата звернення: 10.10.2017).
18. Про підвищення соціального статусу жінок в Україні : Указ Президента України № 283 від 25.04.2001. URL: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/53> (дата звернення: 14.10.2017).
19. Про проведення парламентських слухань «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи» : Постанова Верховної Ради України від 25 берез. 2004 р., № 1663- IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 12.10.2017).
20. Про Програму «Українська родина» : постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2001 р. № 243. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/243-2001-п> (дата звернення: 10.10.2017).
21. Про рекомендації учасників парламентських слухань щодо реалізації в Україні Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» : Постанова Верховної Ради України від 12.07.1995 № 298/95-ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/298/95-вр>. (дата звернення: 14.10.2017).

2.2. Тематичні заходи, вправи та запитання щодо розвитку в школярів гендерної культури

(Матеріали з навчально-методичного посібника для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів за редакцією Т. Говорун «Як навчати школярів долати гендерні стереотипи : конспекти занять». Київ : 2011., 804 с.)

ТЕМА «СТАТЬ ТА ГЕНДЕР»

*Скарби мудрості: «Не існує жіночого розуму.
Мозок — це не статевий орган.
З таким самим успіхом можна говорити
про жіночу печінку» (Шарлота Вільямс).*

Мета: ознайомити учнів з дефініцією понять «стать» та «гендер».

Завдання: навчити оцінювати різні характеристики жінок і чоловіків щодо їхньої біологічної чи соціально-культурної зумовленості.

Форма проведення: лекційне інформування, робота в малих групах, групова дискусія, мозковий штурм.

Тривалість занять: 1,5 год.

Обладнання та матеріали: 2 аркуші паперу формату А1, 2 аркуші паперу формату А4, 4 маркери, дошка, скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя (5 хв.). Чи достатньо жінкам та чоловікам усвідомлювати лише свою біологічну стать? Здавалось би, кожен з нас, розуміючи, що є жінкою/чоловіком, водночас усвідомлює, що є носієм певних відмінностей репродуктивних функцій, будови тіла, анатомічних і фізіологічних особливостей, сукупність яких дозволяє віднести себе до тієї чи іншої статі. Тут усе зрозуміло й просто, проте людина — істота соціальна, тому, попри усвідомлення себе як представника жіночої чи чоловічої статі, ми ще усвідомлюємо й те, як маємо поводитись, чим займатися, як виглядати,

щоб відповідати своїй статі. Хто ці вимоги до нас висуває? Як ми набуваємо знань про характер поведінки жінок і чоловіків, дівчаток і хлопчиків? Хто нас тому навчає? Чи строго обов'язково відповідати тим вимогам, чи можна внести власні корективи? Окремі із цих питань ми розглянемо на сьогоднішньому занятті.

Актуалізація опорних знань (15 хв.)

I. Проаналізуймо таку ситуацію. Дітям 5–6 років показували фільм. У ньому чоловік та жінка виконували нетипову для них (з точки зору статевої належності) роботу: чоловік був нянею, а жінка — капітаном великого теплохода. Після перегляду фільму дітей запитали: «Хто був нянею, а хто капітаном?».

- На вашу думку, якими були відповіді дітей?
- Обґрунтуйте, чим були зумовлені їхні відповіді.

(У відповідях дітей буде стверджуватись протилежне тому, що вони бачили буквально хвилину тому на екрані. Це пояснюється тим, що до цього віку діти добре засвоїли типові для кожної статі візрі поведінки й соціальні ролі чоловіків та жінок).

II. Закінчити речення.

На основі вашого життєвого досвіду спробуймо закінчити речення:

- Жінка завжди має бути...
- Чоловік завжди має бути...

Усе те, що ви перераховували, продовжуючи речення, власне й відображає очікування соціуму щодо представників чоловічої та жіночої статі.

Інформаційний блок (10 хв.)

Учитель готує коротке інформування на тему «Стать і гендер»: статеві відмінності жінок і чоловіків розглядаються на біологічному та соціально-психологічному рівнях. Статева належність є біологічною характеристикою людини, яка визначається хромосомами й гормонами.

- Що означає з точки зору біології бути жінкою чи чоловіком?
- Які біологічні відмінності притаманні представникам жіночої і чоловічої статей? (різна комбінація статевих хромосом, неодна-

ковий баланс гормонів, різна будова статевих органів, функціональна асиметрія півкуль головного мозку). Стать визначає біологічний поділ людей на чоловіків та жінок, які відрізняються за чотирма репродуктивними ознаками: здатність до зачаття, виношування плоду, народження дитини та грудне годування. Водночас відмінності в сприйнятті й поведінці людей чоловічої та жіночої статі зумовлені не стільки їхніми біологічними особливостями, скільки закріпленими в кожній культурі уявленнями про чоловічі й жіночі якості, характеристики, поведінку. Від самого народження дівчаткам і хлопчикам пропонують певні (але різні) правила поведінки, форми вияву почуттів.

- Які настанови від старших (батьків, бабусь, дідусів) отримує щодо своєї поведінки дівчинка?
- Які настанови щодо поведінки отримує від них хлопчик? Оточення суворо стежить за тим, щоб вони беззаперечно виконувались. Коли хлопчик поводить себе грубо, на це доволі часто не зважають, навпаки, можуть похвалити: «Справжній чоловік!», але, якщо так поводить себе дівчинка, їй зразу ж зроблять зауваження: «Не личить, ти ж дівчинка!».
- Уявіть ситуацію, коли двоє дітей (дівчинка і хлопчик), граючись в активні ігри, сильно стукнулись лобами. Їм обом боляче, на очах — сльози. Чи однаковою буде реакція дорослих на плач дітей? Найчастіше трапляється так: коли від образи чи болю плаче дівчинка, до неї ставляться зі співчуттям та розумінням, але коли рюмсає хлопчик, то йому говорять: «Будь чоловіком! Терпи! Чоловіки не плачуть!». Щоб бути прийнятим суспільством, жінки й чоловіки поводяться так, як цього вимагає їхня стать. Дівчата більш схильні бути сором'язливими, поступливими, нерішучими, м'якими, тихими (і їх за це ніхто не осудить). Вони можуть штучно змушувати себе відповідати навіть негативним очікуванням, наприклад, бути менш успішними в математиці, фізиці. Деякі дівчата зумисне применшують свої успіхи, щоб не сконфузити однолітків «сильної статі». На противагу їм юнаки намагаються бути успішними в точних науках, оскільки від них соціум цього очікує. Вони намагаються бути агресивними,

войовничими, мужніми, сильними, щоб справити враження «справжніх» чоловіків. Таким чином, жінки і чоловіки, репрезентуючи себе соціуму, намагаються відповідати соціальним очікуванням і справляти враження «справжніх» жінок і чоловіків. Ці соціальні настанови, культурні канони і є проявами гендеру. **Гендер** — це соціально-психологічна характеристика, набута в процесі соціалізації, яка формує людину як чоловіка чи жінку і значною мірою визначається соціальним очікуваннями. **Гендер** створюється (конструюється) суспільством як соціальна модель особистості дівчаток і хлопчиків, жінок і чоловіків. Відповідно до цих соціальних і культурних настанов визначається їх місце в соціумі (вибір професії, кар'єра, міра відповідальності, участь у політичному житті держави). Ці соціальні норми закріплюються в сім'ї, школі й університеті, політичних структурах, економіці, культурі. Отже, від самого народження дитина формується не тільки як біологічний індивід, але і як соціальна особа. Тому гендер називають ще «соціальною статтю».

Тренінгово-розвивальний блок

Вправа «Нові асоціації» (15 хв.)

Завдання: розвиток навичок аналізу, синтезу та узагальнення. актуалізація опорних знань учасників і висловлення власних асоціацій з цієї проблеми, визначення поняття «гендер».

Дії ведучого. Учитель каже, що учасники, маючи власний життєвий досвід та спираючись на подане вище інформування, якось витлумачують для себе таке поняття, як «гендер». Він просить їх замислитись над тим, які асоціації викликає в них нове слово. Тренер записує по середині великого аркуша паперу формату А1, прикріпленого до стіни, слово «ГЕНДЕР» і фіксує всі думки, записуючи їх на пелюстках квітки. Коли ведучий розповідає правила, то має наголосити на тому, що називати можна будь-які асоціації, які виникають в учасників, коли вони чують чи вимовляють слово «гендер». Немає правильних чи неправильних відповідей, тому асоціації можуть бути особливими, незвичними

— у кожного свої. Коли всі висловили свої думки, ведучий разом з дітьми систематизує асоціації, об'єднуючи висловлювання в певні групи (наприклад, *люди*: жінки, чоловіки, дівчатка, хлопчики, дівчата, юнаки; *якості*: мужність, сміливість, ніжність, лагідність, витривалість; *поведінка*: агресивність, войовничість, поступливість, метушливість; *професії*: учителька, архітектор, лікар, вихователька; *агенти*: сім'я, школа, ЗМІ; *випадкові асоціації* й т. ін.). На основі проведеної роботи він пропонує учасникам подумати й сформулювати усно: «гендер — це...». Ведучий наголошує, що потрібно по можливості внести в це визначення всі групи явищ, які учасниками були сформульовані.

Рекомендації ведучому. Під час виконання вправи потрібно заохочувати дівчат та юнаків. Учитель може ненав'язливо скеровувати учасників до висловлювання асоціацій тієї чи іншої групи, називаючи одну свою асоціацію.

Коментар. Вправа активізує учасників, дає змогу використати їхній життєвий досвід. Учасники під керівництвом учителя самі стають творцями визначення, зрозумілого їм.

Вправа «Що таке гендер?» (15 хв.)

Завдання: сприяти осмисленню змістового наповнення понять «стать» і «гендер»; допомогти усвідомити відмінності між біологічно зумовленими властивостями особистості та сформованими культурою якостями жінок та чоловіків.

Дії ведучого. Ведучий ділить аркуш паперу формату А1 навпіл. Над першою колонкою приклеює стікер з малюнком (жінки), а над другою — з малюнком (чоловіки) (можна прикріплювати стрічки різних кольорів чи якісь інші символічні атрибути).

Він звертається до учасників із запитаннями: «Які якості, риси й біологічні характеристики мають справжні жінки?». Висловлені думки записує у відповідну колонку в довільному порядку.

Далі запитує: «Які якості, риси й біологічні характеристики мають справжні чоловіки?» та аналогічно записує висловлювання до другої колонки. Ведучий запрошує учасників до обговорення. Називає першу характеристику (наприклад, у колонці «жінка» —

ніжна) і запитує, чи бувають ніжні чоловіки? І так групою аналізують кожну характеристику. Якщо аналізують біологічні характеристики (наприклад, «вагітність», «народження дитини», «годування груддю» й т. д.), то знову ведучий запитує, чи вони можуть бути притаманними чоловікам. Підсумовуючи, учитель запитує: «Чи є серед перерахованих рис такі, які належать завжди й лише — дівчаткам, жінкам, а які — лише хлопчикам, чоловікам?». Він просить учасників ще раз їх перерахувати. Усе, що належить лише жінці чи лише чоловікові й не може переходити до представників іншої статі, — це характеристики, що відповідають їхній біологічній статі. Їх ведучий підкреслює на аркуші маркером. Те, що може належати як жінці, так і чоловікові, — це соціальні якості, набуті в людському суспільстві.

Коментар. Учасники мають дійти висновку, що всі соціальні характеристики можуть переходити від однієї статі до іншої, а біологічні є стійкими. Те, що формує соціально-культурні відмінності відповідно до біологічної статі — це гендер. Юнаки та дівчата мають усвідомити, що проблема полягає в тому, що ці соціально-культурні відмінності формують нерівність статей у правах, обов'язках, можливостях, розподіл праці, доступі до ресурсів.

Вправа «Займи позицію: стать чи гендер» (15 хв.)

Завдання: закріплення знань щодо розмежування понять «стать» і «гендер».

Дії ведучого. Учитель кладе на підлогу по різні боки від себе два аркуші паперу формату А4, на одному з яких записано слово «стать», а на іншому — «гендер»; повідомляє учням, що в нього є набір різних тверджень щодо біологічних та соціальних характеристик жінок і чоловіків. Він зачитуватиме ці судження по одному, а учасники, повинні оцінити їх і зайняти в навчальній кімнаті відповідну позицію. Біля аркуша з написом «Стать» зберуться ті, хто вважатиме, що в судженні йдеться про стать. Відповідно біля аркуша з написом «Гендер» зберуться ті, хто вважає, що в судженні йдеться про гендер. Ті, що зайняли позицію, можуть коротко аргументувати свій вибір.

Набір суджень:

1. Жінка може виносити та народити дитину, а чоловік — ні. (Стать)
2. Маленькі дівчатка ніжні, а хлопчики — грубі. (Гендер)
3. Жінки годують дітей груддю, а чоловіки — з пляшечки. (Стать)
4. Дівчаток виховують охайними і скромними, а хлопчиків — сміливими й рішучими. (Гендер)
5. З 236 вулиць, площ, провулків Києва, які мають імена людей, 220 — імена чоловіків, 16 — жінок. (Гендер)
6. Жінки в Україні отримують 70 % заробітної платні чоловіків. (Гендер)
7. З вивчених 224 культур світу, у 5-х — чоловіки повністю відповідали за приготування їжі, а в 36-ти жінки повністю відповідали за будівництво житла. (Гендер)
8. Уважається, що жінки більш слабші та емоційніші; чоловіки — сильніші та стриманіші. (Гендер)
9. Мати символізує любов і турботу, а батько — опору та захист. (Гендер)
10. Жінки — емоційніші, чоловіки — раціональніші. (Гендер)
11. Жіноче щастя — це щасливе заміжжя. (Гендер)
12. У традиційному індійському суспільстві жінкам під час місячних заборонено відвідувати храм, готувати їжу, спілкуватися із сім'єю. (Гендер)
13. З-поміж найвищих релігійних керівників мусульман жінки відсутні. (Гендер)
14. У хлопців-підлітків починається мутація голосу. (Стать)

Підсумковий блок (10 хв.). Учитель дякує учасникам за активну участь у занятті й запрошує до обміну думками:

- Що нового дізналися?
- Чи сподобалась форма проведення заняття?
- З двох понять — стать і гендер — укажіть, що є стартовою позицією, яку не вибирають, з якою дитина народжується на світ, яка очевидна з моменту народження? (Стать)
- Що зумовлено біологічними чинниками, гормональним статусом, особливостями перебігу біохімічних процесів, генетичними відмінностями, анатомією? (Стать)

- Що є своєрідним підсумком соціалізації людини в суспільстві відповідно до її статевої належності? (Гендер)
- Сьогоднішній скарб мудрості (епіграф до заняття) узгоджується з вашими висновками чи суперечить їм?

Домашнє завдання. Написати міні-твір на тему «Якби я народився дівчиною...», «Якби я народилась хлопцем...».

Рекомендації вчителю. Цікавою формою проведення уроку за підсумками виконання домашніх завдань може бути круглий стіл, міні-конференція, дебати тощо. Окремі домашні завдання можуть і не обговорюватись у групі, оскільки матимуть стосунок до приватної інформації, особистих роздумів учнів.

ТЕМА «ГЕНДЕРНІ РОЛІ»

Скарби мудрості: «... тільки нерозумні люди хочуть, щоб усі були однакові. Хто розумний, той радіє, що є на світі день і ніч, літо і зима, молоді і старі, що є метелики і пташки, і різного кольору квіти та очі, і що є і дівчатка, і хлопчики» (Януш Корчак).

Мета: ознайомити учнів з гендерними ролями як певними очікуваннями соціуму щодо поведінки чоловіка та жінки в приватній і публічній сферах.

Завдання: показати залежність характеру соціальних ролей від етнокультурних особливостей соціального оточення.

Форма проведення: робота у фокус-групах, групова дискусія, мозковий шторм.

Тривалість заняття: 1,5 год.

Обладнання та матеріали: 2 аркуші паперу формату А1, 4 маркери, дошка, скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя (5 хв.). Чому чоловічу стать називають сильною, а жіночу — слабкою? Чим і наскільки відрізняються представники жіночої та чоловічої статей? Чого в них більше — спільного чи відмінного? Чи правомірно чоловіків та жінок, які не відповідають образам «чоловіче» та «жіноче» вважати «неправильними»? Чому чоловіки й жінки, потрапивши в інше соціокультур-

не середовище, часто порушують прийняті там етичні норми, хоча поведуться так, як зазвичай поводитись би на батьківщині? Окремі зі цих питань ми розглянемо в процесі сьогоднішнього заняття.

Актуалізація опорних знань (15 хв.). Аналіз ситуації. Учителю зачитує учням фрагмент оповідання: хлопець 12 років стояв, нахилившись над кущем, зав'язував шнурівки черевичків на нозі маленької дівчинки, такої ж кирпатої та з ластовинням, як і він сам. Він бубонів під ніс щось заспокійливе, навіть ніжне. Можливо, дівчинка спіткнулася та впала, а брат її втішав. Раптом із-за кущів вийшло двоє хлопців того ж віку, що й брат. Той миттєво випрямився й суворо подивився на сестру: «Ну? Чого стоїш? Нема чого нити!» — сказав він, різко луснувши дівчинку по спині, і відвернувся від неї (Н. Долина «Скільки коштує хліб»).

Питання:

- Із чим пов'язана зміна поведінки брата по відношенню до сестри?
- Чому хлопці соромляться відкрито виявляти ніжне та турботливе ставлення до інших?
- Як би ви повелись у подібній ситуації? (У ролі брата в хлопчика ніжно-турботливе ставлення до сестрички, а в ролі члена компанії — зовсім інше, що відповідає стереотипу «належної» і «неналежної» для чоловіка поведінки. Тому й змінилась поведінка хлопчика під час появи однолітків — ніби він став іншою людиною. Такі конфлікти пов'язані з необхідністю одночасного виконання протилежних за характером ролей).

Інформаційний блок (10 хв.). Інформування на тему «Гендерна роль». Соціальні норми, які визначають функції, обов'язки чоловіків і жінок у сім'ї та суспільстві, називають **гендерними ролями**. **Дотримання гендерної ролі** — це комбінація всього, що людина робить, говорить, як поводить, щоб відповідати прийнятим у суспільстві щодо чоловіків і жінок нормативам та приписам. Поведінку, яка реалізує ці статево відповідні очікування, називають гендерною. Традиційно відмінності ролей чоловіків і жінок визначалися за протилежністю їхніх фізичних та психологічних властивостей.

Допоможіть мені продовжити речення:

- Якщо він — сильний, то вона — ... (слабка).
 - Якщо він — загартований, то вона — ... (квола).
 - Якщо він — самостійний, вона — ... (залежна).
 - Якщо він — сміливий, то вона — ... (боягузлива).
1. Водночас соціальне оточення не завжди є об'єктивним у оцінці поведінки статей і справедливим у вимогах до них. Настановлення соціуму диктують, якими повинні бути хлопці та дівчата, чоловіки та жінки, при цьому орієнтуючи не на рівність статей, а на їх протиставлення. Освоєння типу гендерної поведінки відбувається під дією певних психологічних механізмів: **спрямування, моделювання, підкріплення**.
 2. **Спрямування.** Його суть полягає в організації «жіночого» чи «чоловічого» навколишнього мікросередовища дітей.
 - Яке мікросередовище створюють для хлопчиків? (Для хлопчиків — усе, що вкручується, рухається: машинки, конструктори, які розвивають інструментальні навички, вправність).
 - Яке мікросередовище створюють для дівчаток? (Для дівчаток — м'які, пухнасті, ніжні іграшки, які можна пригорнути, якими можна опікуватися).
 3. **Моделювання.** Воно реалізується в освоєнні нав'язуваних соціумом певних моделей гендерної поведінки. Якщо до п'яти років хлопчики із задоволенням імітують «жіночі види діяльності», то пізніше відмежовуються від них, адже сім'я, дитячі книги, телепрограми дають приклади для наслідування й визначають чоловічі та жіночі гендерні ролі.
 4. **Заохочення.** Якщо дитина дотримується певного типу поведінки, то отримує винагороду: похвалу від батьків, учителів, інших дорослих. Якщо ж не дотримується — осуд (наприклад, хлопчик одягає мамині туфлі на підборах: «Хлопчикам це не личить»; дівчинка бігає по калюжах: «Так не гарно, ти ж дівчинка!»).

На завершення порівняймо статеві та гендерні ролі:

- Які ролі є універсальними в усіх суспільствах, а які — відмінними в різних суспільствах?

- Які ролі змінюються в ході історичного розвитку, а які не змінюються?
- Які ролі можуть виконуватись представниками лише однієї статі, а які — представниками обох статей?
- Які ролі є біологічно зумовленими, а які — соціально, культурно зумовленими?

Якщо ж дівчаток і хлопчиків учать приймати власну статеву належність і допомагають засвоїти те, що притаманне іншій статі то тим самим створюються передумови для максимального особистісного розвитку та повноцінної реалізації в суспільстві як жінок, так і чоловіків (наприклад, дівчаткам — вирости здоровими жінками, здатними народити здорову дитину та виховати її, і водночас виховувати в собі мужні риси характеру, фізичну витривалість, здатність постояти за себе).

Тренінгово-розвивальний блок **Вправа «Студія дизайну» (30 хв.)**

Завдання: практично ознайомити учасників із спрямуванням як одним з механізмів освоєння певного типу гендерної поведінки; виявити інтеріоризовані учнями соціальні настанови щодо мікросередовища для дівчаток та хлопчиків (інтер'єру, предметів побуту, іграшок).

ХІД ВИКОНАННЯ

Учитель пропонує бажаючим утворити дві подружні пари і уявити, що одна і них очікує народження дівчинки, а інша — народження хлопчика. Решта учасників об'єднуються в три малі групи за методом «Склади картинку». Дві із цих малих груп представлятимуть студії дизайну, а представники третьої виконуватимуть ролі експертів. Подружжя звертаються до дизайн студій з проханням розробити проекти дизайну дитячих кімнат. Вони висловлюють свої власні побажання щодо інтер'єру, кольору стін, занавісок, меблів, килимових покриттів, іграшок. Далі — політ фантазії дизайнерів. На виконання завдання відводять 15 хвилин. Після цього представники студій дизайну презентують свої проекти замовни-

кам. Група експертів оцінює розроблені проекти, указуючи як позитивні ідеї, так і недоліки.

Учитель організовує обговорення:

- Які уявлення щодо дівчаток та хлопчиків є основою розроблених дизайн-проектів?
- До яких елементів проекту ви б не ставили жорстких вимог?
- Яким бачите дизайнерський проект кімнати для дитини, якби не знали, хто в ній проживатиме: дівчинка чи хлопчик?
- Які критерії мають бути визначальними під час розробки такого дизайн-проекту? (щоб дитині було зручно, було достатньо світла, щоб інтер'єр кімнати був розвивальним, проте не перенасичений зайвими контрастними подразами та ін.).
- Які вимоги пред'являтимете до підбору іграшок для дитини?

Вправа «Добре бути жінкою, добре бути чоловіком...» (15 хв.)

Завдання: акцентувати увагу на позитивних аспектах життєдіяльності як жінок, так і чоловіків; сприяти формуванню установки щодо необхідності розгляду соціальних феноменів з позиції участі та внеску й жінок, і чоловіків.

ХІД ПРОВЕДЕННЯ

Учасники сидять колом. Ведучий дає завдання учасникам продовжити незакінчене речення «**Добре бути жінкою, тому що...** », передаючи естафету сусіду, що сидить праворуч. Кожному учаснику пропонують висловити одну фразу, яка не має повторювати попередньо сказані. Продовжуючи перше незакінчене речення, учасники проходять одне коло (можна два, залежно від відведеного часу та активності учасників). Далі учасники продовжують друге незакінчене речення «**Добре бути чоловіком, тому що...** », проходячи одне коло чи два.

Методичні коментарі. Вправу можна проводити й на інших етапах заняття відповідно до інших поставлених цілей. Наприклад, ведучий об'єднує учасників у дві підгрупи (методом «Оберіть цукерку»), які утворюють два кола в різних кутках кімнати. Малі

групи отримують завдання продовжити незакінчені речення на заготовлених бланках:

I підгрупа — від імені чоловіків; *II підгрупа* — від імені жінок.

За цього можна запропонувати такі незакінчені речення:

- Добре бути жінкою (чоловіком), тому що... .
- Важко бути жінкою (чоловіком) у суспільстві, де... .
- Жінці (чоловікові) достатньо
- Для чоловіка (жінки) найважливіше мати
- Для жінки (чоловіка) менш важливо... .
- Чоловіки (жінки) зневажатимуть іншого чоловіка (жінку), якщо... .
- Жінка (чоловік) пишається батьком (мамою), якщо... .
- Хлопці (дівчата) не можуть... .
- У порівнянні з європейськими жінками (чоловіками) українські... .

На виконання завдань учасникам відводять 20 хвилин. Під час роботи потрібно заохочувати учасників до обговорення статусної позиції й самопочуття жінок і чоловіків в українському соціумі. Після виконання завдання представники-спікери команд репрезентують напрацювання перед великою групою в колі спілкування. Вправа в такій інтерпретації дає змогу зробити попередній зріз та відстежити наявність гендерних упереджень стосовно тієї чи іншої статі.

Підсумковий блок (10 хв.). Учитель дякує учасникам за роботу та наголошує, що не буває суто чоловічої чи суто жіночої особистості. Усім: як чоловікам, так і жінкам — властиві активність і пасивність, самостійність і залежність, мужність і обережність, сила і слабкість. Пізнаючи світ, хлопчики та дівчатка мають постійно пересвідчуватися, що немає видів занять, професій, які б підходили тільки чоловікам або жінкам, тому не повинно бути поділу на «дівооче» і «хлопчаче» в іграх, трудових уміннях, навичках, пізнавальних інтересах тощо. Варто вчитись усього, що цікавить, без огляду на статеву належність.

Сьогоднішній скарб мудрості (епіграф до заняття) узгоджується з вашими висновками чи суперечить їм?

Домашнє завдання. Написати міні-твір: «Я дівчина, Я особистість», «Я юнак, Я особистість».

Рекомендації вчителю. Форма проведення цього уроку щоразу може змінюватись: наприклад, учні можуть створити колаж, елементами якого будуть вирізані ними фрагменти з творів. Інший урок можна провести як брифінг, на якому учасники, об'єднавшись у команди, задаватимуть одні одним запитання, на які можна відповідати лише рядками з творів.

Дисципліна «Українська мова»

ТЕМА «ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В ПРИСЛІВ'ЯХ ТА ПРИКАЗКАХ»

Мета: навчити виявляти й визначати гендерні стереотипи в прислів'ях та приказках.

Завдання: закріпити зміст поняття «гендерний стереотип» на прикладі українських прислів'їв та приказок; показати, які гендерно стереотипні риси жінок і чоловіків втілені в прислів'ях та приказках.

Форма проведення: робота в малих групах, групова дискусія.

Орієнтовний час тривалості заняття: 45 хвилин.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: великі аркуші паперу, фломастери, маркери, дошка, скотч, для кожної малої групи набори карток, на яких написані різні прислів'я та приказки.

Література:

1. Ми різні — ми рівні. Основи культури гендерної рівності : Навчальний посібник для учнів 9–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О. Семиколенової. Київ : «К.І.С.», 2007. 176 с.
2. Попова О. А. Живлюще джерело. Кращі прислів'я та приказки українського народу. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2009. 448 с.
3. Фразеологічний словник української мови. Кн. 1–2. Київ : Наук. думка, 1993.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя. Учитель повідомляє про те, що в українській мові збереглися сотні образних висловів, у яких відображені багатомістові спостереження народу, його життєва філософія, досвід, що передають сталу думку людей, їхні почуття та характеристики, особливості спілкування одне з одним. Передають талановито, емоційно, яскраво, з почуттям гумору: «Як прислів'я чудове, йде від роду до роду, що народ — зодчий мови, мова — зодчий народу» (Д. Білоус). Мова є одним із джерел знань про соціальні відносини між людьми. У мові відбивається думка народу про риси характеру, норми поведінки жінок і чоловіків. Слова, фразеологізми визначають їхні якості й учинки відповідно до принципів моралі та наче оцінюють їхню соціальну значущість, проте багато фразеологізмів, які віддзеркалюють думку народу про характер і поведінку людей, жінок оцінюють негативно. Наші предки вважали, що жінка приносить нещастя, бо походження її диявольське:

- Баба з пекла родом.
- Баба та чорт — то собі рідня.
- Де чорт не зможе, там баба допоможе.

Тому жінкам приписували багато негативних якостей.

Образних висловів про чоловіка в українській мові значно менше. Його хвалять за те, що він добрий чоловік:

- За ледачим чоловіком жінка марніє, за хорошим — молодіє.
- За чоловіком дружина завжди пані.
- Іноді виправдовують його жорстокість:
- Свій пан поб'є й пожалує.
- Жінка не бита, як коса не клепана.

Актуалізація опорних знань. Учнім уже відомо, що такі узагальнені думки називають стереотипами. Запитайте в дітей, що таке «гендерний стереотип». Нагадайте визначення гендерного стереотипу, упередження та ін.

Інформаційний блок. Учитель пропонує критерії для аналізу прислів'їв та приказок. Визначите в них однаковість чи відмінність: характеристик жінок та чоловіків; їхньої поведінки; їхніх рис характеру.

Тренінгово-розвивальний блок

Завдання 1. У малих групах обговорить, які негативні риси жінок та чоловіків відображені в прислів'ях та приказках. Кожне прислів'я чи приказка записані на картці:

- Жінка хіба те утаює, чого не знає.
- Чоловік за поріг, а жінка за пиріг.
- У жінки волос довгий, та ум короткий.
- Баби як сороки.
- Високий, як лоза, а дурний, як коза.
- До праці, як ведмідь до танцю.
- Торохкотить, як Гаврилів млин.
- Балакала-говорила сім мішків гречаного Гаврила.
- Знає кума — знає півсела.
- Він так боїться, як заєць бубна.
- Їй кажеш: «Овес», а вона каже: «Гречка».
- До роботи плачучи, а до танців скачучи.
- На язик гарячий, до роботи ледачий.
- Чоловік без волі, що кінь на припоні.
- Свій пан поб'є й пожалує.
- Мовчи, глуха, — менше гріха.
- Ніхто не знає, лише дід, баба й ціла громада.
- Сказав кумі, а вона — всій слободі.
- Торохкотить Солоха, як діжка з горохом.
- Боягузливому по вуха — сміливому по коліна.
- Молодець проти овець, а проти молодця — сам як вівця.
- Захворів Іванко, аж опух від спанку.
- Борода — як у старого; розум — як у малого.
- Високий до неба, а дурний, як не треба.
- Від милого пана не болить і рана.
- Дурному Гаврилі все чорнобривці.
- Ростом — з Івана, а розумом — з болвана.
- То й не жінка, як сім разів на день не обмане чоловіка.
- Як дві баби та й гуска — то й весь базар.
- У баби язик, як лопата.

Запитання:

1. Які характеристики жінок переважають у прислів'ях?
 2. Які характеристики чоловіків переважають у прислів'ях?
 3. Які характеристики типові для «портретів» жінок і дівчаток?
 4. Які характеристики типові для «портретів» чоловіків і хлопчиків?
- Відповіді на останні два питання запишіть у два стовпчики.

Репрезентація напрацювань кожною фокус-групою. Разом проаналізуйте відповіді груп з позиції соціальних (гендерних) відмінностей.

Дайте відповіді на запитання:

1. Чи є серед перерахованих рис такі, які належать завжди і лише — дівчаткам і жінкам, а які — тільки хлопчикам і чоловікам?
2. У випадках, коли ваша відповідь — «так», то назвіть їх та аргументуйте свій вибір.
3. Чи вважаєте ви всі такі характеристики об'єктивними? Чому?
4. Поміняйте місцями записи в колонках і проаналізуйте, які, на вашу думку, характеристики зі списку для дівчат і жінок можуть бути притаманні хлопцям та чоловікам, а які зі списку для хлопців та чоловіків — дівчатам і жінкам.
5. Чи доводилось вам чути такі вислови?
6. Як ви до цього ставитесь?

Висновок групи. Зміст будь-якого фразеологізму, будь-якого прислів'я відтворює узагальнену думку. Такі узагальнені думки можуть бути проявами гендерних стереотипів, тобто ми ще не знайомі із жінкою або із чоловіком, а вже припускаємо, відповідно до їхньої статі, які в неї або в нього є недоліки чи переваги. Такі погляди дуже глибоко укорінились у свідомості. І досі їх важко переосмислити.

Інформаційний блок. Учитель підкреслює, що такі погляди притаманні не тільки українській культурі, а й багатьом іншим культурам.

Завдання 2. Прочитайте подані прислів'я різних народів: *російські прислів'я:*

- Не вір коневі в полі, а жінці в домі!
- Люби жінку, як душу, тряси її, як грушу.

німецьке прислів'я:

- Дай їй десять добрих порад, вона скористається одинадцятю.

єврейське прислів'я:

- Довір своїй жінці таємницю, але виріж їй язика.

ямайське прислів'я:

- Бездоганна жінка така ж рідкість, як біла ворона.

чеченське прислів'я:

- Жіночий розум коротший за жаб'ячий хвіст.

лезгинське прислів'я:

- У жінки розум у п'ятках.

Запитання:

1. Який висновок із цього приводу ви можете зробити?
2. Чому так сталося?

Підсумковий блок. У різних країнах довгі віки домінували патріархатні відносини та погляди, де соціальна цінність чоловіка під впливом різних умов: історичних обставин, географічного місцезнаходження, політики, економіки, форм власності тощо — була значно вищою за соціальну цінність жінки, проте життя переконує нас у тому, що ці думки та погляди не є об'єктивними та справедливими.

Рефлексія заняття учнями. Учитель настановлює дітей на висновок: мова є рушійною силою формування гендерних стереотипів, які несправедливо оцінюють риси характеру, поведінку, події як жінок, так і чоловіків. Потрібно вчитися не сліпо їх наслідувати, а ставитися до них критично, уміти аналізувати.

Домашнє завдання. За допомогою словників підберіть прислів'я та приказки про українську родину. Зверніть увагу на те, які риси жінок та чоловіків найбільш цінувались у громаді щодо створення родини, її щасливого існування, добробуту.

ТЕМА «ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ПРИСЛІВ'ЯХ ТА ПРИКАЗКАХ»

Мета: навчити аналізувати й попереджати ризики наявних гендерних стереотипів у прислів'ях та приказках.

Завдання: ознайомити дітей з поняттям «мовний сексизм»; допомогти дітям зрозуміти, що деякі прислів'я та приказки є при-

кладом мовного сексизму; допомогти дітям усвідомити небезпеку вживання мовного сексизму як для жінок та дівчат, так і для чоловіків та хлопців.

Форма проведення: робота в малих групах, групова дискусія.

Орієнтовний час тривалості заняття: 45 хвилин.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: великі аркуші паперу, фломастери, маркери, дошка, скотч, для кожної малої групи набір із чотирьох карток, на яких написані прислів'я для аналізу, аркуш з прислів'ями щодо родинного життя й родинних стосунків між жінкою та чоловіком.

Література:

1. Ми різні — ми рівні. Основи культури гендерної рівності : Навчальний посібник для учнів 9–2 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О. Семиколенової. Київ : «К.І.С.», 2007. 176 с.
2. Фразеологічний словник української мови. Кн. 1–2. Київ : Наук. думка, 1993.
3. Попова О. А. Живлюще джерело, Кращі прислів'я та приказки українського народу. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2009. 448 с.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя. Учитель повідомляє, що гендерні стереотипи, упередження й забобони в прислів'ях та приказках можуть заважати людині знайти своє місце в житті, якнайповніше реалізувати свої таланти й здібності. Будь-які прояви приниження (дискримінації) за ознакою статі називають сексизмом. Спочатку термін «сексизм» використовувався в соціальних науках. Він позначав точку зору тих науковців, які у своїх працях доводили відмінність, навіть протилежність, чоловічої та жіночої природи. Під час порівняння обох статей якості чоловіків зображали як норму, а якості жінок — як відхилення від норми. Такий науковий світогляд відбувається й у мові, що отримало назву «мовний сексизм».

Актуалізація опорних знань. Мовний сексизм — це дискримінація в мові за статтю. Цей термін частіше використовують

стосовно жінок, проте мовний сексизм може бути спрямованим і на чоловіків. Найпоширенішими прикладами мовного сексизму є прислів'я та приказки, про які учні вже знають з попереднього заняття.

Бесіда з учнями для з'ясування питання «Які прислів'я та приказки є, на ваш погляд, небезпечними? У чому ця небезпека проявляється?».

Інформаційний блок. Учитель пропонує критерії для гендерного аналізу прислів'їв та приказок. Деякі з них, хоч на перший погляд є образливими тільки для жінок чи тільки для чоловіків, мають небезпеку для обох статей: і для жінок, і для чоловіків, тому необхідно аналізувати кожне з них з позиції обох статей.

Тренінгово-розвивальний блок

Завдання 1. Обговорить, яку небезпеку й для жінок, і для чоловіків мають деякі прислів'я та приказки. Для цього об'єднайте дітей у чотири малі групи. Кожній групі запропонуйте проаналізувати один з гендерних стереотипів. *Наприклад такі:* У жінки волос довгий, та ум короткий. Свій пан і поб'є, і пожалує. Жінка красива — згуба для грошей. Люби жінку, як душу, а трясина, як грушу.

Виконувати це завдання можна таким чином. На великому аркуші посередині треба написати прислів'я, обране для аналізу, потім аркуш поділити на дві частини. В одній — перерахувати всі можливі ризики, що можуть виникнути, якщо цього стереотипу дотримуються жінки, у іншій — ризики, якщо цього стереотипу дотримуються чоловіки.

Наприклад, прислів'я «Свій пан і поб'є, і пожалує» виправдовує домашнє насильство чоловіків, з другого боку, це може спонукати жінок до покірності та терпіння, і так посилювати коло насильства. Прислів'я «У жінки волос довгий, та ум короткий» нав'язує не тільки чоловікам, але й жінкам думку про те, що вони нерозумні, тому не можуть займати високі посади, бути самостійними в ухваленні рішень тощо. Це може заважати багатьом жінкам реалізувати свої професійні навички, природні таланти тощо.

Попрошайте малі групи репрезентувати результати роботи.

Починаючи обговорення, запитайте:

- Які враження від роботи?
- Як впливають проаналізовані прислів'я на чоловіків і хлопців?
- Як впливають проаналізовані прислів'я на жінок і дівчат?
- Як впливають такі прислів'я на особистість, її індивідуальність?
- У чому небезпека таких прислів'їв?
- Які висновки можна зробити після завершення цього завдання?

Висновок групи. Такі прислів'я та приказки відображають застарілі погляди. Насамперед у царині професійної зайнятості, де людина якнайкраще може проявити себе. Тут і досі панує стереотип, за яким жінка, маючи освіту, високі професійні здібності та навички, визнається перш за все як дружина та мати, а вже потім як професійна працівниця, яка має однакові із чоловіком можливості на ринку праці. І те, і інше має розглядатись однаково вагомим для суспільства, а тому за людиною (жінкою чи чоловіком) має залишатися право свідомого вибору.

Завдання 2. Назвіть прислів'я та приказки про українську родину, які ви підібрали вдома за допомогою словників. Запишіть їх на великому аркуші. Доповніть список наведеними нижче українськими прислів'ями та приказками: Найкраща і найліпша спілка — то муж і жінка.

- З доброю дружиною горе не горе, а щастя вдвоє.
- Ніхто так не догляне, як вірна дружина.
- Нема ліпшого друга, як вірна супруга.
- Без жінки так, як без ума.
- Без жінки — як без рук.
- Усе тільки до часу, а жінка до смерті.
- У хаті жінка три кути держить, муж — четвертий.
- Батьки глядять дочку до вінця, а чоловік — до кінця.
- Без хазяїна двір плаче, а без хазяйки хата.
- Добра жінка — кам'яна стінка.
- Дружина чоловікові — душа.
- Жінка чоловікові подруга, а не прислуга.
- Чоловік у домі голова, а жінка — душа.

- За господинею всі кутки в хаті плачуть.
- Мудра господиня, коли повна скриня.
- Жінка без мужа й пити не дужа.
- Князю княгиня, кожному мила своя Катерина.
- Добра жінка мужеві своєму вінець, а зла кінець.
- У доброго чоловіка дружина, як ружа.
- У кого є ненька, у того й голівонька гладенька.
- За ледачим чоловіком жінка марніє, за хорошим — молодіє.

Зробіть висновок про те, які риси народ уважав важливими для жінки та для чоловіка в українській родині.

Висновок групи. Дуже важливо вміти правильно побудувати стосунки в сім'ї на основі взаємної пошани й підтримки. Незалежно від того, хто більше заробляє або обіймає вищу посаду, у сім'ї чоловік і жінка повинні залишатись самими собою, підтримувати одне одного у своїх прагненнях, участь у вихованні дітей та їхньому забезпеченні, виконанні повсякденних побутових обов'язків. Не можна принижувати особисту гідність людини, слід у будь-якій ситуації залишатися людиною, здатною до взаємодопомоги та взаєморозуміння.

Підсумковий блок. Стереотипні прислів'я й приказки є досить стійкими та поширеними й тому важко переборюються. До багатьох з них звикли, багато просто не помічають, сприймаючи як етичну норму або як традицію, яку потрібно наслідувати, але вони можуть стояти на заваді розвитку особистості. Є багато таких стереотипів, які негативно впливають на життя людей.

Рефлексія заняття учнями. Учитель настановлює дітей на висновок: гендерно стереотипні прислів'я та приказки мають певні ризики й для жінок, і для чоловіків. Їх уживання є проявом мовного сексизму. Мовний сексизм є дуже небезпечним як для кожної людини, так і для суспільства загалом. Кожній людині важливо розвивати в собі вміння критично оцінювати прислів'я та приказки і так поступово змінювати й долати стереотипи, насамперед, у власній свідомості.

Домашнє завдання. Розпитайте своїх батьків, бабусь та дідусів про те, які прислів'я та приказки стародавньої й сучасної України,

що пов'язані тільки з жінками або тільки з чоловіками (риса характеру, дії, вчинки тощо), вони пам'ятають, як вони до них ставляться. Розкажіть про це в класі.

ТЕМА «ГЕНДЕРНА АСИМЕТРІЯ МОВИ ЯК ПРОЯВ МОВНОГО СЕКСИЗМУ»

Мета: навчити виявляти й визначати гендерну асиметрію мови на прикладі значення слів чоловічого та жіночого роду.

Завдання: ознайомити дітей з поняттям «гендерна асиметрія мови»; продемонструвати дітям, що в українській мові в назвах людей спостерігається «пріоритет чоловічого роду»; показати, що так званий «пріоритет чоловічого роду» робить жінок менш помітними як у мові, так і в суспільстві.

Форма проведення: робота в малих групах; групова дискусія.

Орієнтовний час тривалості заняття: 45 хвилин.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: великі аркуші паперу, фломастери, маркери, дошка, скотч, для кожної малої групи набори карток, на яких написані слова чоловічого та жіночого роду.

Література:

1. Ми різні — ми рівні. Основи культури гендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О. Семиколенової. Київ : «К.І.С.», 2007. 176 с.
2. Тараненко О. О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух // Мовознавство. 2005. № 1. С. 3–25.
3. Тлумачні словники сучасної української мови.
4. Тайлор Э. Б. Первобытная культура. Москва : Политиздат, 1989. 573 с.
5. Фоменко О. С. Гендер і мова // Основи теорії гендеру : Навчальний посібник. Київ : «К.І.С.», 2004. С.456–475.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя. Учитель повідомляє, що більшість мов формувалась у патріархальних суспільствах, де влада та соціальні пріоритети належали чоловікам. Це позначалось на свідомості людей, на їхній культурі, духовних цінностях і, без сумніву, на мові, тому в її глибинах досі зберігаються риси патріархатності. Дослідження в різних мовах підтверджують: чоловік віддзеркалений у мові більш повно, різноманітно й нейтрально, а жінка — неповно та суб'єктивно, тобто мова більш «пристосована» для відображення «світу чоловіків» і менш — для відображення «світу жінок». Ці властивості мови й названі гендерною асиметрією.

Актуалізація опорних знань. Термін «симетрія» відомий з курсу геометрії, проте він уживається і в інших науках та позначає «пропорційність, повну відповідність у розташуванні частин цілого».

Гендерна асиметрія мови — це нерівномірність, «непропорційність» відбиття в самій мові (у лексиці, граматиці) особливостей жінок і чоловіків. Таке явище властиве різним мовам. Гендерна асиметрія мови пов'язана зі значенням роду. Помічено, що в усіх мовах, які мають граматичну категорію роду, наявний «пріоритет» чоловічого роду. Наприклад, у всіх слов'янських мовах серед іменників більше за все слів чоловічого роду. Початковою формою прикметників, займенників вважають форму чоловічого роду. Більшість слів жіночого роду утворюються від слів чоловічого роду. Ці якості притаманні й українській мові. Дуже часто слова жіночого роду утворюються від слів чоловічого роду: він — вона, раб — раба (рабиня), сват — сваха, тесть — теща, родич — родичка, юнак — юначка, сусід — сусідка, брехун — брехуха. Тобто форми чоловічого роду є первинними, а форми жіночого — наче вторинними. Назви осіб чоловічої статі у формі чоловічого роду вживаються й щодо жінки: «Вона — молодець, мудрець, геній, хвалько, підліток». «Вона — наш друг, ворог, кумир, свідок». Слів жіночого роду для назв таких якостей в осіб жіночої статі немає, але в мові віддається перевага формі чоловічого роду й тоді, коли для позначення жінок є слова

жіночого роду. Це так звані родові іменники та займенники чоловічого роду, які означають жінку й чоловіка водночас. Зокрема, у реченні «Кожен учень має пишатися тим, що навчається в нашій школі» іменник «учень» не означає конкретну особу, а стосується усіх: як учнів, так і учениць.

Інформаційний блок. Учитель пропонує критерії для аналізу різних виразів та висловлювань.

Проаналізуйте, коли: слова чоловічого роду позначають чоловіків; слова чоловічого роду позначають жінок; слова чоловічого роду позначають чоловіків та жінок; слова жіночого роду позначають жінок; слова жіночого роду позначають жінок та чоловіків.

Тренінгово-розвивальний блок

Завдання 1. Працюючи в малих групах, знайдіть гендерну асиметрію в поданих на картках висловлюваннях. Обговоріть, що позначають у них іменники чоловічого та жіночого роду. За поданими критеріями об'єднайте всі виділені слова в групи. Запишіть їх на великому аркуші.

Слова чоловічого роду позначають чоловіків	Слова чоловічого роду позначають жінок	Слова чоловічого роду позначають чоловіків та жінок	Слова жіночого роду позначають жінок	Слова жіночого роду позначають жінок та чоловіків

- Дорогий п'ятикласнику!
- Щоби зберегти своє здоров'я, ти маєш вчитися володіти собою та співчувати іншим.
- Намагайся бути гідним громадянином своєї країни!
- Дорогі вчителі!
- Щиро дякуємо вам за вашу невтомну й натхнену працю.
- Усі учні нашого класу успішно пройшли тестування з української мови.
- Семінар був присвячений роботі вчителя.

- Кожен учень має сумлінно вчитися.
- День учителя.
- Учитель року.
- Режим харчування школяра.
- Медична картка хворого.
- Молодший медичний персонал.
- День медичного працівника.
- Заслужений учитель.
- Заслужений діяч мистецтв.
- Відмінник народної освіти.
- Заслужений працівник сільського господарства.
- Мати-героїня.
- Син за батька не відповідає.
- Один за всіх — усі за одного!
- Ще нам, браття українці, усміхнеться доля...
- Сьогодні гостем програми була співачка Джамала.
- Ганна Бойко — переможець нашого конкурсу.
- Нова прес-секретар президента.
- Заставка на телеканалі «1+1» — «Ти не один!»
- Назва телевізійного шоу для школярів — «Найрозумніший».
- Я багато їздив по різних країнах, бачив там людей — усі люблять, усі сподіваються, гладять по голівках своїх дітей, дарують жінкам квіти (В. Розов).
- Вони вибігали з домів напоготові, з жінками, з дітьми, з клунками в руках (М. Коцюбинський).

Репрезентація напрацювань кожною фокус-групою.

Відповісти на запитання:

- Кого позначають іменники чоловічого роду?
- Слова якого роду вживаються в назвах осіб частіше за все?
- Коли почесні назви держави ігнорують жінок?
- Коли почесні назви держави ігнорують чоловіків?
- У чому може бути небезпека вживання таких назв?

Висновок групи. Міські, обласні, республіканські конкурси для вчителів (і вчительок) називають «Учитель року», проте в них беруть участь не тільки чоловіки-вчителі, але й жінки-вчительки.

Професійне свято вчителів та вчительок — «День учителя», а свято лікарів, лікарок та медичних сестер — «День медичного працівника». Більшість державних почесних звань формулюється в чоловічому роді: «Заслужений учитель», «Заслужений діяч мистецтв», «Відмінник народної освіти», «Заслужений працівник сільського господарства». І є такі звання, які «помічають» жінок, — це «Мати-героїня», але вони «ігнорують» чоловіків: татусів-героїв. Мова віддає перевагу формі чоловічого роду, навіть коли для позначення жінок є слова жіночого роду, але в такому випадку жінки (учениці, студентки, учительки, діячки, працівниці тощо) стають наче «непомітними».

Завдання 2. Разом обговоріть наведену нижче ситуацію. Перед початком навчального року в крамницях різних міст України з'явилися шкільні канцелярські набори під назвою «Подарунок першокласнику». Це викликало незадоволення й обурення багатьох батьків дівчаток, які теж уперше збиралися до школи. На думку мам і тат, цей текст ігнорував їхніх дочок.

Групова дискусія.

Запитання:

1. Чим були незадоволені батьки дівчаток?
2. Чому так сталося?
3. Як можна вирішити цю ситуацію?

Підсумковий блок. Мова впливає на свідомість людей, формує їхнє мислення. Через те, що й досі в мові зберігаються риси патріархатності, кожне нове покоління перебуває під їхнім впливом, сприймаючи їх як норму. Передусім це відбувається за допомогою гендерних стереотипів та використання гендерно асиметричних мовних форм. Про небезпечність гендерних стереотипів ви вже знаєте з попередніх занять. Не менш небезпечним є й використання гендерно асиметричних мовних форм.

Видатний англійський етнограф та історик культури Едуард Тайлор (1832–1917) у книзі «Первісна культура» зазначав, що під час вивчення мов у соціальному аспекті потрібно приділяти велику увагу теорії граматичного роду, бо «рання тиранія слова над люд-

ським розумом виявляється найпотужнішим рушієм міфологічного розвитку».

Рефлексія заняття учнями. Учителю настановити дітей на висновок: мовний механізм «уключення» позначень осіб жіночої статі у форму слів чоловічого роду не є «невинно» граматичним. Використання родових іменників чи займенників, якщо йдеться про жінок, сприяє їх ігноруванню не тільки в мові, а й у суспільстві. Вони наче тільки «передбачаються», тобто починає діяти механізм «виключення» жінок із соціального життя суспільства.

Домашнє завдання:

- Підберіть приклади гендерної асиметрії мови в газетних матеріалах, телевізійних програмах, оголошеннях тощо. Слова якого роду переважно використовують журналісти, коли мова одночасно йде про чоловіків і жінок, тільки про чоловіків, тільки про жінок?
- Візьміть усі свої підручники. Прочитайте звернення авторів підручників до учнів та учениць. Приділіть увагу тому, слова якого роду використовують автори у зверненнях. Зробіть висновки. Розкажіть про них на наступному занятті.

ТЕМА «ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ МОВНОГО СЕКСИЗМУ»

Мета: навчити дітей долати мовний сексизм у всіх сферах життя.

Завдання: ознайомити дітей з досвідом різних країн щодо подолання проявів мовного сексизму; допомогти дітям виявити ресурси української мови для його усунення; навчити користуватися українською мовою, вільною від гендерних стереотипів та гендерно асиметричних форм слів.

Форма проведення: робота в малих групах, групова дискусія.

Орієнтовний час тривалості заняття: 45 хвилин.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: великі аркуші паперу, фломастери, маркери, дошка, скотч, для кожної малої групи набори карток з інформацією про досвід різних країн щодо подолання проявів мов-

ного сексизму, набори карток з порадами, як досягти мовної коректності в спілкуванні.

Література:

1. Масенко Л. Мова і політика. Київ, 2001.
2. Ми різні — ми рівні. Основи культури гендерної рівності : Навчальний посібник для учнів 9–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О. Семиколенової. Київ : «К.І.С.», 2007.
3. Основи теорії гендеру : Навчальний посібник. Київ : «К.І.С.», 2004.
4. Пономарів О. Культура слова : Мовностилістичні поради. Київ, 2001.
5. Пономарів О. Іменники жіночого роду в назвах за професіями // Філософсько-антропологічні студії : Спецвипуск. Київ, 2001.
6. Пузиренко Я. В. До проблеми номінації осіб жіночої статі в українській мові (гендерний аспект) // Наукові записки : Філол. Науки. Київ, 2000. Т. 18. С. 36–42.
7. Семиколенова О. І., Шиліна А. Г. Гендерний аспект сучасної мовної політики (міжнародний досвід і українська перспектива) // Мовознавство. 2006. № 4. С. 32–40.
8. Тараненко О. О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух // Мовознавство. 2005. № 1. С. 3–25.
9. Тлумачні словники сучасної української мови.
10. Фоменко О. С. Гендер і мова // Основи теорії гендеру : Навчальний посібник. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 456–475.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя. Учителю повідомляє про світовий досвід подолання мовного сексизму. Свідоме реформування чинних норм з урахуванням гендерного компоненту є частиною сучасної мовної політики багатьох країн. В 1990 році Рада Європи ухвалила рекомендацію про усунення сексизму в мові, у якій (рекомендації)

визнала наявність взаємозв'язку між мовою й соціальними установками в суспільстві. Рада Європи закликала учасників ЗМІ користуватись вільною від сексизму мовою. У багатьох країнах експерти розробляють спеціальні інструкції для працівників ЗМІ, у яких роз'яснюється важливість цієї проблеми.

Актуалізація опорних знань. Бесіда з учнями для з'ясування питань:

1. Які мають бути кроки щодо подолання мовного сексизму в української мові?
2. Як у цьому допомагають знання, що були отримані на попередніх заняттях.

Інформаційний блок. Лінгвісти, ураховуючи особливості кожної мови, пропонують конкретні рекомендації щодо поступової зміни чинних мовних норм. Результати цих зусиль можна продемонструвати на прикладі англійської, німецької та інших мов.

Тренінгово-розвивальний блок

Завдання 1. Обговоріть у малих групах, які дії було почато в різних країнах щодо поступової зміни чинних мовних норм. Для цього кожна мала група отримує на окремій картці інформацію, яку спочатку діти обговорюють між собою, а потім — з іншими групами.

Англійська мова. У 1974 році американська Національна Рада вчителів англійської мови (NSTE) випустила офіційний документ про звільнення англійської мови від дискримінаційних ознак — «Guidelines for Nonsexist Use of Language» — «Указівки щодо використання несексистської мови». У цьому документі пропонувалось у всіх сферах життя використовувати мову, вільну від сексизму (nonsexist language — несексистську мову). Згідно із цим рекомендувалося: уникати вживати узагальненого man (чоловік) у назвах людей; chairman, chairwoman (голова-чоловік, голова-жінка); fireman (пожежник-чоловік), policeman (поліцейський-чоловік) однакові позначення у назвах людей: humanity, human, beings, people (людство, особа, істота, людські істоти, люди); однакові позначення за професією для чоловіків і жінок: chair, moderator, presiding officer,

head, chairperson (голова, модератор; особа, що керує; який чи яка, що головує) fire fighter (той чи та, що гасить пожежу), police officer (він чи вона поліцейський офіцер).

Після іменників person, counterpart, individual (персона, чоловік, партнер, особа) та ін., а також неозначених займенників one (якийсь) або someone (хтось) уживати форму he or she (він чи вона), на письмі іноді s/he. Зараз у США така норма є загальноприйнятою та визначається як «політично коректна». Її дотримуються на засіданнях ООН та Ради Європи, міжнародних зустрічах усіх рівнів, симпозиумах, конференціях, під час складання офіційних документів і в ЗМІ. У газеті «The New York Times» (September 19, 2005) у статті «A Congressman Is Ready to Step Up in New Jersey» («Конгресмен готовий залишити пост у Нью-Джерсі») знаходимо: «He was running an intense campaign against Rosa L. De Lauro, a congresswoman from Connecticut... When his slate knocked off three of Mr. Menendez's allies, he handed the congressman an embarrassing defeat». Переклад: «Він (конгресмен) провів агресивну кампанію проти Рози Л. де Лауро, конгресменки з Коннектикута... Коли його критика збила трьох союзників містера Мендеса, він став причиною конфузного програшу конгресмена». Коли йдеться про конгресмена-чоловіка, уживається congressman, коли про жінку — congresswoman. На сайті офіційного державного друкарського агентства США (GPO — government printing office) інформація про повернення податку на прибуток подається так: «One can receive the EITC in one payment at the end of the year when the participant files his or her taxes, or one may receive partial credit throughout the year directly through the participant's paycheck».

Переклад: «Можна повністю повернути податок на прибуток наприкінці року, коли він або вона заповнюють форми про прибуток; або можна повертати податок частинами, додаючи суму безпосередньо до зарплатні». В англійській мові займенник-числівник one (у значенні кожний, будь-який) не має роду, тобто використовується як нейтральний.

Німецька мова. У сучасній Німеччині проблемі номінації чоловіків і жінок за професією або посадою приділяють велику увагу.

Передусім ідеться про «чоловічі» та «жіночі» суфікси. Для німецької мови було запропоновано:

- не вживати суфікс -in на позначення жінок за родом діяльності та професії: замість слова Studentin (студентка) пропонувалося залишити форму Student на позначення осіб обох статей: студентки та студента;
- прийнято офіційний документ про посади урядових чиновників, у якому назви посад, що мали донедавна суфікс чоловічого роду, було доповнено суфіксом жіночого роду, незалежно від того, про кого далі йдеться. Наприклад: Regierungsamtmanн (державний чиновник середнього рангу) — назва посади, яку обіймає чоловік, а Regierungsamtfrau (державна чиновниця середнього рангу) — назва посади жінки. До німецько-російського словника було внесено слово Politikerin, яке перекладається як жінка-політик.

Шведська мова. У шведській мові для позначення професій є слова з елементом man (чоловік). Наприклад: tjänsteman «службовець, чиновник», gorsman «стерновий». Голова або спікер парламенту шведською називається talman (дослівно «мова-чоловік»). Елемент -man досі не зовсім утратив зв'язок з поняттям чоловік, тому в офіційній обстановці назви наведеного типу пропонується замінювати іншими, нейтральними. Наприклад, депутат раніше називався riksdagsman — «парламент-чоловік», а тепер — riksdagsledamot — «парламент-член». За старою традицією депутати мають звертатися до спікера herr talman — «пан спікер». Якщо цю посаду обіймає жінка, до неї звертаються fru talman — «пані спікер».

Репрезентація напрацювань кожною фокус-групою.

Завдання 2. Нижче у формі чоловічого роду надані назви деяких професій/посад. Напишіть їх у формі жіночого роду:

Чоловічий рід	Жіночий рід	Чоловічий рід	Жіночий рід
учитель		журналіст	
геолог		диктор	
лікар		контролер	

бандурист		кореспондент	
організатор		письменник	
пілот		викладач	
електрик		громадський діяч	
вівчар		агроном	
лектор		доповідач	
редактор		вихователь	
поет		бригадир	
директор		арматурник	
акушер		будівельник	
автор		художник	
аспірант		поштар	
директор		співак	
бібліотекар		референт	

Прокоментуйте результати вашої роботи.

Репрезентація напрацювань кожною фокус-групою.

Висновки груп. Утворення жіночих відповідників до назв професій та посад чоловічого роду — природна властивість слов'янських мов. Варто подивитися в цьому плані, наприклад, на чеську мову, де іменники жіночого роду в назвах професій, звань та посад уживані далеко ширше, ніж в інших слов'янських мовах. Порівняйте із чеськими: docentka, doktorka, inženyrka, kapitánka, premiérka (доцентка, докторка, інженерка, капітанка, прем'єрка) і так далі. Усі ці властивості притаманні українській мові. Слова художниця, лікарка, учителька, референтка, директорка, редакторка вільно вживаються в сучасній українській мові, особливо в розмовній і публіцистичній. Цьому сприяють її багаті та різноманітні лексичні й граматичні ресурси. Суфікси -К-, -ИЦ-, -НИЦ-, за допомогою яких утворюються слова жіночого роду, «поступово позбавляються емоційно-експресивних відтінків», стають нейтральними. Список таких слів постійно поповнюється, наприклад, прем'єрка. Отже, у творенні слів жіночого роду, які позначають жінок за професією,

посадою, юридичним статусом, українська мова досить гнучка й не консервативна.

Завдання 3. Обговоріть, що треба робити, щоб уникати проявів мовного сексизму. Для цього використовуйте техніку «Навчаючи — учусь». Ця техніка застосовується в процесі узагальнення вже вивченого або підбитті підсумків роботи. Присутнім роздаються картки з різною інформацією за темою. Кількість карток відповідає кількості дітей, тому на картах інформація може повторюватися декілька разів. Після вивчення змісту своєї картки учні починають вільно рухатися кімнатою й у парах переказувати один одному цю інформацію. «Свою» інформацію необхідно передати якомога більшій кількості людей. Така форма роботи дає можливість досить детально вивчити тему, а також протягом невеликого проміжку часу ознайомити учнів з великим обсягом інформації.

На картках може розміщатись така інформація:

- Уникайте відверто образливих для жінок і чоловіків висловів або таких, що змальовують жінку гіршою за чоловіка, і навпаки, чоловіка — гіршим за жінку.
- Уникайте тверджень, які закріплюють у мові та свідомості гендерні стереотипи. *Наприклад:* Усі чоловіки — добрі керівники. Усі жінки — чудові виконавці. У чоловіків є хист до менеджерської діяльності, а в жінок — до викладацької.
- Використовуйте гендерно симетричні форми звертання до груп людей різної статі. *Наприклад:*
 - Шановні учні й учениці нашої школи!
 - Шановні учасниці й учасники конференції!
 - Вітаємо всіх учительок і вчителів з професійним святом!
 - До уваги студентів і студенток першого курсу!
 - Вельмишановні пані й панове!
- Уживайте слова, які позначають людину за професією, посадою, видом занять, у жіночому роді, якщо йдеться про жінок, як в однині, так і в множині. *Наприклад:* учителька, учительки; заступниця, заступниці; школярка, школярки.
- Намагайтесь під час розповіді про чоловіків і жінок змінювати

порядок слів у висловах. *Наприклад,* в одному реченні можна вжити: Хлопці й дівчата нашого класу. А в наступному: Дівчата та хлопці добре підготувались до контрольної роботи.

- А це місце ми залишили для порад, які ви можете запропонувати самі!

Після завершення проводиться спільне обговорення.

Підсумковий блок. Гендерно чутливі норми поступово закріплюються в українській мові. Необхідно офіційно закріпити в сучасній українській мові етичні й комунікативні норми, які враховують гендерний компонент.

Рефлексія заняття учнями. Учитель настановлює дітей на висновки. Позбавлення від мовного сексизму має на меті:

1. Позбавлення від гендерних стереотипів — це, перш за все, зміни в нашій свідомості.
2. Подолання гендерної асиметрії мови — це використання в більш повному обсязі ресурсів української мови; це вживання мовних форм, вільних від дискримінації та сексизму, як це вже зроблено в багатьох країнах.

Домашнє завдання. Знайдіть у газетах, журналах на сайтах інформацію, яка, на вашу думку, відповідає нормам гендерної чутливості (у назвах професій та посад, у родових іменниках та займенниках, звертаннях тощо). Поділіться інформацією з учнями класу.

Дисципліна «Основи економіки»

ТЕМА «ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В ПРОФЕСІЙНІЙ СФЕРІ»

Мета: сформувати уявлення про гендерні стереотипи та їхню соціальну зумовленість, визначити негативні наслідки наявності гендерних стереотипів у професійній сфері.

Завдання: розвинути вміння верифікації соціальної інформації; виробити навички аналізу фактів та матеріалів, здатність до побудови логічних висновків; розкрити форми і зміст гендерних стереотипів у професійній сфері.

Форма проведення: тестування, групові дискусії.

Тривалість заняття: 45 хвилин — 1,5 години.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: роздруковані опитувальники у відповідності до кількості учнів класу.

Вступне слово вчителя. Гендерні стереотипи є тісно пов'язаними зі стереотипами лідерства. Учитель демонструє на прикладах, що стереотипи лідерства (риси характеру та якості особистості, які найбільш часто приписують успішним керівникам) є переважно маскулініними, що відображає ще одну з граней гендерної нерівності в професійній та кар'єрній сфері жінок. У процесі бесіди актуалізується такі гендерні компоненти проблеми, як: «жіночі» та «чоловічі» професії; жінка як лідер і керівник; різниця в доходах чоловіків та жінок і її причини; фемінізація бідності тощо.

Інформаційно-розвивальний блок. Учні об'єднуються в групи по 6–8 осіб та виконують такі завдання.

Крок № 1.

1. Уважно ознайомтесь із наведеним нижче переліком професій. Подумайте, які з перерахованих професій є більш «жіночими»/«чоловічими». Чому?
2. Унесіть вибрані вами «чоловічі» професії в першу колонку таблиці, а «жіночі» — у третю.
3. Уважно ознайомтесь із наведеним нижче переліком рис особистості. Упишіть у другу та четверту колонки таблиці по три риси особистості (зі списку), що, на Вашу думку, є найбільш важливими для цієї професії.
4. Подискутуйте над питаннями: чи правомірно відносити окремі професії (рис особистості) до виключно «жіночих»/«чоловічих»; чи можуть чоловіки та жінки в рівній мірі відповідати вимогам усіх без винятку професій; які з прочитаних Вами професій є більш престижними/високооплачуваними.

Перелік професій:

1. Приватний підприємець.
2. Учитель початкових класів.
3. Військовослужбовець.

4. Вихователь.
5. Директор підприємства.
6. Перукар.
7. Менеджер вищої ланки.
8. Продавець-консультант.
9. Політик.
10. Секретар.

Список рис особистості:

1. Активність.
2. Домінантність.
3. Емоційність.
4. Привабливість.
5. Поступливість.
6. Ініціативність.
7. Привітність.
8. Любов до дітей.
9. Мудрість.
10. Раціональність.
11. Чутливість.
12. Щирість.
13. Упевненість в собі.
14. Серйозність.
15. Цілеспрямованість.
16. Тактовність.
17. Енергійність.
18. Незалежність.
19. Напористість.
20. Законслухняність.
21. Здатність зрозуміти інших.
22. Хоробрість.
23. Цікавість.
24. Реалістичність.
25. Товариськість.
26. Амбіційність.
27. Співчутливість.

28. Чемність.
29. Винахідливість.
30. Інтуїтивність.

Чоловічі професії	Риси	Жіночі професії	Риси
	1. _____		1. _____
	2. _____		2. _____
	3. _____		3. _____

Крок № 2.

Намалювати таблицю-піраміду.

Учні мають самостійно заповнити таблицю-піраміду, у якій із самого верху розташовані найбільш високооплачувані та престижні професії/посади, а із самого низу — професії/посади, що мають найнижчу оплату. Після заповнення таблиці учні проводять аналіз з урахуванням гендерних компонентів.

Актуалізуються такі питання:

- а) який з рівнів таблиці є найбільш чоловічим/жіночим?
- б) чи є суттєва різниця в оплаті праці чоловіків та жінок?
- в) що виступає причиною гендерного дисбалансу ринку праці?

Підсумки вчителя. Однією з головних причин гендерної нерівності в професійній сфері виступають стереотипні уявлення про «жіноче» та «чоловіче», що породжує більшу конкурентоспроможність чоловіків на ринку праці.

Рефлексія заняття учнями:

- Поділ рис особистості, рівно як і сфер трудової зайнятості на «чоловічі» та «жіночі» є неефективним в умовах сучасності.
- Кожна людина, незалежно від статі, повинна мати рівні можливості та права в галузі професійної та кар'єрної самореалізації.

Домашнє завдання. Звернути увагу на професії та посади своїх найближчих родичів і знайомих. Чи простежується серед них гендерна складова в престижності та оплачуваності їхніх професій і посад?

ТЕМА «ГЕНДЕР ТА ПРОФЕСІЙНА КАР'ЄРА»

Мета: сформувати в учнів уявлення про гендерно зумовлені особливості професійного та кар'єрного розвитку особистості,

актуалізувати неупереджене ставлення до розвитку професійної кар'єри жінки.

Завдання: продемонструвати труднощі, що виникають на шляху розвитку професійної кар'єри жінки; сформувати вміння гендерно чутливого аналізу соціальних проблем; показати, що професійний успіх людини зумовлюється специфічними рисами особистості, які в тій чи іншій мірі притаманні кожній людині незалежно від статі.

Форма проведення: читання та аналіз ситуаційного нарративу (кейс-стаді), групова дискусія.

Тривалість заняття: 45 хв. — 1,5 год.

Обладнання й матеріали: ватман/класна дошка, два маркери різних кольорів.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Актуалізація опорних знань. Учнів просять навести якомога більше відомих їм особистостей (політиків, бізнесменів/бізнеследі, науковців, літераторів). Відповіді учнів записуються на дошці або ватмані (перша колонка — жінки, друга — чоловіки). Аналізуються проблеми кількісної та якісної представленості чоловіків і жінок на керівних посадах, внесок жінок/чоловіків у розвиток науки, літератури, техніки тощо.

Інформаційно-розвивальний блок. Учитель знайомить учнів з проблемою вертикальної сегрегації (нерівномірної представленості чоловіків та жінок на керівних посадах) сучасного ринку праці України. Повідомляє загальні дані, що відображають гендерну нерівність у таких основних сферах як: рівень заробітної плати чоловіків та жінок, кількість чоловіків і жінок на керівних посадах, різну представленість чоловіків та жінок у залежності від галузі виробництва, ставить питання щодо соціально-психологічних перешкод на шляху кар'єрного зростання жінки, а також рис характеру й особистості успішного професіонала.

Крок № 1. Учні об'єднуються в три групи (група хлопців, група дівчат та змішана група) і знайомляться з наведеним нижче нарати-

вом. Після закінчення його читання проводиться групова дискусія за такими пунктами:

- а) як співвідноситься життя героїні із сучасними уявленнями про жінок/чоловіків;
- б) які перешкоди стояли на шляху розвитку професійної кар'єри героїні;
- в) які риси характеру героїні сприяли досягненню успіху. Мері Кей Еш (засновник усесвітньо відомої компанії «Mary Kay Cosmetics»). Мері Кей Вагнер народилась у містечку Хот-Уеллс (штат Техас), недалеко від Х'юстона, наприкінці Першої світової війни. Дівчинка була останньою із чотирьох дітей, але від старших братів і сестер її відділяли одинадцять років. Коли їй було два роки, батько тяжко захворів на туберкульоз. Він пробув у лікарні п'ять років, тому в неї ніколи не було радощів нормального дитинства.

Батько повернувся додому знесиленим, прикутим до ліжка, коли Мері Кей було всього сім років. Її мати працювала доглядальницею й адміністратором ресторану до тих пір, поки не придбала його. Мати дівчинки постійно знаходилась на роботі, тож Мері Кей стала кухарем і доглядальницею для свого безпорадного батька. Вона описує цей період як час, коли телефон, ніби пуповина, пов'язував її з постійно відсутньою матір'ю. Важко навіть уявити собі семирічну дівчинку, якій, щоб приготувати на плиті вечерю для інваліда-батька, доводилось підійматися на табурет. Згадуючи матір, Мері Кей Еш говорить: «Багато років я спала, коли вона йшла, і спала, коли вона поверталась додому». Мері Кей стала дорослою, будучи ще дитиною, яка сама вибудовувала свій стиль життя. Після закінчення середньої школи Мері познайомилась з молодим співаком, на ім'я Бен Роджерс, людиною, яку вона називала Елвісом Преслі Х'юстона, і вийшла за нього заміж. У 17 років вона почала працювати в ресторані своєї матері офіціанткою, сподіваючись, що до Бена прийде успіх. За 8 років шлюбу з Беном у неї народилось троє дітей. У часи Другої світової війни Бен покинув Мері Кей з трьома дітьми та втік разом з іншою жінкою. Мері Кей не мала іншого вибору, окрім як знайти яку-небудь роботу, щоб

забезпечувати сім'ю та її інтереси. Одного разу продавщиця книг з дитячої психології зателефонувала Еш додому, щоб запропонувати їй комплект енциклопедій для дітей. Еш не могла дозволити собі таку розкіш, але так хотіла їх придбати, що запитала, чи не можна отримати їх якось по-іншому. Жінка сказала Еш, що дасть їй безкоштовно комплект енциклопедій, якщо вона зможе знайти покупців на десять додаткових комплектів. Не знаючи, наскільки важкою була ця умова, Еш продала десять комплектів за півтора дня. Це була тримісячна норма для найталановитіших співробітників фірми... Мері Кей Еш поступово почала відкривати в собі задатки талановитого маркетолога, працюючи в багатьох фірмах. За десять років успішної роботи в компанії «World Gift Company» Мері допомогла створити динамічну торгову мережу в 43 штатах. Еш мала надзвичайні успіхи, одержуючи численні підвищення й винагороди. Підсумковим підвищенням була посада комерційного директора, але й ця подія стала для неї принизливою. Еш згадує, що власник фірми вважав, що лише чоловік може бути комерційним директором. «Отже, він назвав мене «національним тренером директорів» і заплатив удвічі менше», — зазначає Мері Кей. Це був 1960 рік. Мері Кей заробила 25 000 доларів за рік і стала маститим викладачем для продавців, що займалися цільовою торгівлею. Вона вчила чоловіків азів і професійних таємниць, а вони незабаром стали обіймати більш високооплачувані посади й дивились на неї звисока. Стать була єдиною їхньою перевагою, і це жадливо дратувало готову в будь-який момент до боротьби Мері Кей. Одного дня Еш вирішила кинути роботу й засісти вдома за написання книги про свої переживання та біди у світі чоловічого керівництва. Сидячи за своїм кухонним столом, вона в загальних рисах змальовувала різні складнощі, які зустрічає жінка в переважно чоловічому оточенні. Вона написала два списки. Один — про її приниження на всіляких підприємствах Америки, а інший описував ті методи, які, на її думку, слід було використовувати для створення ідеальної компанії. Для самої Еш було несподіванкою те, що вона описала тип компанії, яку сама хотіла створити. Вона негайно відклала книгу... Так народилась ідея «Mary Kay Cosmetics».

Життєрадісність, відчуття власної гідності й упевненість у собі були істотними складовими в новому ризикованому підприємстві Еш. Друзі, родичі, її бухгалтер і її адвокат — усі вмовляли підприємницю кинути цю ідею, оскільки вона приречена на провал. Еш ігнорувала їхні поради й слідувала своєму плану, який реалізовував її мрію. Унікальна продукція Еш та її корпоративна стратегія, згідно з якою кожен консультант має змогу визначати власний графік роботи та рівень бажаного прибутку (що було особливо зручним для домогосподарок) урешті-решт зробили «Mary Kay Cosmetics» надзвичайно прибутковою компанією. Наразі компанія «Mary Kay Cosmetics» є одним зі світових лідерів продажу, чиї прибутки обчислюються мільярдами доларів і де працює понад 250 тисяч консультантів по всьому світу. Сьогодні Еш — член нагородного виборного комітету, володар звань «Підприємець року», «Видатна жінка» та «Супердосягнення», привласнених їй різними організаціями. Вона отримала титул «Видатна жінка року», присуджений їй французьким журналом «Les Femmes du Monde». Кожного року проводяться вчисті корпоративні збори для консультантів компанії «Mary Kay Cosmetics», де найкращі працівники отримують рожеві кадилаки та символічні прикраси у формі джмелів, інкрустовані діамантами. «Через свої крихітні крильця та важке тіло джміль не повинен літати згідно з усіма законами аеродинаміки, проте джміль не знає цього й у супереч усьому продовжує свій політ», — іронічно зазначає Мері Кей, «королева королев».

Підсумки вчителя. Учитель зазначає, що кожна людина, незалежно від статі вільна сама вибирати ступінь та міру власної реалізації. Провідні якості особистості, що є необхідними для професійного зростання, такі як цілеспрямованість, працелюбство, наполегливість, міцна воля, здатність долати перешкоди, оптимізм рівною мірою притаманні чоловікам і жінкам. Стереотипні уявлення про чоловіків та жінок, що й досі широко поширені в суспільній свідомості, можуть значно ускладнювати життєвий шлях жінки, яка мріє про успішну професійно-кар'єрну самореалізацію.

Рефлексія заняття учнями: Сучасна ситуація на ринку праці є відображенням гендерної нерівності в суспільстві, оскільки най-

більш престижні та високооплачувані посади є переважно чоловічими. Кожна людина, незалежно від статі, має природне право самій обирати свій власний життєвий шлях та реалізовувати себе як в особистісному, так і в професійному плані. Добре, якщо в реальному житті приклад такої самореалізації слугує взірцем для наслідування.

Домашнє завдання. Які жінки у вашому найближчому оточенні демонструють особистісні риси й поведінку, подібну до Мері Кей?

Дисципліни «Основи християнської етики», «Етика»

ТЕМА «ГЕНДЕРНІ РОЛІ В РІЗНИХ КУЛЬТУРАХ»

Мета: сформувані уявлення щодо причин зумовленості соціальних ролей у різних суспільствах статевою належністю людини, розвивати критичне ставлення до традиційного гендерно-рольового розподілу суспільства, сприяти розвитку егалітарних орієнтацій молоді.

Завдання: розвивати вміння сприймати нерівність статей як наслідок гендерного розподілу соціальних ролей; виробляти навички спостереження за статево-рольовою поведінкою оточення; сприяти гендерно неупередженим та партнерським орієнтаціям молоді в процесі формування часових перспектив майбутнього.

Форма проведення: гендерний аналіз історичних наративів, групові дискусії, психологічний практикум.

Тривалість заняття: 1,5 год.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: класна дошка/ватман формату А1, 2 маркери різних кольорів.

Актуалізація опорних знань: розкрийте поняття «гендер» та «гендерні ролі», наведіть приклади традиційних гендерних ролей. Учитель повідомляє про соціальні причини розподілу ролей у суспільстві на чоловічі та жіночі, до яких відносять:

- а) уявлення про значні біологічні відмінності між жінками й чоловіками (генетичні, гормональні відмінності, що спричиняють процеси статевої диференціації);

- б) соціобіологічні уявлення, згідно з якими розподіл суспільних ролей на чоловічі та жіночі є зумовленими соціально-економічними факторами (у первісному суспільстві чоловіки займалися полюванням, рибальством, тоді як жінки залишалися удома через необхідність догляду за новонародженими дітьми) тощо. Накладаються на особистісні традиційні чоловічі ролі обмеження, як наприклад, заборона бути ніжним, емоційним, сердечним, очікування успішності, надвисокого статусу тощо. Для жінок — це обмеження соціальної реалізації, одностатева відповідальність за дітей та їхнє виховання. Здатність людини поєднувати в собі «жіноче» та «чоловіче» розвиває гнучкість у процесі виконання різних соціальних ролей незалежно від статеві належності.

Інформаційно-розвивальний блок. Учні об'єднуються у дві групи, які отримують завдання пояснити виникнення традиційних та нетрадиційних гендерних ролей на підставі наративів. ... Історично склалось так, що в більшості культур жінки й чоловіки виконували різні види робіт. За даними ООН (1991), робочі місця в усьому світі є розподіленими за ознакою статі. Розподіл праці починається досить рано з дитячих домашніх обов'язків. *Наприклад*, у Мексиці, Сальвадорі, Аргентині, Південній Африці, Перу, Пакистані та в інших країнах дівчата звичайно готують, прибирають, перуть та доглядають за молодшими дітьми, у той час як хлопці виконують більше «вуличних» видів робіт, наприклад, допомагають у дворі (у саду). Попри те, що розподіл праці на основі статі притаманний більшості культур світу, конкретні види робіт, які виконуються чоловіками й жінками, можуть не збігатись. Наприклад, у Сенегалі за рисовими полями доглядають жінки, а в С'єра-Леоні — чоловіки, на півночі Центральної Африки головними спеціалістами із землеробства є жінки, а в Південній Америці — чоловіки. Незважаючи на те, що є значні кроскультурні відмінності в розподілі виконуваних видів робіт, у будь-якому суспільстві жінки продовжують виконувати більшість робіт, пов'язаних з веденням та підтриманням хатнього господарства, а також із вихованням дітей... Водночас наразі відомі суспільства, у яких розподіл жіночих та чоловічих ролей

зовсім відсутній або має кардинально протилежний характер. Так, відомий культуролог Маргарет Мід у своїй книзі «Стать та темперамент у трьох примітивних суспільствах» зазначає, що риси, які прийнято вважати жіночими або чоловічими, зовсім не пов'язані з біологічною статтю людини. Наприклад, чоловіки та жінки племені Арапеш (Нова Гвінея) зовсім не демонстрували протилежних чоловічих та жіночих якостей. У чоловіків і жінок племені виховувались такі якості, як сердечність, теплота, здатність допомагати ближньому, що в більшості культур Заходу асоціюються переважно з жінками. Обидва партнери рівною мірою займалися вихованням дітей, а чоловіки на період новонародженої дитини звільнялись від усяких обов'язків та допомагали молодій дружині. Повна протилежність гендерних ролей, порівняно із сучасними нормами, також спостерігається в представників племені Чамбулі. Жінки племені несли головну відповідальність за збирання та добування їжі, переймаючись економічними справами племені, тоді як чоловіки відзначалися своєю сентиментальністю, неможливістю ухвалювати серйозні рішення. Основною справою чоловіків у племені вважалося пліткування. Деякі культури демонструють наявність більш ніж двох гендерів та специфічних гендерних ролей. Наприклад, у деяких індіанських племенах Північної Америки була специфічна гендерна роль чоловіка, що відмовлявся від традиційної ролі воїна. Такий чоловік обирав традиційну жіночу гендерну роль та ставав «дружиною» іншого воїна. Інші індіанські племена демонстрували наявність чотирьох різних гендерних ролей:

- а) традиційний чоловік;
- б) традиційна жінка;
- в) «аліха». Аліха — це чоловік, що вибирав жіночу роль. Він мав імітувати навіть ритуалістичні пологи...;
- г) «гуам». Гуам — це жінка, що обирала чоловічу роль.

Рефлексія заняття учнями: Світ — розмаїтий і не завжди в ньому чолові та жінки виконують традиційні ролі. Бувають і парадокси. Стереотипні очікування живуть у молодіжному середовищі. І хоча юнаки та дівчата претендують на те, щоби бути сучасними людьми, віджилі патріархальні стереотипи опосередковують їхнє

уявне майбутнє. Високий рівень освітніх домагань дівчат орієнтований більшою мірою на збереження традиційного розподілу статевих ролей у сім'ї.

Інформаційно-розвивальний блок **«Які ролі мене очікують у майбутньому»**

Крок № 1. Учні отримують завдання скласти наратив на тему «Я через 20 років», у якому мають бути актуалізовані такі пункти:

- а) професія, рід занять;
- б) кар'єрне зростання;
- в) отримання освіти/підвищення кваліфікації;
- г) соціальний статус;
- д) побут та домашнє господарство;
- е) сім'я та виховання дітей;
- є) власність;
- ж) зовнішність.

Крок № 2. Учні аналізують наративи, майбутнє, обрані гендерні ролі, егалітарність/традиційність майбутніх міжстатевих стосунків. Узагальнені дані про гендерне майбутнє вони занотовують на «чоловічій» та «жіночій» частині ватману чи дошки.

Підсумок учителя. У гендерних наративах дівчат міститься чимало настанов на традиційний розподіл ролей. Дівчата не мають кар'єрних домагань, а професійну діяльність підпорядковують інтересам сім'ї. Юнаки також орієнтовані на роль годувальника, який планує кар'єру й матеріальний добробут без особливого огляду на виконання батьківських ролей.

Можливо, інший варіант...

ТЕМА «ЯК УЧАТЬ БУТИ ХЛОПЧИКАМИ І ДІВЧАТКАМИ»

Скарби мудрості: *«Якщо ви хочете, щоб щось було сказано, — попросіть це зробити чоловіка... Якщо ви хочете, щоб щось було зроблено, — попрохайте про це жінку»* (Маргарет Тетчер).

Мета: сприяти осмисленню соціально-психологічних чинників, під впливом яких відбувається засвоєння статевої ролі поведінки дітьми.

Завдання: ознайомити учасників з агентами гендерної соціалізації; сприяти подоланню упереджень щодо статево відповідних чи статево невідповідних інтересів, видів діяльності, уподобань.

Форма проведення: робота в малих групах, лекційне інформування.

Тривалість заняття: 1,5 год.

Обладнання та матеріали: предмети-атрибути «чоловічого» та «жіночого» світів, аркуші для займання позиції.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя (5 хв.):

- Чи однаковим має бути навчання та виховання хлопчиків і дівчаток?
- Як впливають пропаговані сучасними ЗМІ приписи «Дівчатам (хлопцям) не личить...» «Чоловік (жінка) має бути...»?
- Чи є відмінність у поведінці, заняттях, інтересах жінок і чоловіків, дівчаток і хлопчиків, юнаків та юнок? Якщо так, то чому?
- Під впливом кого чи чого ці відмінності закріпились?
Окремі із цих питань ми розглянемо на сьогоднішньому занятті.

Актуалізація опорних знань (10 хв.). Проаналізуймо таку ситуацію. Школі надана можливість розділити хлопчиків та дівчаток на окремі класи. Заняття в них будуть проходити окремо, а всі інші види діяльності шкільного життя — спільно.

Питання: Як ви вважаєте, якими будуть думки батьків щодо такої організації життя дітей у навчальному закладі? Які аргументи можуть висувати батьки на підтримку роздільного навчання? Які аргументи висуватимуть батьки, які не схвалюють роздільного навчання? Які наслідки може мати штучна ізоляція дітей однієї статі від дітей іншої статі? Чи хотіли б ви навчатися в такому закладі (з роздільним навчанням дівчаток і хлопчиків)? (Короткочасне відокремлення хлопчиків і дівчаток є припустимим, оскільки це дає можливість виховувати типово чоловічі й жіночі якості, затребувані в суспільстві, але штучно створювати умови для роздільного

виховання немає потреби. Лише в спільних іграх, заняттях, побуті створюється модель поведінки однієї статі по відношенню до іншої).

Інформаційний блок (15 хв.). Інформування на тему «Агенти гендерної соціалізації» Психологи наголошують, що дівчатками і хлопчиками, жінками і чоловіками не народжуються, а стають. І відбувається це в процесі виховання, під впливом батьків, ровесників, засобів масової інформації, книг, іграшок та ігор. Усе починається з народження дитини: за простою відповіддю на запитання «Хто народився хлопчик чи дівчинка?» криється конкретна програма гендерного виховання. Її початком стає стрічечка, якою породілля перев'язує конверт з немовлям.

Далі дорослі по-різному будують характер розмови, залежно від статі дитини. До дівчинки — ласкавий, ніжний, заспокійливий тон, для хлопчика — бадьорий, нижчий за тембром, заохочувальний до активності та змагання. Дівчинці дістається значно більше погладжувальних, обіймів, поцілунків від дорослих, ніж її однолітково-хлопчику.

Питання: Як ви вважаєте, чому так відбувається? На вашу думку, чи це правильно?

Для дівчаток обираються ніжніші кольори, м'які, пухнасті, округлі іграшки, для хлопчиків — яскраві, помітні здалеку та тверді іграшки із жорсткими каркасами. Які улюблені іграшки були у вас у дитинстві? Які ігри ви полюбили грати і з ким? Функціональне призначення іграшок та ігор для хлопчиків і дівчаток не просто різне за характером, а іноді й діаметрально протилежне. Конструктори, автомобільна техніка — словом, усе те, що рухається, крутиться, вкручується та викручується, гуде та свистить, призначене для хлопчиків. Для дівчаток пропонують те, що можна пригорнути, прикрасити, заховати, доповнити, укомплектувати. Як ви вважаєте, а чи має бути в хлопчика м'яка іграшка, лялька? А чи можна купувати дівчаткам машинки, літачки, конструктори, а хлопчикам — набір кухонного посуду? Хлопчиків заохочують до змагань, перемог, конкуренції. Вияв агресії, чи то вербальної, чи фізичної, грубе поводження, аби досягнути мети, часто сприймається як норма,

тим часом подібна поведінка дівчинки всіляко критикується та засуджується. Дітям ще змалечку говорять про їхнє майбутнє. Хлопчиків орієнтують на кар'єру, соціальні ролі в професійній, громадсько-політичній сфері. Дівчаток орієнтують на заміжжя, здобуття освіти, виховання дітей, побутові обов'язки. Якщо і йдеться про професійні ролі, то обмежуються вони сферою медицини, освіти, культури чи обслуговування: будеш артисткою, художницею, моделлю, кравчиною, перукарем тощо. З дорослішанням підлітки освоюють нові гендерні ролі. Образ жінки починають доповнювати героїні популярних журналів, які орієнтують дівчаток на ролі «крутої», стильної дівчини, сексуальної партнерші, вмілої господині тощо, обминаючи ролі громадські, соціальні. Але в процесі життя змінюються статевоспіввіднесені професії та приписи поведінки, і соціум зникає до таких статусних ролей, як жінка — керівник підприємства, політик, президент, менеджер, поліцейський, військовослужбовець, боксер тощо.

Питання: З яких джерел ви черпали інформацію про те, які ми маємо бути справжні жінки і чоловіки, дівчата і хлопці? На вашу думку, які чинники гендерної соціалізації є найвагомішими?

- Чому сім'я (батьки), а не однолітки чи ЗМІ, є провідним агентом гендерної соціалізації?

Отже, основними чинниками гендерної соціалізації та спрямування гендерної поведінки є сім'я, середовище однолітків, засоби масової інформації, дитячі освітні заклади.

Тренінгово-розвивальний блок **Вправа «Два світи в одному» (30 хв.)**

Завдання: допомогти усвідомити особливості «чоловічого» та «жіночого» культурних світів як стереотипізованих відмінностей, сприяти подоланню стереотипів щодо «чоловічих» та «жіночих» інтересів, цінностей, уподобань, предметних атрибутів тощо.

Дії ведучого. Ведучий пропонує дівчатам створити «жіночий світ», а хлопцям — «чоловічий світ» з використанням відповідних предметних атрибутів. Він наголошує, що для цього можна використовувати набори різних предметів, які заготовлені та

лежать посередині кімнати (за відсутності предметів можна використовувати їх зображення чи записані на окремих аркушах їхні назви: помада, банти, лак, парфуми, сумочка, гвіздки, лупа, компас, рюкзак, комп'ютер, книга, спортивний інвентар тощо). Кожна команда працюватиме на своїй умовній половині кімнати. Дозволяється спостерігати, як створюється «інший» світ. На виконання завдання дається тридцять хвилин. Після цього ведучий пропонує представникам команд розповісти про створений світ, про те, як проходить у ньому життя. Він запитує, як учасники почуваються в облаштованому просторі, чи їм комфортно, можливо, чогось не вистачає чи щось виявилось зайвим. В обговоренні потрібно простежити, чи використовувались «жіночі» атрибути в чоловічому світі та «чоловічі» — у жіночому, чи дотримувались учасники стереотипних уявлень щодо чоловічих та жіночих предметів тощо. Після розповіді про свій створений світ учасники можуть ставити одні одним запитання для уточнення тих чи інших деталей. Далі дівчата діляться враженнями, що нового вони дізналися про «чоловічий» світ, а хлопці — про «жіночий». Після репрезентації створених світів ведучий каже, що насправді ці світи виявились не зовсім повноцінними, оскільки в них немає представників іншої статі. Тому потрібно цим світам об'єднатись. Тільки тоді запанує гармонія та «чоловіча» й «жіноча» культури збагатяться вдвічі. Рекомендації ведучому. Якщо в групі приблизно однакова кількість дівчат та хлопців, то об'єднання в команди роблять за ознакою статі. Якщо ж кількість представників однієї із статей удвічі перевищує інших, то учасники нехай утворюють мішані групи. Потрібно завчасно підготувати різноманітні предмети, які традиційно пов'язують у нашій культурі і «чоловічим» чи «жіночим» світом. Для дівчаток — ляльки з гардеробом та набором посуду, лялькові ліжечка, косметику, прикраси, сумочки, шарфи, квіти та ін. Для хлопців — ляльки-чоловіки з гардеробом, іграшкові машинки й іншу техніку, зброю, вудки, порожні банки з-під пива, іграшкові телефони та ін. Причому всі ці предмети мають лежати посередині кімнати впереміж. Також потрібно для учасників заготувати папір (кольоровий, гофрований), газети,

журнали, ножиці, клей, крейду, шматки тканини для зображення тих предметів і тих сфер життя, які не представлені реальними предметами.

Коментар. Учасники поринають у світ цінностей, ідеалів та інтересів чоловіків і жінок. Вправа допомагає усвідомити, що для того, щоб зобразити повноцінний «чоловічий» та «жіночий» культурні світи, потрібно відійти від стереотипних уявлень щодо представників обох статей, оскільки в них є багато спільних інтересів, однакових уподобань, подібних життєвих цінностей.

Вправа «Займи позицію: хто з них — хлопчик, а хто — дівчинка?» (15 хв.)

Завдання: сприяти подоланню упередженого ставлення щодо типово чоловічих чи типово жіночих моделей поведінки та видів діяльності.

Дії ведучого. Ведучий зачитує учасникам історії про дітей, котрі не містять інформації про стать дитини. Прочитавши одну з історій, ведучий запитує: «Ця дитина — хлопчик чи дівчинка?». Учасники по кутках кімнати займають одну з позицій: «Дівчинка», «Хлопчик», «Дівчинка або Хлопчик».

Рекомендації ведучому. Пропонуємо використовувати в оповіданнях такі характеристики, як «незалежний», «упевнений», «чуйний» і «добрий». Кожна історія повинна містити два-три речення, які характеризували б дитину. Потрібно слідкувати, щоб у розповідях не було жодної інформації, яка вказувала б на стать дитини.

Пропонуємо для прикладу історії, які ілюструють різні характеристики дітей:

- «Я знаю дитину, якій подобається все робити без допомоги дорослих. Ця дитина любить сама виконувати домашні завдання та їй подобається без супроводу дорослих їздити в гості до бабусі й дідуся, які живуть в іншому мікрорайоні міста».
- «Я знаю дитину, якій дуже подобається слідкувати за порядком у будинку. Вона охоче прибирає, складає речі, мие посуд, поливає вазони».

- «Я знаю дитину, якій подобаються рухливі колективні ігри, у яких можна проявити свою спритність, швидкість реакцій, витривалість».
- «Я знаю дитину, якій дуже подобається доглядати маленьких тваринок. І немає значення, хом'ячки це, курчатка, кошенята чи цуценята. Ця дитина їх однаково ніжно гладить, пригортає до себе, годує».
- «Я знаю дитину, яка любить вишивати серветки. Ця дитина придумує неповторні геометричні візерунки та відтворює їх на полотні».
- «Я знаю дитину, яка вміє постояти за себе. Вона гідно поводить у спілкуванні з дорослими, ровесниками та молодшими за себе».

Обговорення. Чи можна, щоб жінки й чоловіки нарівні кошили траву, робили ремонт і працювали там, де їм подобається? (Так, але одна засторога: жінкам, дівчатам не можна займатись такими видами діяльності, які можуть зашкодити репродуктивному здоров'ю, народжуванню та вигодовуванню грудьми дітей. І чоловік, і жінка може займатися приготуванням їжі, прати й піклуватися про дітей. Чим потрібно керуватись під час вибору іграшок чи занять для хлопчиків та дівчат? (Керуватися не тільки статтю дитини, а й урахувати індивідуальні особливості — її здібності, інтереси, можливості). Чи потрібно захищати дітей від впливів ЗМІ, учителів, друзів, які стають на заваді виходу за межі традиційних гендерних ролей? (Ні, захищати непотрібно, але слід заохочувати їх, оцінювати критично ті рішення й дії інших, які ґрунтуються лише на упередженому ставленні до статі).

Коментар. У процесі обговорення учасники мають дійти висновку, що здатність оволодівати універсальними навичками дає свободу, впевненість і дівчаткам, і хлопчикам. Незалежність та впевненість у собі приносить користь удома й на роботі, а доброта та чуйність як загальнолюдські якості теж стануть у пригоді. Незалежно від статі, людина може володіти широким набором гнучких моделей поведінки.

Підсумковий блок (10 хв.). На завершення заняття учасники під керівництвом учителя доходять висновків. В особливостях пізнання рис особистості та соціальної поведінки в хлопчиків і дівчаток більше виявляється подібних рис, ніж відмінних. Біологія й середовище разом формують унікальні гендерні ролі, які виконуватимуть конкретні дівчатка чи хлопчики, юнаки та дівчата, чоловіки й жінки. Дітей потрібно навчати неупередженого ставлення до чоловіків і жінок. Оскільки діти засвоюють гендерні ролі, наслідуючи поведінку дорослих, дорослим потрібно слідкувати, щоб вона не була дуже стереотипізованою. Сьогоднішній скарб мудрості (епіграф до заняття) узгоджується з вашими висновками чи суперечить їм?

Домашнє завдання. Підшукати та описати життєву історію жінки чи чоловіка, дівчини чи хлопця, які досягли успіху завдяки наявності властивостей та характеристик, що традиційно вважаються притаманними іншій статі.

ТЕМА «ЧИ ВАРТО ЗМІНЮВАТИ МАСКУЛІННІСТЬ ТА ФЕМІННІСТЬ ЯК НОРМУ ПОВЕДІНКИ?»

Мета: сформулювати уявлення про маскуліність/феміність у структурі особистості, навчити підлітків бачити недоліки гіпермаскуліності/гіперфеміності; сформулювати уявлення щодо андрогінної особистості, висвітлити переваги андрогінії.

Завдання: розвинути вміння статевого рольового самоаналізу; сформулювати позитивне ставлення до концепції андрогінії; навчити гнучкості у виборі гендерних норм та статевої ролі.

Форма проведення: тестове завдання, групова дискусія.

Тривалість заняття: 45 хв. — 1,5 год.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: роздруковані тексти психодіагностичних методик у відповідності до кількості учнів.

Актуалізація опорних знань. Учитель інформує учнів щодо концепції андрогінності як ідеального поєднання чоловічих та жіночих якостей в одній людині, підкреслює переваги андрогінії в професійній, побутовій, суспільній сфері.

Тренінгово-розвивальний блок

«Визначаємо тип статевої поведінки»

Тестове завдання: методика С. Бем (модифікована).

Інструкція: оцініть за семибальною шкалою ступінь вираженості у Вас поданих нижче якостей від «1» — ні до «7» — так.

- 1 — ця якість для Вас зовсім не характерна.
- 2 — ця якість скоріше всього для Вас не характерна.
- 3 — ця якість виражена у Вас незначно.
- 4 — ця якість виражена у Вас середньою мірою.
- 5 — ця якість виражена у Вас достатньою мірою.
- 6 — ця якість виражена у Вас сильно.
- 7 — ця якість виражена у Вас дуже сильно.

Наскільки Ви вважаєте себе людиною:

1. Упевненою в собі.
2. Дружною.
3. Наполегливою.
4. Сором'язливою.
5. Здатною ризикувати.
6. Серйозною.
7. Емоційною.
8. Артистичною.
9. Самодостатньою.
10. Жалісливою.
11. Здатною розуміти інших.
12. Свідомою.
13. Ніжною.
14. Привабливою.
15. Сильною.
16. Незалежною.
17. Тактовною.
18. Привітною.
19. Легковірною.
20. Увічливою.
21. Поступливою.
22. Ревнивою.

23. Домінуючою.
24. Корисною.
25. Здатною захищати власні переконання.
26. Амбіційною.
27. Правдивою.
28. Співчутливою.
29. Яка любить дітей.
30. Здатною ухвалювати важливі рішення.

Ключ до опитувальника:

1. Шкала маскулінності. Додайте бали, які стосуються відповідей на **Питання:** 1, 3, 5, 9, 15, 16, 23, 25, 26, 30. Суму поділіть на 10. Отриманий результат буде показником Вашої маскулінності.

2. Шкала фемінності. Додайте бали, які стосуються відповідей на **Питання:** 4, 7, 10, 11, 13, 18, 19, 21, 28, 29. Суму поділіть на 10. Отриманий результат буде показником Вашої фемінності.

3. Шкала андрогінії. Якщо показник маскулінності $\geq 4,9$ (середня величина маскулінності=4,9) і показник фемінності $\geq 4,9$ (середня величина фемінності=4,9), то Вас можна охарактеризувати як андрогінну особистість. Якщо за результатами набраних балів Ви досягли середніх (і вище) показників маскулінних і фемінних якостей, то Ви належите до того рідкісного типу людей-андрогінів, яким піддається будь-яка робота й будь-які жіночі та чоловічі ролі. Ваша поведінка досить гнучка, що дає Вам змогу бути доброю й чутливою людиною, яка водночас здатна бути сміливою, рішучою, упевненою в собі. Якщо Ви набрали середню кількість балів (і вище) за оцінкою фемінних якостей і менше середньої кількості балів за оцінкою маскулінних якостей, це означає, що Ви людина, на яку розраховують друзі, близькі, колеги, проте в ситуаціях, які вимагають узяти на себе керівництво справами, виявити наполегливість, Вам не вистачає характеру, Ви ухиляєтесь від відповідальності, передоручаєте вирішення своїх проблем іншим людям. Якщо Ви недоврали середньої кількості балів за ремінними якостями, проте у Вас яскраво виражені маскулінні якості, то це означає, що Ви здатні протистояти негараз-

дам, згуртовувати оточення, надихати на досягнення цілей. Ви людина, орієнтована на досягнення успіху, подолання перешкод, самоствердження, на справу, у процесі якої нехтуєте будь-якими сентиментами. Ви прагнете виробляти в собі значною мірою притаманні Вам твердість духу і характеру, однак тим, хто Вас оточує, іноді не вистачає Вашої емоційної підтримки, співчуття, ласкавих слів. Люди, які набрали низькі бали за обома шкалами (фемінність/маскулінність), визначаються як статевонейтральні особистості.

Підсумки вчителя. Учитель зазначає, що гармонійна особистість неможлива без поєднання маскулінних та фемінних рис. І це не залежить від того, що чоловікам не менше ніж жінкам потрібно вміти виражати власні почуття, бути щирими, ніжними. Водночас жінки мають бути здатними подбати про себе, захистити власну безпеку та безпеку рідних і близьких їм людей, тобто володіти маскулінними рисами.

Рефлексія заняття учнями: Поняття «жіноче» та «чоловіче» не є універсальними, оскільки як чоловіки, так і жінки можуть у рівній мірі володіти будь-якими якостями та рисами особистості. Гіпермаскулінність, як і гіперфемінність, має численні недоліки, що обмежують поле реалізації особистісного потенціалу чоловіка чи жінки. Андроїнність, як ідеальне поєднання чоловічого і жіночого, є необхідною передумовою гармонійного розвитку людини.

Домашнє завдання: учитель пропонує учням протягом кількох днів поспостерігати за героями/персонажами улюблених кінофільмів, телепередач та подумати, які риси особистості (маскулінні, фемінні чи андроїнні) вони найчастіше позиціонують. У процесі наступного обговорення актуалізуються типовий образ жінки/чоловіка; процентне співвідношення статево типізованих та андроїнних особистостей.

ТЕМА «ЕГАЛІТАРНІСТЬ ЯК СТРАТЕГІЯ ГАРМОНІЙНИХ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН»

Мета: сформувати в уявленні про стратегію й тактику партнерських, рівноправних (егалітарних) стосунків.

Завдання: дати уявлення про традиційні та егалітарні стосунки; проаналізувати сценарії життя людей з традиційними та егалітарними орієнтаціями; навчити принципам побудови відносин з протилежною статтю на засадах партнерства, закріпити тезу щодо взаємозамінності гендерних та соціальних ролей.

Форма проведення: читання та аналіз наративів (кейс-стаді), групова дискусія.

Тривалість заняття: 45 хв. — 1,5 год.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: роздрукований ілюстративний матеріал.

Актуалізація опорних знань. У формі інтерактиву учні наводять приклади відносин між статями з власного життєвого досвіду, досвіду друзів, батьків, знайомих; намагаються охарактеризувати відомі їм типи стосунків з позицій традиційності-егалітарності.

Інформаційно-розвивальний блок

«Егалітарність у дії»

Учитель знайомить учнів з поняттям «егалітарності» (партнерство, рівність) статей. Проводить паралель між егалітарністю як характеристикою взаємовідносин та андроїнністю як характеристикою особистості. Робить акцент на перевагах егалітарних відносин у різних сферах життя людини (сімейні відносини, робота, побут) у порівнянні з традиційними гендерними орієнтаціями.

Учитель пропонує критерії для майбутнього аналізу наративів:

1. Особливості характеру головних героїв/героїнь.
2. Головні риси особистості героїв/героїнь, що вплинули на характер їхнього подальшого життя.
3. Традиційність/егалітарність орієнтацій описаних героїв/героїнь.
4. Значення гармонійності професійного та сімейного життя особистості.

Крок № 1. Учні діляться на три групи — група хлопчиків, група дівчаток та змішана група (хлопчики і дівчатка). Кожна група уважно читає та аналізує три ситуаційних приклади. Після закінчення аналізу тематичного матеріалу організовується дискусія між трьома групами за ключовими питаннями заняття.

Наратив 1. ... Після закінчення технікуму та отримання середньої професійної освіти Наталка влаштувалася працювати продавцем у магазин та планувала наступного року вступити на заочне відділення інституту для продовження навчання. Того ж року Наталка познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком Сергієм. Сергій дуже сподобався молодій дівчині, був веселим, кмітливим, привітним, мав власну квартиру й при цьому непогано заробляв на заводі, де працював слюсарем високого професійного розряду. Через півроку пара одружилася, а ще через деякий час у подружжя з'явилася перша дитина — хлопчик. Щоб забезпечити сім'ю, Сергій постійно був на роботі й працював у півтори зміни. Усі хатні клопоти та обов'язки по догляду за дитиною взяла на себе Наталка. Нове самотнє життя, а також дитина, що часто хворіла, повністю поглинули Наталку так, що плани про вступ до інституту були відкладені на неозначений термін. Наталка завжди мріяла про дівчинку. Через кілька років після народження першої дитини жінка дізналася, що вона знову вагітна. Її мрія збулась — народилася дівчинка. Наталка була на сьомому небі від щастя, перебуваючи в декретній відпустці та доглядаючи двох дітей... Саме в цей час на заводі, де працював Сергій, відбувалось масове скорочення і Сергія, як кваліфікованого, але занадто самовпевненого та принципового працівника, було звільнено, головним чином за постійні конфлікти з начальником цеху. Звільнення Сергій переживав дуже болісно, довго не міг знайти роботу та відновити втрачену самоповагу. Згодом чоловік Наталки, який і раніше ніколи не відмовлявся від спиртного, почав уживати дуже багато алкоголю, став нервовим, прискіпливим до дружини й дітей. У сім'ї Наталки почались постійні сварки із чоловіком, частково через його погану звичку, частково через нестачу грошей. Щоб підтримати сім'ю матеріально, Наталка змушена була піти працювати на стару роботу продавцем, дуже стомлювалась від роботи, домашніх обов'язків та постійних конфліктів із чоловіком, який ставав просто нестерпним. Урешті-решт Наталка та Сергій розлучились. Повертаючись додому після важкої, низькокваліфікованої та низькооплачуваної роботи, Наталка думає про те, чим нагодувати дітей, заплатити за квартиру, що треба зробити по гос-

подарству сьогодні, а що можна перенести на довгоочікувані вихідні, про те, що Сергій виявився зовсім не тією людиною, якою вона його уявляла, а також про те, що, можливо, все в її житті могло скластись інакше...

Наратив 2. ... Леся завжди була принциповою дівчиною, вимогливою до інших та до себе. Батьки Лесі обіймали високі посади на підприємстві, тож, попри велику любов до доньки, часу на її виховання мали не так багато. Саме тому Леся росла розумною, кмітливою й самотійною дівчиною, звикла покладатися тільки на себе. Після закінчення школи із золотою медаллю Леся поступила на фінансовий факультет технологічного університету, який успішно закінчила. Без сторонньої допомоги Леся влаштувалась на адміністративну посаду у великому торгово-промисловому підприємстві, що зайняло вільну нішу в економіці регіону та розвивалось стрімкими темпами. Лесею приваблював швидкий професійний злет, вона дуже прагнула кар'єрного зростання та повної фінансової незалежності. Не так стрімко розвивалось особисте життя Лесі. Ще за часів навчання в університеті вона познайомилася із Олексієм, який дуже полюбив дівчину. Леся та Олексій зустрічалися досить довго, проте, незважаючи на неодноразові натяки Олексія, Леся не наважувалася закріпити стосунки. Дівчина вважала, що сім'я та відповідні обов'язки «зв'яжуть» її, позбавлять відчуття самотійності та незалежності. Лесі дуже подобався Олексій, проте вона зволікала з одруженням. Через деякий час підприємство, де працювала Леся, почало стрімко поширювати межі своєї діяльності на інші регіони. Лесі випав шанс стати директором філіалу фірми в західному регіоні країни, що своєю чергою вимагало від неї переїзду в інше місто та повної професійної віддачі. Рішення було нелегке, ще більш нелегкою була розмова з Олексієм, що мав доглядати за хворим батьком, а отже, ніяк не міг їхати з Лесею. Леся поїхала. Стрімкий кар'єрний зліт у кілька років тішив її себелюбство. «Ну а Олексій? Якщо дійсно любить, то кине все заради мене. А як не кине... Ну, мені всього 27...», — думалося Лесі. ... Зараз Лесі 50 років, і вона в межах ділового візиту приїхала у своє рідне місто. Жінка вже не працює директором

філіалу, у неї своя фірма, сотні підлеглих, зарубіжні контракти. Навіть тепер у неї всього день, щоб провести відповідні перемовини, оформити потрібну документацію, роздати доручення на місцях, особисто зробити ревізію торгових об'єктів. Як мало часу на особисте життя, відпочинок... Звісно, у Лесі є чоловік, є дитина — хлопчик Андрій, власний будинок, няня, кухарка, проте, ідучи тепер вулицями рідного міста, вона розуміє, що ніколи не була такою щасливою, як у роки свого студентського життя. Де ти тепер, Олексію? ...

Наратив 3. Марина познайомилася з В'ячеславом одразу після закінчення школи. З того часу вони були нерозлучними. В'ячеслав мріяв бути лікарем та успішно витримав вступний іспит до медичного університету. Марина також пішла навчатися в інститут на економічний факультет. Так повелося, що протягом усього часу навчання закохані все робили разом. Разом винаймали квартиру, разом відпочивали, вели домашнє господарство. Батьки В'ячеслава та Марини допомагали парі матеріально, проте ні В'ячеслав, ні Марина не відмовлялися від можливості заробити додаткові гроші і, коли це було можливо, поєднували навчання й роботу. За кілька місяців після отримання вищої освіти В'ячеслав та Марина одружились, невдовзі у них народилась дівчинка. В'ячеслав влаштувався працювати лікарем у місцевій лікарні, а також, щоб мати можливість повністю забезпечувати сім'ю, у вільний час читав лекції в медичному коледжі. Марина також влаштувалася на роботу. Молоде подружжя бачилося дуже рідко, та майже не мало часу для відпочинку. Хатні клопоти, необхідність догляду за маленькою дитиною, необхідність матеріального забезпечення сім'ї — усі ці проблеми раптом лягли на плечі В'ячеслава та Марини, проте подружжя витримало, установивши власне правило, згідно з яким головним бажанням кожного з них визнавалося забезпечення комфортного життя іншого. Коли Марина затримувалася на роботі, В'ячеслав доглядав за дитиною, готував вечерю, прибирав у квартирі. На роботі в Марини мала з'явитись вакантна посада, престижна та дуже добре оплачувана. Була одна умова — щоб отримати посаду, Марина мусила піти на курси підвищення кваліфікації. Перед моло-

дими постала дилема: для того щоб Марина мала змогу навчатися, В'ячеслав мусив покинути викладацьку діяльність, щоб мати змогу доглядати за домом і дитиною у відсутність Марини. Подружжя вирішило проблему спільно. Порахувавши всі «за» і «проти», В'ячеслав з Мариною виявили, що нова посада дружини забезпечить подружжя матеріально. «Жертва» В'ячеслава була виправданою, Марина пішла навчатися. Наразі В'ячеслав працює головним лікарем в обласній лікарні, його поважають, він має авторитет серед колег. Марина, отримавши посадове підвищення, виконує обов'язки начальника відділу економічного планування крупного підприємства. Дитина Марини та В'ячеслава закінчує третій клас. Вона гарно навчається, завжди привітна, усміхнена, оптимістична. Розповідаючи про себе, дівчинка каже, що в неї є гарний приклад — її мама й тато.

Підсумки вчителя. Учитель зауважує, що в житті кожної людини є багато сфер реалізації, які мають знаходитись у гармонії одна з одною. Щасливе сімейне життя, теплі й довірливі стосунки є тими вічними цінностями, які однаково притаманні як жінкам, так і чоловікам. Водночас швидкий темп життя в сучасному суспільстві вимагає від особистості гнучкості, пластичності, усвідомлення власної компетентності й у професійно-кар'єрній сфері. Жінкам, на відміну від чоловіків, часто набагато важче рівної мірою реалізувати себе в сім'ї та професії, оскільки лєвова частка хатньої роботи, включаючи виховання дітей, часто покладена тільки на її плечі. Виходом із цієї непростой ситуації є побудова стосунків на принципах партнерства (егалітарності), що передбачає рівність та взаємозамінність статей як у професійній сфері, так і в побуті.

Рефлексія заняття учнями: Егалітарність (як стиль життя) та егалітарні стосунки мають численні переваги порівняно з традиційністю/патріархальністю. Чоловіки та жінки рівною мірою на егалітарних засадах можуть виховувати дітей, матеріально забезпечувати сім'ю, дбати про побут і домашнє господарство. Основною нормою егалітарних стосунків між чоловіком і жінкою є прагнення забезпечити комфортне існування одне одного. Егалітарність не залежить від статі.

Домашнє завдання:

- Пригадайте історії життя щасливих родин відомих письменників, музикантів, художників, артистів тощо. Задумайтесь над тим, на яких засадах (домінаторних чи егалітарних) будувались взаємини між подружжям, між творчими людьми — чоловіками і жінками.

Визначте для себе:

- На яких засадах побудовані стосунки у вашій родині?
- Про які відносини в родині ви мрієте?
- Які стосунки будуть притаманні вашій майбутній сім'ї?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ РОЗДУМІВ

1. Поміркуйте й проаналізуйте суспільство навколо вас, громаду, а також своє середовище. Який приклад гендерної поляризації вас найбільше бентежить і чому?
2. Чи можливо і як виховати дітей без нав'язування стереотипів, зокрема гендерних?
3. На вашу думку, до кого найдоцільніше звертатись у разі насильства в сім'ї? Який спосіб в українських реаліях найдієвіший і чому?
4. Чи траплялась вам медійна продукція (фільми, ток-шоу, реклама тощо) в Україні, яка заохочувала б егалітарні ролі для жінок і чоловіків? Скажімо, яка показує образ жінки не тільки через материнство і /або красу, а через заняття улюбленою справою, самореалізацією в певній сфері чи боротьбу за права, а чоловіка — у ролі тата. Наведіть приклади й поділіться власною думкою із цього приводу.
5. Наведіть приклади сексистської та несексистської реклами. Чому ви так вважаєте?
6. Як можна знизити рівень ксенофобії в суспільстві? З ким найефективніше працювати в цьому напрямі й чому?
7. Що ви думаєте з приводу того, чи потрібно проводити акції та інші заходи щодо привернення уваги з питань гендерної проблематики?
8. Які заходи чи інші ініціативи, що покликані сприяти толерантності та розмаїттю, розвінчувати гендерні та інші стерео-

типи, вам відомі? Чому саме вони вам запам'ятались?

9. Відповідно до цілей розвитку тисячоліття, визначених на Саміті тисячоліття ООН у вересні 2000 року та обов'язкових для виконання до 2015 року, Україна серед шести своїх цілей визначила також забезпечення гендерної рівності. У рамках цієї цілі завдання № 2 — скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків до 2015 року. Як ви гадаєте, чому саме цей показник у сфері роботи визначений як ключовий індикатор забезпечення гендерної рівності?
10. У законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» у розділі IV «Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у соціально-економічній сфері» врегульовано гендерні аспекти надання рівних прав і можливостей на ринку праці. У статті 17 цього закону зазначено: «... роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловіка, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей...».

Натомість маємо ситуацію, коли в багатьох оголошеннях вакансії вказано статі (це називають **сексизмом** — дискримінацією за ознакою статі). Крім того, часто вказують ще й бажаний вік (дискримінація за віком називається **ейджизмом**) та очікування щодо зовнішності (ця форма дискримінації називається **лукізмом**).

ЗАВДАННЯ: Знайдіть у пресі (друкованій, онлайн, на сайтах вакансій) кілька оголошень з подібними видами дискримінації, щоб переконатись у поширеності такої практики. Як ви вважаєте, чому роботодавці порушують Закон України «Про забезпечення рівних можливостей чоловіків і жінок?» Як, на вашу думку, можна покращити ситуацію з дискримінаційними робочими оголошеннями?

1. Як ви ставитесь до списку заборонених професій для жінок? (до 22 грудня 2017 року в Україні були заборонені 450 професій для жінок згідно з Наказом «Про затвердження Переліку важких

робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок» від 29 грудня 1993 року під № 256 Міністерства охорони здоров'я України).

2. На вашу думку, які види робіт можуть виконувати лише чоловіки або лише жінки?
3. На вашу думку, обов'язкова строкова військова служба для чоловіків в Україні — це дискримінація чоловіків, дискримінація жінок чи щось інше?
4. Американський соціолог та активіст чоловічого профеміністичного руху Майкл Кіммел сказав в інтерв'ю: «Є зв'язок між рівністю і ситуацією для чоловіків: що більш рівне суспільство стосовно гендерних питань, то краще життя чоловіків». Підберіть аргументи/приклади, щоб проілюструвати цю тезу.
5. На вашу думку, чи необхідно керуватися комплексним гендерним підходом до аналізу державних політик? Наведіть приклади його застосування.
6. Проаналізуйте співвідношення за кількістю представлення жінок і чоловіків у Верховній Раді України різних скликань. Яку ви спостерігаєте тенденцію? Порівняйте з іншими країнами світу (рисуюнок 5).

Скликання, роки	Загальна чисельність депутатів				Співвідношення жінок і чоловіків
	Жінок		Чоловіків		
	Осіб	%	Осіб	%	
I скликання (1990–1994 рр.)	13	3,0	421	97,0	1 : 32
II скликання (1994–1998 рр.)	19	5,7	316	94,3	1 : 17
III скликання (1998–2002 рр.)	35	8,1	395	91,9	1 : 11,3
IV скликання (2002–2006 рр.)	23	5,1	427	94,9	1 : 18,6
V скликання (2006–2007 рр.)	42	8,7	441	91,3	1 : 10,5
VI скликання (2007–2012 рр.)	42	7,8	499	92,2	1 : 11,8
VII скликання (2012–2014 рр.)	46	9,6	432	90,4	1 : 9,4
VIII скликання (2014 р. — по т. ч.)	53	12,5	370	87,5	1 : 6,9

Рисуюнок 5

Жінки-депутати в парламентах різних країн світу

ВИСНОВКИ

Галузь освіти несе відповідальність за розуміння ментальних характеристик, за формування культури молоді, знання принципів статевого спілкування та набуття етнопсихологічної компетентності й гендерної ідентичності. Підкреслимо, що проблема гендерної освіти й виховання молоді надзвичайно важлива та актуальна з причини демократичного шляху розвитку українського суспільства.

Формування в особистості гендерної культури вбачаємо в розробленні й упровадженні в освітній простір освітнього закладу трьох педагогічних умов. Розроблення педагогічних умов спрямоване на зміну змістовного компонента дисциплін соціально-гуманітарного циклу, використання інтерактивних технологій та організацію вчителями позаурочної роботи, зорієнтованої на руйнування усталених та формування сучасних гендерних стереотипів.

Проектуючи зміст матеріалу вищезазначених дисциплін щодо формування в особистості гендерної культури, ми виділили три блоки необхідних гендерно орієнтованих знань, об'єднавши їх за трьома сферами життєдіяльності: інтелектуальною, ціннісною та поведінковою.

Успішність гендерної освіти та виховання оцінюється через трансформування отриманих знань та вмінь, а саме: комплекс інтегрованих знань (гендерні знання соціальної поведінки; гендерні вміння та досвід їхнього практичного застосування в суспільному житті; гендерні принципи, норми і цінності, властиві громадянину з високою гендерною культурою); процес розвитку й поширення гендерних знань (трансформація гендерних знань відповідно до сучасних умов).

Водночас оволодіння гендерною системою знань сприяє світоглядним орієнтаціям особистості, створенню власної життєвої філософії, її ідентифікації та самореалізації в кожній зі сфер суспільства.

СЛОВНИК ГЕНДЕРНИХ ТЕРМІНІВ ТА ПОНЯТЬ

Андрогінність — одночасне поєднання високорозвиненої фемінності та маскулінності в одній людині незалежно від статі.

Асиметрія гендерна — характеристика соціальної групи, що вказує на нерівність у соціальному становищі статей і непропорційну представленість їх у різних сферах суспільного життя, зумовлена традиційними уявленнями.

Баланс гендерний — відносна відповідність соціально-статевому складу в представницьких владних і політичних структурах гендерного складу населення країни.

Біархат — форма суспільного устрою, в умовах якого жінка й чоловік мають рівне соціальне становище.

Виховання гендерне — процес цілеспрямованого систематичного вироблення в осіб обох статей способів і форм паритетності у відносинах, моральних норм рівності, рівноправності, взаємоповаги, урахування спільного й відмінного, що властиво жінці й чоловікові, а також формування вільної особистості з гендерним світоглядом і навичками гендерно орієнтованої поведінки.

Внутрішній гендерно-рольовий конфлікт — суперечності, що виникають у результаті невідповідностей між сформованими в особистості формами вираження гендерних ролей та її гендерно-рольовою ідентичністю, що призводить до гендерно-рольової дисгармонії і психологічної напруженості або навіть розладу.

Гендер — фундаментальний вимір соціальних відносин, укорінений у культурі, у якому є елементи усталеності та мінливості, та такий, що постійно, історично й культурно змінюється.

Гендорологія — міждисциплінарна галузь наукових досліджень з питань гендеру.

Гендерна експертиза — різновид соціального аналізу, базового на гендерній методології. Основним завданням Г. е. є введення принципу рівноправності статей шляхом розробки механізмів формування гендерної рівності. Г. е. включає проведення соціально-економічного, політичного, правового та інституціонального аналізу.

Гендерний індекс людського розвитку (ГІЛР) — показник виміру досягнутого в країні загального рівня розвитку людського по-

тенціалу, що визначають нерівність у становищі жінок і чоловіків, до яких належить: довкілля, здоров'я, рівень освіти та гідний рівень життя (ВВП на душу населення). Чим більша нерівність між жінками і чоловіками з погляду базових критеріїв розвитку людини, тим нижчий ГІЛР країни.

Гноблення гендерне — обмеження чи привласнення соціально-статевою групою або індивідом однієї статі волі індивіда протилежної статі.

Демократія гендерна — система волевиявлення обох статей — жінок і чоловіків — у громадянському суспільстві як рівних у правах і можливостях, що законодавчо закріплені й реально забезпечені в політико-правових принципах, діях, створенні суспільних і державних структур з урахуванням гендерних інтересів і потреб.

Дискримінація гендерна — дії, спрямовані на звуження в правах і свободах, обмеження в можливостях однієї зі статей або будь-якої з їхніх вікових та інших груп. Гендерна дискримінація може бути у відкритій та прихованій формах.

Діяльність — спосіб буття особистості у світі, здатність її вносити в дійсність зміни.

Дослідження гендерні визначаються як дослідження способів відбиття соціального розуміння статевих відмінностей, дослідження існування людського роду у розрізі значень і сенсу: залежно від розподілу за ознакою статі в соціальних організаціях та інституціях (ринок праці, сім'я, освіта) нормативних значень, що виражаються в політичних і релігійних доктринах; символів; значень особистісного сприйняття.

Егалітарний підхід — відкидає принцип «панування — підкорення» у відносинах чоловіка і жінки. Натомість він пропонує ідею взаємодоповнюваності, взаємоповаги, толерантності в міжособистісних відносинах.

Ейджизм — дискримінація за віком.

Економічна теорія гендерна розкриває гендерну роль жінки й чоловіка в економіці, використання жіночого та чоловічого потенціалу як одного із чинників економічного розвитку суспільства.

Етика гендерна — норми й представлення образів жінки й чоловіка та їхньої поведінки без дискримінації за ознаками статі.

Ідентичність гендерна — осмислене самовіддання особою своєї належності до жіночої або чоловічої статі на основі усвідомлення певних особистісних якостей, індивідуально-типологічних особливостей, рис характеру, способів поведінки, що визнаються своїми, достовірними. Ідентичність гендерна не є тотожною поняттю «сексуальна ідентичність».

Історія гендерна — напрям наукової думки, центральним предметом дослідження якої є історія гендерних відносин та життєвого досвіду жінок і чоловіків.

Історія України гендерна — науковий аналіз і висвітлення в наукових працях учених історичного процесу життєдіяльності чоловіків і жінок, їхніх місця і ролі, системи соціальних відносин між ними в публічному та приватному житті, впливу на історичні події в її реальному просторі й часі, а також розкриття загальної української історії з позиції гендеру, її місця в цивілізованому процесі.

Конкубінат — співжиття чоловіка та жінки без юридичного оформлення шлюбу.

Такі відносини були поширені ще в Стародавній Греції, де й знайшли своє визначення. В Європі згодом їх визнали як співжиття.

Тривале проживання жінки й чоловіка без зареєстрованого шлюбу в різні часи вітчизняної історії мало різні назви: «життя на віру», «фактичні шлюбні відносини», «фактичні шлюби». Останнім часом його стали називати «цивільним шлюбом».

Конфлікт — це результат напруги, що виникає через незадоволення базових, основних потреб людей і соціальних груп, результат соціальної нерівності, розбіжності цілей та інтересів людей.

Конфлікт гендерно-рольовий — суперечності під час виконання сформованих у жінки і чоловіка гендерних ролей, що виникають унаслідок їх невідповідності усталеним соціальним цінностям і нормам.

Культура (від латинського «cultura» — обробіток, виховання, освіта, розвиток, шанування) — це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, що відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства та людини й утілюються в результатах продуктивної діяльності.

Культура гендерна — специфічний добір культурних характеристик, заснованих на психологічних особливостях поведінки чоловіка та жінки, що закріплюють зв'язок між біологічною статтю й досягненнями (особистості) у соціальному житті, культивують соціальну егалітарну поведінку щодо взаємостосунків обох статей і в яких наявні елементи статичності та динаміки.

Культурологія гендерна розкриває теоретико-методологічні основи та історико-порівняльний аналіз гендерних відносин, ролі, місця й взаємодії статі в культурі.

Лукізм — дискримінація за зовнішністю (очікування щодо зовнішності).

Матріархат — історично зумовлений тип суспільства, для якого характерне домінування жінки в структурі гендерних відносин, спадкоємності власності, а суспільне становище визначається за материнською лінією.

Міжнародне право — це система юридичних принципів і норм договірної й звичаєвої характеру, що виникають у результаті погодження між державою та іншими суб'єктами міжнародного співтовариства й регулює відносини з метою мирного співіснування.

Мова гендерна — маніфестація в мові наявності людей різної статі, виділення в ній гендерно специфічної лексики, особливості жіночого й чоловічого висловлення.

Мовний сексизм — дискримінація за статевою ознакою в мовленні на рівні слова, речення, дискурсу.

Наратив (англ. і фр. narrative — розповідь, оповідання, від лат. narrare — розповідати) — історично й культурно обгрунтована інтерпретація деякого аспекту світу з певної позиції. У літературі наратив — лінійний виклад фактів і подій у літературному творі, тобто те, як воно було написане автором.

Норми гендерні — загальновизнані правила гендерної рівності й рівноправності (нерівності, нерівноправності), утілені у свідомості, поведінці та відносинах між чоловіками та жінками.

Нуклеарна сім'я — сім'я, яка складається з двох поколінь — батьки і діти.

Освіта гендерна — це процес і результат засвоєння знань про стандарти психосексуальної культури, про системи гендеру того суспільства, у якому живе індивід. Гендерна освіта включає систематичне навчання, просвіту (тобто пропаганду й поширення гендерних знань і гендерної культури), гендерну самоосвіту.

Партнерська сім'я — модель сім'я, де гендерні відносини побудовані на принципах взаємоповаги, взаємодопомоги і взаєморозуміння.

Патріархат — система організації соціальних відносин, за якої чоловіки визнають мирно або силою владну роль у суспільстві, державі, приватному житті, а «жіноче» завжди підпорядковується «чоловічому».

Педагогіка гендерна — це педагогічна система, яка враховує волевиявлення двох соціальних статей — жінок і чоловіків — у громадянському суспільстві як рівних у можливостях і правах з урахуванням їхніх гендерних інтересів та потреб. Мета гендерної педагогіки — корекція впливу гендерних стереотипів на користь прояву й розвитку особистих нахилів індивіда. Основна ідея гендерного підходу в освіті — урахування специфіки впливу на розвиток юнаків і дівчат усіх чинників навчально-виховного процесу (зміст, методи навчання, організація вузівського життя, педагогічне спілкування, набір предметів та ін.). Гендерна педагогіка своєю суттю приречена до постійного пошуку свого місця в трикутнику «культура — психологія — фізіологія».

Підхід гендерний — орієнтований на формування та утвердження політики рівних, не залежних від статі, можливостей самореалізації людини в різних сферах соціальної практики, а також метод наукового аналізу соціальних явищ, який базується на врахуванні соціально-статевих (гендерних) відмінностей і соціально-рольових характеристик чоловіків та жінок.

Політика гендерна — визначення політичними партіями, державними організаціями, міжнародними органами основних принципів і напрямів діяльності, відповідних методів та способів їх утілення, спрямованих на утвердження рівних прав, свобод і можливостей, гарантії рівного соціального статусу чоловіків та жінок, на розвиток гендерної демократії й формування гендерної культури в суспільстві.

Політика рівних можливостей — політична діяльність, спрямована на забезпечення жінкам і чоловікам рівних можливостей та умов для реалізації своїх політичних, економічних, соціальних та інших прав і репрезентації себе в суспільстві.

Політика рівноправності — державна діяльність в юридичній сфері, спрямована на законодавче забезпечення рівності прав, свобод і обов'язків жінок та чоловіків у суспільстві.

Правознавство гендерне — комплексний правовий інститут, який складається з правових норм, що встановлюють засоби забезпечення рівності прав людини незалежно від статі, а також передбачають межі допустимих відмінностей у правах залежно від статі.

Просвіта гендерна — охоплення населення гендерною просвітницькою діяльністю.

Психологія гендерна — галузь психологічного знання, яка вивчає набуті в процесі соціалізації характеристики гендерної ідентичності, що детермінують соціальну поведінку людей залежно від їхньої статевої належності.

Ролі гендерні — утверджена в системі соціальної культури диференціація зразків поведінки, форм діяльності, способів самоутвердження, статусів, прав і обов'язків індивідів, що визначають їхню статеvu належність.

Рух гендерний — виявлення в різних формах і в різноманітних сферах соціального буття активної діяльності жінок та чоловіків у напрямі досягнення рівності соціальних статей у суспільстві, розуміння такої рівності як умови соціального прогресу.

Самооцінка — судження людини про міру наявності в неї тих чи тих якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним еталоном, зразком.

Сексизм — ідеологія та практика дискримінації людей за ознакою статі, заснована на установках або переконаннях, відповідно до яких жінкам (або чоловікам) помилково приписують певні риси або заперечують їхню наявність.

Соціологія гендерна — напрям соціології, що вивчає поведінку соціальних груп відповідно до статевої належності. Гендерна соціологія досліджує закономірності розвитку й соціальної взаємодії гендерних суспільств (чоловічого й жіночого) в усіх сферах суспільного життя (у тому числі й освітньої галузі), еволюцію їхніх соціальних статусів, свідомості й відношень з урахуванням впливу конкретних історичних умов, культурних традицій, символів і стереотипів, а також біопсихологічних особливостей.

Соціологія гендерна (об'єкт) — чоловіки й жінки як значні гендерні суспільства в соціальній структурі населення, що відрізняються статусними характеристиками, рольовими функціями, особливостями психологічного складу, поведінкою та свідомістю.

Соціологія гендерна (предмет) — соціальний статус чоловіка й жінки як гендерних суспільств і його еволюція під впливом конкретних умов (історичних, політичних, економічних, духовних).

Спілкування — складна взаємодія людей, у якій здійснюється обмін думками, почуттями, переживаннями, способами поведінки, звичками, а також задовольняються потреби особистості в підтримці, солідарності, співчутті, дружбі, належності та ін.

Статистика гендерна — показники загальних досягнень країни, області, міста, села, селища з урахуванням гендерного фактора.

Стереотип гендерний — спрощений, стійкий, емоційно забарвлений образ поведінки й рис характеру чоловіків і/чи жінок. Загальноприйняте консервативне оцінювання норм поведінки, схематизовані, спрощені уявлення про образи чоловіка та жінки, стандартизовані стійкі судження про моделі їхньої поведінки й рис характеру, яким відповідає поняття «жіноче» і «чоловіче» і які закріплюються у свідомості без урахування соціальних змін, суспільного розвитку та життєвих процесів, що відбуваються.

Стереотип соціальний — схематичний, стандартизований об-

раз або уявлення про соціальне явище або об'єкт, зазвичай емоційно забарвлений, що відзначається значною стійкістю.

Стратифікація гендерна — поділ суспільства на окремі соціальні групи залежно від їхнього доступу до економічних і соціальних ресурсів, в основі якого — принцип визначення.

Толерантність — повага, сприйняття й розуміння широкого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування й свобода думки, совісті та переконань.

Філософія гендерна — напрям наукової думки, центральним предметом дослідження якого є гендерні філософські характеристики двох начал (чоловічого та жіночого), за допомогою яких задається структура космічного цілого й людського буття.

Цінність — будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, час, гроші, здоров'я тощо, заради якого вона живе.

Цінності духовні — це соціально схвалювані уявлення більшості людей про те, що таке добро, справедливість, патріотизм, любов, дружба тощо.

Чутливість гендерна — потреба в урахуванні реального становища та соціального статусу чоловіків і жінок, гендерного балансу як критерію під час оцінки соціальних змін, запланованих проєктів, обраних методів аналізу й дослідження. Характеризує самосвідомість та ставлення до гендерної ситуації в суспільстві. Вона є мірою готовності визнання актуальності й значимості гендерних проблем.

Анкета

«Визначення рівня схвальності вчителів щодо впровадження спеціально організованого процесу формування гендерної культури учнів»

1. Шановні вчителі!
2. Як ви вважаєте, чи необхідно формувати в молоді гендерну культуру? _____
3. Чи варто включати в програми із соціально-гуманітарних дисциплін гендерну тематику? _____
4. Як ви вважаєте, чи можливе впровадження в освітні заклади гендерних спецкурсів, семінарів, тренінгів тощо щодо формування гендерної культури? _____
5. Які форми та методи ви вважаєте найбільш ефективними у формуванні гендерної культури молоді? Розставте рангові місця.

Форми та методи:	Рангові місця
– лекції	
– семінарські заняття	
– доповіді	
– дискусії	
– тренінги	

6. Які, на вашу думку, цілі будуть досягнуті після впровадження гендерно підходу в освіту та виховання у вашому освітньому закладі (Оцініть можливість досягнення зазначених цілей за п'ятибальною шкалою: від 5 — максимальна оцінка до 1 — мінімальна оцінка)? У колонці «Бали» (5 4 3 2 1) обведіть варіант відповіді.

№	Досягнені цілі	Бали
1.	Поліпшений процес гендерної соціалізації особистості	5 4 3 2 1
2.	Гармонізоване життя молоді з урахуванням реальних потреб обох статей, їхніх статевих відмінностей	5 4 3 2 1
3.	Поліпшене становище осіб жіночої статі щодо рівних прав із чоловіками, участі їх у всіх сферах суспільного життя	5 4 3 2 1
4.	У молоді сформовані навички розвитку їхніх особистостей незалежно від традиційних стереотипів	5 4 3 2 1
5.	Ліквідовані можливі форми дискримінації (якщо такі наявні)	5 4 3 2 1

Додаток Б

Критерії, рівні, показники сформованості гендерної культури особистості

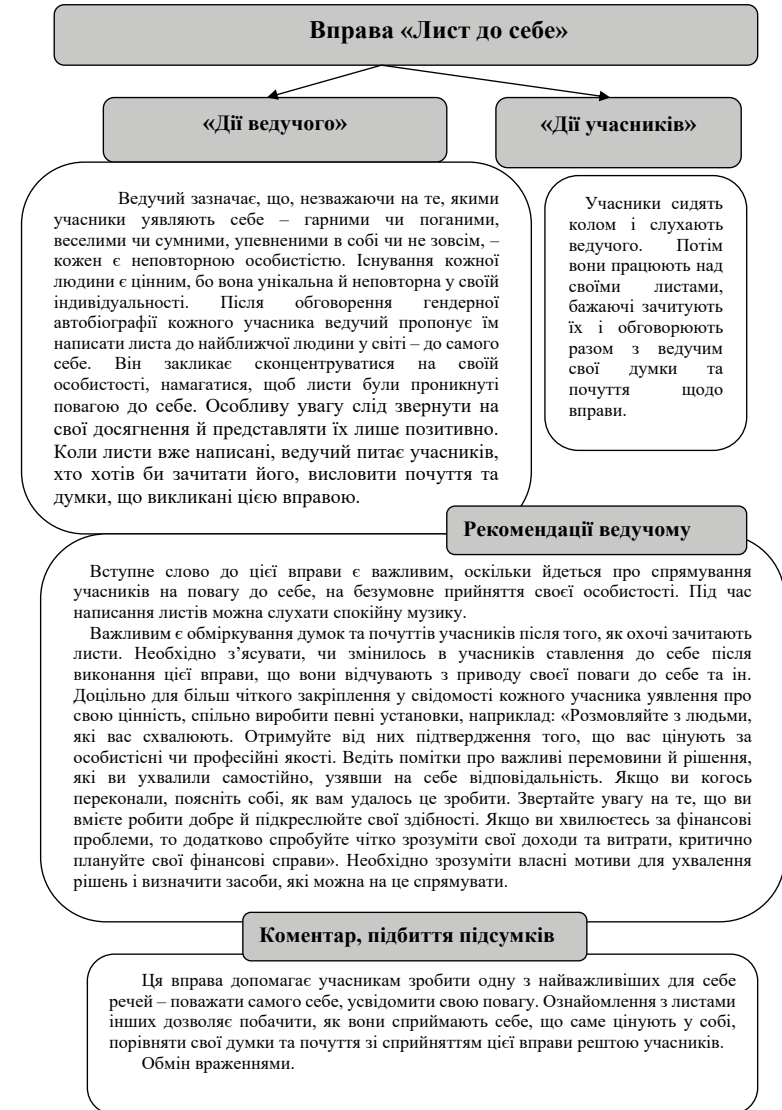
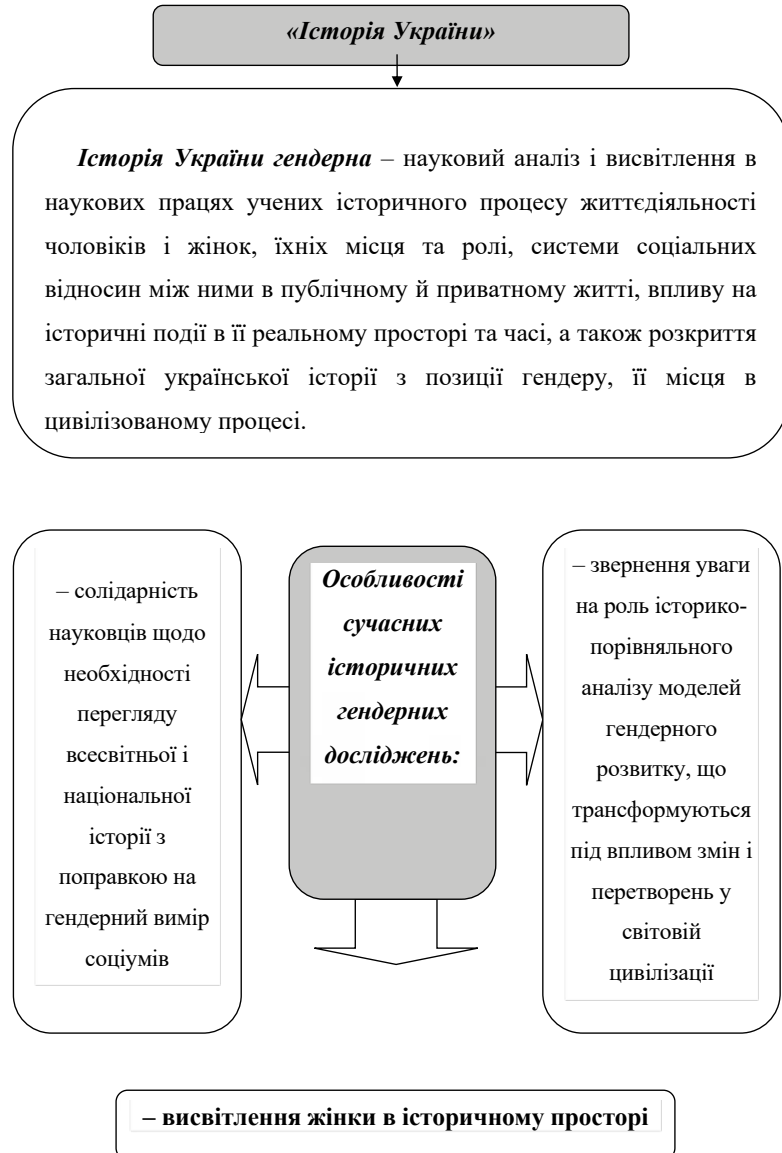
Кри-терій	Рівень	Показники
1	2	3
інформаційно-знаннєвий	високий	<ul style="list-style-type: none"> – вільне володіння понятійно-термінологічним апаратом гендерних досліджень – сформованість знань про основні ідеї гендерних теорій – нормативно-правова обізнаність з гендерними взаємостосунками в суспільстві – сформованість уявлень про особливості гендерної та статевої ідентичності людини – зацікавленість та ініціативність у вивченні й вирішенні проблем гендерного спрямування
	середній	<ul style="list-style-type: none"> – недостатньо чітко визначені та структуровані знання основних гендерних понять і термінів – знання основних ідей гендерних теорій розрізнені, епізодичні – обмежений обсяг нормативно-правової обізнаності з гендерними взаємостосунками в суспільстві – поверхові знання особливостей гендерної та статевої ідентичності людини – відсутність активності та недостатня зацікавленість у вивченні й вирішенні проблем гендерного спрямування
	низький	<ul style="list-style-type: none"> – визначення основних гендерних понять і термінів викликає труднощі – відсутність знань основних ідей гендерних теорій – недостатня нормативно-правова обізнаність з гендерними взаємостосунками в суспільстві – знання особливостей гендерної та статевої ідентичностей людини залишаються на рівні визначення біологічної статі – відсутність інтересу до вивчення та вирішення проблем гендерного спрямування через незрозуміння сутності цієї проблематики

Продовження додатка Б

1	2	3
особистісно-ціннісний	високий	<ul style="list-style-type: none"> – визнання ідей гендерної рівності в публічній і приватній сферах життя особистості – відмова від усталених гендерних стереотипів щодо стосунків статей у суспільстві – виразна націленість на побудову гуманних міжособистісних стосунків – здатність до критичного самоаналізу як представника певної статі та аналізу переваг і недоліків іншої статі
	середній	<ul style="list-style-type: none"> – визнання ідей гендерної рівності або в публічній, або в приватній сферах життя особистості – часткова відмова від усталених гендерних стереотипів щодо стосунків статей у суспільстві – націленість на побудову гуманних міжособистісних стосунків – несистематичне звернення до критичного самоаналізу як представника певної статі та аналізу переваг і недоліків іншої статі
	низький	<ul style="list-style-type: none"> – неприйняття ідей гендерної рівності в публічній і приватній сферах життя особистості – уявлення про стосунки статей у суспільстві складаються під впливом усталених гендерних стереотипів – не визнають необхідності будувати гуманні міжособистісні стосунки – повна відсутність критичного самоаналізу як представника певної статі та аналізу переваг і недоліків іншої статі

Продовження додатка Б

1	2	3
практико-поведінковий	високий	<ul style="list-style-type: none"> – сформована модель поведінки, що зводиться до ідей гендерної рівності – міжособистісне спілкування та стосунки між статями будуються на повазі до іншої статі – у поведінці відзначається яскравий прояв руйнування усталених гендерних стереотипів та статевої дискримінації – активна й систематична участь у громадській діяльності гендерної спрямованості – активізація особистісних ресурсів для вибору стратегії самовдосконалення та самореалізації в гендерних стосунках
	середній	<ul style="list-style-type: none"> – модель поведінки, заснована на ідеях гендерної рівності, перебуває на стадії формування – міжособистісне спілкування та стосунки між статями будуються на повазі до іншої статі в окремих ситуаціях – у поведінці відзначається вияв руйнування усталених гендерних стереотипів і статевої дискримінації – пасивна й несистематична участь у громадській діяльності гендерної спрямованості – недостатня мотивація до активізації особистісних ресурсів для вибору стратегії самовдосконалення та самореалізації в гендерних стосунках
	низький	<ul style="list-style-type: none"> – формується модель поведінки з ігноруванням ідей гендерної рівності – міжособистісне спілкування та стосунки між статями будуються на ідеалізації власної статі – поведінка сформована під впливом гендерних стереотипів і статевої дискримінації – свідомо відмова від участі в громадській діяльності гендерної спрямованості – повна відсутність розуміння необхідності активізації особистісних ресурсів для вибору стратегії самовдосконалення та самореалізації в гендерних стосунках

(За О. Кікінежді, О. Кізь)

Вправа «Міфи і реальність»

Ознайомтесь зі змістом поширених поглядів на психологічні особливості жінок і чоловіків, що розміщені в лівій частині таблиці та знайдіть самостійно альтернативу судженням.

У колонці «реальність» укажіть ваш варіант відповіді.

Міфи	Реальність
1. Жінки більш співчутливі, завжди орієнтовані на надання допомоги, опікувальну діяльність	
2. Чоловіки більш егоїстичні, пихаті, нездатні до співпереживання	
3. Тільки жінка може бути вседержителькою миру та злагоди в сім'ї, суспільстві. У чоловічій природі закладена войовничість	
4. Жінки балакучі, язика-ті істоти, пліткарки, які не вміють тримати язика за зубами. Справжні чоловіки небагатослівні	

5. Жінки емоційніші, уразливіші, мають слабшу нервову систему, тому як щось — у сльози. Слабка стать частіше підвладна психічним розладам, депресії та тривозі	
6. Хатня робота, виховання дітей — прерогатива жінок. Домашній затишок — справа жінок	
7. Щастя жінки неможливе без сім'ї та дітей. Чоловік здатний реалізувати себе поза сім'єю, занурившись у роботу	
8. Молодість та краса жінок — головна гарантія її щастя. Успішність чоловіка визначається, головним чином, високим матеріальним і соціальним статусом	
9. Окремі жінки здатні виконувати провідні ролі в підприємстві, виробництві, політиці. Жінкам краще орієнтуватися на підлеглі ролі. Чоловіки кращі керівники й більше розуміються на політиці, економіці, науці	

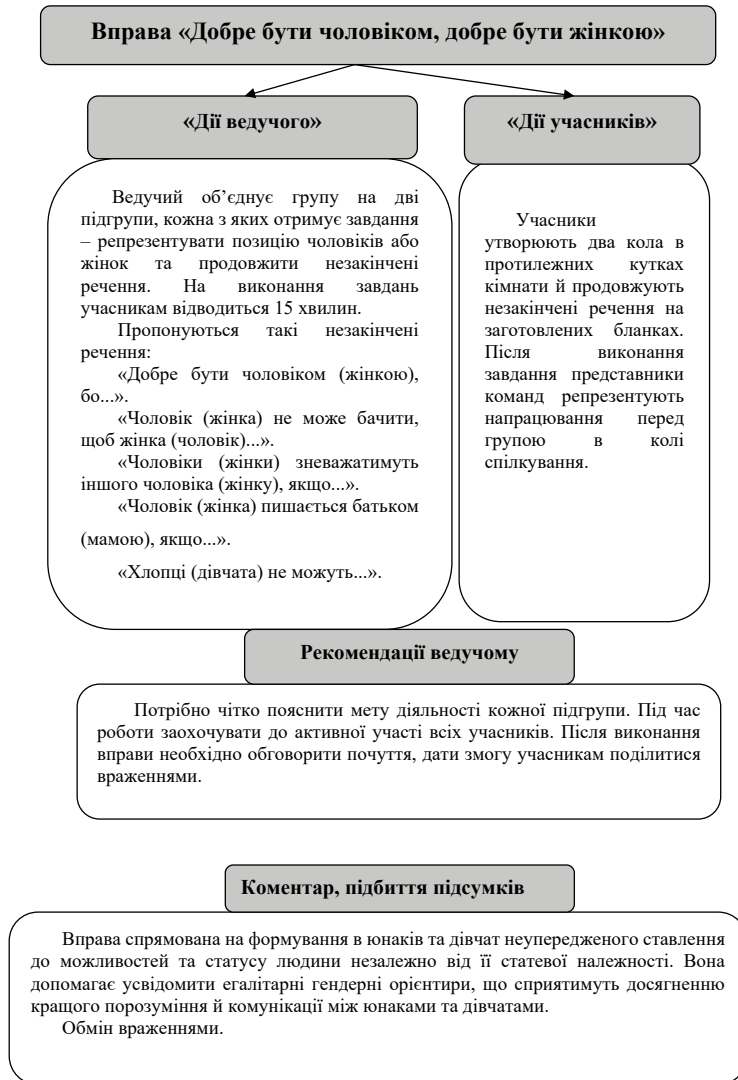
Продовження додатка Д

**Установлення стереотипів і визначення реального стану справ, відповідно до наукових знань
(звірте свої погляди з науковими позиціями)**

Міфи	Реальність
1. Жінки більш співчутливі, завжди орієнтовані на надання допомоги, опікувальну діяльність	Соціальні якості жінок та чоловіків існують не як дві полярні, окремі категорії, а як ті, що дублюють одна одну. І чоловіки, і жінки можуть бути чуйними й мати негативні поведінкові риси.
2. Чоловіки більш егоїстичні, пихаті, нездатні до співпереживання	Чоловіки здатні до співчуття та співпереживання не менше, ніж жінки. От тільки зовні вони не завжди виказують свої почуття.
3. Тільки жінка може бути всердечною, теплою, мирою та злагодою в сім'ї, суспільстві. У чоловічій природі закладена войовничість	Соціальне оточення часто провокує та схвалює чоловічу агресивність, силу й уміння постояти за себе, уважаючи їх центральною складовою мужності. За відповідних обставин жінки також можуть виявляти брутальність, агресивність, здатні скоїти воєнство.
4. Жінки балакучі, язикаті істоти, пліткарки, які не вміють тримати язика за зубами. Справжні чоловіки небагатослівні	Статевих відмінностей у рівнях вербальної активності дорослих не виявлено. Відмінність простежується лише в змісті спілкування, його експресивності. Жінки більше орієнтовані на передачу ставлення до події, чоловіки — на саму подію.
5. Жінки емоційніші, вразливіші, мають слабшу нервову систему, тому якось — у сльози. Слабка стать частіше підвладна психічним розладам, депресії та тривозі	Поріг емоційної чутливості не має статевих меж. Культурологічні традиції приписують чоловіків не виказувати емоцій, приховувати сльози, носити свої переживання в собі. Слабодухі жінки — не рідкість, чимало є й слабодушних чоловіків. Психічні розлади, що виникають через зрив вищої нервової діяльності, трапляються як серед чоловіків, так і серед жінок. Деякі розлади більш характерні для чоловічої статі, інші трапляються в жінок.

6. Хатня робота, виховання дітей — прерогатива жінок. Домашній затишок — справа жінки	Жодна стаття не має природних схильностей до опікувальної, обслуговувальної діяльності. Партнерський тип шлюбних стосунків побудований на взаємозамінності виконання сімейних ролей. Морально-психологічний клімат сім'ї залежить від домінуючих настроїв обох — чоловіка та дружини.
7. Щастя жінки неможливе без сім'ї та дітей. Чоловік здатний реалізувати себе поза сім'єю, занурившись у роботу	Материнство — провідна сфера самореалізації жінки, подарована природою. Водночас не кожна жінка здатна народити дитину, не кожній удається створити сім'ю. Не кожному чоловікові судилося стати батьком та сім'янином, однак життя таких жінок та чоловіків може бути наповнене цікавою професійною, громадсько-культурною діяльністю.
8. Молодість та краса жінки — головна гарантія її щастя. Успішність чоловіка визначається, головним чином, високим матеріальним і соціальним статусом	У різних соціально-економічних та етнокультурних умовах життя жінки віддають перевагу матеріально забезпеченим чоловікам з високим суспільним статусом, а чоловіки — молодості та зовнішній привабливості жінки. Оскільки процес відтворення потомства є досить тривалим у часі, жінки віддають перевагу вибору надійних чоловіків. Психологи зазначають, що за категоріями молодості, привабливості криється природою ця здатність до плідності. Символами репродуктивної активності пояснюється орієнтація чоловіка на молодість жінки.
9. Окремі жінки здатні виконувати провідні ролі в підприємстві, виробництві, політиці. Жінкам краще орієнтуватися на підлеглі ролі. Чоловіки кращі керівники й більше розуміються на політиці, економіці, науці	Жінки нічим не поступаються чоловікам у професійній придатності до найрізноманітніших видів діяльності. Серед жінок є відомі вчені, керівники фірм, підприємств, а також міністри, прем'єри урядів, командири космічних екіпажів та президенти країн — усі вони чудово виконують свої обов'язки.

(За О. Кікінежді, О. Кізь)

(За О. Кікінежді, О. Кізь)

(За О. Кікінежді, О. Кізь)

Анкета

«Діагностика рівня сформованості гендерної культури учнів»

Шановні учні!

Анкета спрямована на діагностику рівня сформованості вашої гендерної культури.

Просимо надати відверті відповіді на запитання анкети. Отримані дані мають конфіденційний характер.

Клас _____

Стать _____

1. Як ви розумієте поняття «гендер».

Гендер — це ... В одній з клітинок поставте «+».

– статева різниця між чоловіком і жінкою	
– соціальні стосунки між чоловіками та жінками, що конструюються інститутами суспільства	
– наука, що вивчає взаємостосунки між статями	
– соціальна нерівність чоловіків і жінок	
Складно відповісти	

2. Як ви розумієте визначення «гендерна культура»?

Гендерна культура — це ... В одній з клітинок поставте «+».

– статева культура	
– сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття, зумовлена демократичним устроєм	
– нерівність чоловіків і жінок, а також відмінність між статями	
Складно відповісти	

3. Що ви знаєте про державну гендерну політику? Які нормативно-правові акти регулюють це питання? _____

4. Як і звідки Ви отримали знання з гендерної тематики? Оцініть за п'ятибальною шкалою (5 — максимально, 4 — достатньо, 3 — фрагментарно, 2 — незначною мірою, 1 — не отримав). У колонці «Бали» (5 4 3 2 1) обведіть варіант відповіді.

№	Джерела	Бали
1.	Сім'я	5 4 3 2 1
2.	Освітній заклад	5 4 3 2 1
3.	Засоби масової інформації	5 4 3 2 1
4.	Власні спостереження, особистий досвід	5 4 3 2 1

5. Як ви оцінюєте ступінь своєї зацікавленості гендерною проблематикою? Підкресліть один з варіантів відповіді:

а)	зацікавлені
б)	більше зацікавлені, ніж ні
в)	складно відповісти
г)	більше не зацікавлені, ніж зацікавлені
д)	не зацікавлені

6. Установіть ступінь значущості гендерної освіти та виховання. В одній з клітинок поставте «+».

№	Ступінь значущості	
1.	Важлива	
2.	Не важлива	
3.	Складно відповісти	

7. Наявні чи не наявні, на вашу думку, труднощі в забезпеченні рівних можливостей жінок і чоловіків в українському суспільстві? (Проранжуйте з 1 по 4 місце труднощі в забезпеченні рівних можливостей жінок та чоловіків у сучасному суспільстві).

№	Труднощі	Ранг. місце
1.	Наявність гендерних усталених стереотипів у свідомості жінок і чоловіків	
2.	Відсутність гендерно спрямованої законодавчої бази	
3.	Небажання чоловіків (жінок) бути рівними	
4.	Труднощі не наявні	

8. Як ви вважаєте, чи необхідно молоді володіти гендерними знаннями про чоловіків і жінок та їхні соціальні проблеми? В одній з клітинок поставте «+».

1.	Так	
2.	Ні	
3.	Складно відповісти	

9. Якщо відповіли «Так», то вкажіть найбільш значущі для вас гендерні теми _____

10. Під впливом чого (кого), сформоване ваше ставлення до осіб протилежної статі? Підкресліть один з варіантів відповіді.

№	Чинники
1.	Під впливом батьків (виховання в сім'ї)
2.	Під впливом соціуму

№	Чинники
3.	У процесі навчання в закладах освіти
4.	Під впливом ЗМІ
5.	Керуючись власним досвідом
6.	У процесі спілкування з протилежною статтю
7.	Складно відповісти

11. Як ви визначаєте свою здатність до критичного мислення?

Оцініть свою здатність до критичного мислення за п'ятибальною шкалою: від 5 — максимальна оцінка до 1 — мінімальна оцінка. У колонці «Бали» (5 4 3 2 1) обведіть варіант відповіді.

№	Рівні	Бали
1.	Адекватно оцінюю іншого (незалежно від статі)	5 4 3 2 1
2.	Маю об'єктивне критичне мислення	5 4 3 2 1
3.	Володію самоаналізом (маю здатність до самооцінки)	5 4 3 2 1
4.	Складно відповісти	5 4 3 2 1

12. У якій з перерахованих галузей, на вашу думку, найбільш успішно може себе реалізувати чоловік та жінка? (Проранжуйте з 1 по 8 місце кожен галузь діяльності відповідно для чоловіка та жінки).

№	Галузь діяльності	Чоловіки	Жінки
1.	Кар'єра		
2.	Сім'я		
3.	Освіта/наука		
4.	Політика		
5.	Економіка		
6.	Медицина		
7.	Приватний бізнес		
8.	Громадська діяльність		

13. Яка модель стосунків має бути притаманна вашій майбутній сім'ї? В одній з клітинок поставте «+».

№	Модель стосунків	
1.	«Патріархатна»	
2.	«Матріархатна»	
3.	«Егалітарна»	
4.	Складно відповісти	

14. Чи однаковим має бути зміст праці та заробітна плата чоловіків і жінок? Аргументуйте відповідь. _____

15. Як би ви розподілили ролі в професійних відносинах чоловіків і жінок (влади та підлеглості)? Підкресліть один з варіантів відповіді.

№	Рівень провідної ролі
1.	Чоловіки та жінки мають однакові можливості в професійних відносинах
2.	Провідна роль чоловіка
3.	Провідна роль жінки

16. Чи брали (берете) ви участь у заходах, пов'язаних із забезпеченням гендерної рівності? Чи бажаєте взяти участь? _____

**Анкета для проміжних або фінальних підсумків занять
«Відверто кажучи»**

№	Зміст питань	Так! Ні! Важко відповісти
1.	Чи тобі було цікаво дізнаватися про гендерні проблеми?	
2.	Чи була можливість вільно висловлювати власні думки?	
3.	Чи обговорюєш питання, яких торкались на заняттях, з друзями, приятелями?	
4.	Чи обговорюєш питання, яких торкались на заняттях з батьками, родичами?	
5.	Чи інформація з курсу допомагає тобі в житті?	
6.	Чи хотів(ла) б ти поглиблювати знання з гендеру в майбутньому?	
7.	Заняття з курсу дали Тобі змогу подивитись на багато речей по-новому?	
8.	Чи гендерні знання допомагають тобі краще розуміти себе?	
9.	Чи ти й твої друзі були на заняттях щирими та відвертими?	
10.	Чи вже зараз під впливом занять щось змінилось у твоєму житті?	

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ УРОКІВ

- Було б добре дізнатися про таке, як _____

- Почуватися не дуже зручно, коли обговорюєш _____

- На місці вчителя, я б не _____

- Уважаю, що не варто розмовляти на теми _____

- Заняття проходились би значно цікавіше, якби на них _____

(Як навчати школярів долати гендерні стереотипи:
конспекти занять / за заг. ред. Т. Говорун)

ДЛЯ НОТАТОК

Навчально-методичне видання

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ У СИСТЕМІ РОБОТИ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Автор
Калько І. В.

Редактор — Л. П. Гобельовська
Верстка — С. П. Рожков
Редактор-коректор — О. В. Савенкова

Підписано до друку 21.12.2017 р.
Формат 70х100/16. Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура
Minion Pro.
Ум. друк. арк. 7,905. Наклад 100 прим. Зам. №ГЛ00-000317

Видавництво «Точка»
61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 11, оф. 4
Тел.: (057) 764-03-79
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ДК, №1790 від 19.05.2004 р.

Віддруковано в ТОВ «ДРУКАРНЯ МАДРИД»
61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 11
Тел.: (057) 756-53-25
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
Серія ДК, № 4399 от 27.08.2012 р.
www.madrid.in.ua | info@madrid.in.ua